

FEMINIST 1977-2

- **Marxisme en feminisme**
- **Reakties op Feminist 1**
- **De emotioneel-erotiese revolutie 2**
- **Met kerstillustraties**

onder verantwoordelijkheid van De Bonte Was:

Anneke van Baalen, Zwanie Buddingh, Corrie van Dijk, Marijke Ekelschot, Loes Emck, Marieke Griffijn, Akke van der Meer, Annet Planten, Marga van Rijen, Greet Vooren

Verdere medewerking:

Annemarie Behrens, Dees van Dijk, Carien Karsten, Eveline de Jong, Eef Kersting, Kim Koopmans, Nonnie Kruyt-'t Hoek, Jetty van der Meer, Nonja Meintser, Marjan Nieuwenhuis, Mary Schoonheydt, Leni Stam, Jutine van der Steen, Tony Straesser, Mona Roozendaal, Mia Zaat.

INHOUD

Feminisme en voorzichtigheid.....	2
Feminist klassiek: S.C.U.M. Manifest.....	3
Hoe Feminist 1 viel.....	8
Reakties op Feminist 1.....	12
De vrouw tegenover me.....	23
Het heen en weer.....	26
Verandering en groei.....	28
Vrijen moet, vrijen doet je goed.....	31
Emotioneel-erotiese revolutie 2.....	33
Feminisme en vrouwenkultuur.....	41
Feminisme en marxisme.....	44
Mijn vrije tijd.....	56
Vrouwenaktiekollektief 'De Strijdijzers'.....	58
Boekbespreking door Xantippe.....	65
Nieuw bij De Bonte Was.....	68

Feminisme en voorzichtigheid

De kern van het feminisme is de bevrijding van de vrouw. Sommige feministen zeggen het liever wat voorzichtiger: de verbetering van de positie van de vrouw.

Want vrouwen worden onderdrukt. Sommige feministen zeggen het liever wat voorzichtiger: vrouwen worden achtergesteld.

Vrouwen worden onderdrukt door mannen. Sommige feministen zeggen het liever wat voorzichtiger: vrouwen worden onderdrukt als gevolg van de structuur van de maatschappij. Deze feministen zijn zo voorzichtig dat de helft van de vrouwen ze niet kan volgen.

Structuur van de maatschappij, u weet wel mevrouw. Andere feministen zeggen: vrouwen worden onderdrukt, maar mannen worden ook onderdrukt, in het kapitalisme. De voorzichtigste feministe, krantenjournaliste, schreef eens: vrouwen worden onderdrukt door anderen.

Anderen! Leeuwen, tijgers, marsmannetjes? Zelfcensuur als gevolg van inkapseling, denk je dan.

Vrouwen worden het meest onderdrukt op hun eigen terrein: de liefde. Omdat mannen liefde alleen kunnen opvatten als seksualiteit.

Hoeveel vrouwen klagen niet dat lief voor elkaar zijn en knuffelen altijd en altijd uitloopt op neuken! Sommige feministen zeggen het wat voorzichtiger. Het eigen terrein van de vrouw is de reproductie, u weet wel, mevrouw. Weer andere feministen zeggen het zo: bij de vrouw heeft niet de rationeel volwassene de teugels in handen, maar zij zit beurtelings in de rol van kind en ouder. Dit is een soort psychologie. Wat het betekent kun je leren in een fortgroep, oftewel de radicale therapie. Dat komt omdat er maar heel weinig vrouwen zijn (z.g. deskundigen) die je kunnen leren wat een rationeel-volwassen vrouw is. Want de eindjes aan elkaar knopen, een typies vrouwelijke bezigheid, is niet rationeel-volwassen. Omdat het geen mannelijke bezigheid is.

De meeste feministen praten maar helemaal niet over het eigen terrein van de vrouw. Ze praten over: beleid of socialisme of over: de drempel niet te hoog maken; of ze zeggen: het feminisme kan alleen een massabeweging worden als de mensen iets terugkrijgen voor de veiligheid die ze opofferen. O ja? Is de vrouw soms veilig, thuis? In de slaapkamer? En zo ja, tegen welke prijs?

Al die voorzichtigheid - alsof vrouwen de waarheid niet kunnen verdragen; alsof de vrouwen die in de geheimen van het feminisme zijn ingewijd, als voorzichtige priesters de boodschap stukje voor stukje, alle bittere pillen verguld, alle scherpe kantjes afgeslepen, aan de domme massa vrouwen moeten uitdelen - of moderner, alsof het feminisme een nieuw produkt is waarvoor voorzichtig reclame gemaakt moet worden, in plaats van een aansporing tot bevrijding, die zo hard mogelijk van de daken geroepen moet worden.

Iemand zei laatst: 'Het feminisme heeft vrouwen niets anders aan te bieden dan zichzelf - en is dat dan niet genoeg?'

Het geeft je de mogelijkheid je geschiedenis te herschrijven, je leven in handen te nemen; het geeft je een aanleiding om je met de wereld te gaan bemoeien, en zo een aansluiting met vormen van denken en handelen die tot nu toe afgesloten mannenterreinen waren. Niet meer opgesloten in de enge omheining van het persoonlijke, maar voor het eerst, in de echte maatschappelijke strijd, in de politiek die de strijd is om de vormgeving van de samenleving. En dan nog tussen vrouwen die hun best doen om moedig, vrolijk en verantwoordelijk te zijn! Fantasties!

Doe zo onvoorzichtig mogelijk mee!

S.C.U.M. Manifesto

SCUM (Society for Cutting Up Men) oftewel BUM (Bond voor het Uitroeien van Mannen) door Valerie Solanas, 1967; Nederlandse vertaling 1971.

Aangezien het leven in deze maatschappij in het gunstigste geval dodelijk vervelend is en geen enkel facet van de samenleving, hoe dan ook voor de vrouw enige betekenis bezit, blijft er voor de sociaal denkende, verantwoordelijke en sensatie zoekende vrouwen slechts over de regering omver te werpen, het geld af te schaffen, volledige automatisering in te stellen en het mannelijk geslacht uit te roeien.

Het is nu technisch mogelijk zich voort te planten zonder de hulp van mannen (of vrouwen, wat dat betreft) en alleen vrouwen ter wereld te brengen. We moeten daarmee onmiddellijk beginnen. De man is een biologisch ongelukje: het y (mannelijk) gen is een onvolledig x (vrouwelijk) gen, dat wil zeggen: het bezit een onvolledig paar chromosomen. Met andere woorden: de man is een onvolledige vrouw, een levende miskraam, in de genen-fase ontijdig ter wereld gebracht. Mannelijk zijn is onvolmaakt zijn, emotioneel beperkt, mannelijkheid is een onvolmaaktheidskwaal en mannen zijn emotioneel invalide.

De man is volmaakt egocentrisch, in zichzelf opgesloten en niet in staat met anderen mee te voelen of zich met anderen te vereenzelvigen, niet in staat tot liefde, vriendschap, genegenheid of tederheid.

Hij is een volledig geïsoleerde eenheid, onbekwaam tot een relatie met wie dan ook. Zijn reacties komen geheel en al voort uit de buik, niet uit het hoofd; zijn intelligentie is louter een werktuig in dienst van zijn eigen neigingen en behoeften. Hij is niet in staat tot psychische hartstocht en tot geestelijke wisselwerking. Hij kan iets alleen en uitsluitend in verband brengen met zijn eigen lichamelijke gewaarwordingen. Hij is een half dode, niet tot reactie in staat zijnde vleesklomp, onbekwaam tot het schenken of genieten van genoeg en geluk. Dus is hij in het gunstigste geval stomvervelend, een onschadelijke nul - aangezien alleen diegenen aardig zijn, die de mogelijkheid bezitten zich in anderen te verdiepen. Hij zit gevangen in de schemertoestand tussen mensen en apen en is er veel erger aan toe dan de apen omdat hij in tegenstelling tot de apen in staat is tot een grote verscheidenheid van negatieve gevoelens - haat, afgunst,

minachting; afkeer, schuld, schaamte, twijfel - en bovendien is hij zich bewust van hetgeen hij is en niet is.

Hoewel hij volkomen lichamelijk is ingesteld, is de man zelfs ongeschikt voor de geslachtsgemeenschap. Zelfs wanneer automatische bekwaamheid wordt verondersteld, die weinig mannen bezitten, dan is hij allereerst niet in staat om vol. vuur en wellust een partijtje te neuken, maar vergaat in plaats daarvan van schuld, schaamte, vrees en onzekerheid, gevoelens die in de mannelijke aard zijn ingeworteld en die door de meest terzake kundige training alleen maar iets geringer kunnen worden gemaakt. In de tweede plaats zijn de lichamelijke gevoelens die hij ondergaat, nauwelijks de moeite waard en in de derde plaats leeft hij niet met zijn partner mee, maar is geobsedeerd door hoe hij het er afbrengt, of hij een perfect stukje werk oplevert en goed het slotje vijlt. Een man een dier noemen, is stroop om zijn bek smeren; hij is een wandelende neukmachine. Er wordt dikwijls gezegd dat mannen vrouwen gebruiken. Waarvoor eigenlijk? Beslist niet voor hun genoegen.

Opgevreten door schuld, schaamte, angsten en onzekerheden en een nauwelijks merkbare lichamelijke sensatie bereikend als hij geluk heeft, is de man desondanks geobsedeerd door het neuken - hij zal een rivier van snot overzwemmen, een kilometer tot aan zijn neus door braaksel waden als hij denkt dat er daar een vriendelijk kutje op hem wacht. Hij zal een vrouw neuken die hij veracht, ieder mummelend oud wijf, en bovendien voor de gelegenheid betalen.

Waarom? Het opheffen van een lichamelijke spanning is niet het antwoord, aangezien masturbatie daarvoor voldoende is. Het is geen bevrediging van het eigen ik, dat verklaart niet het neuken van lijken en baby's.

Volmaakt egocentrisch, niet in staat tot geestelijk contact, medegevoel of het zich herkennen in anderen en vervuld van een kolossale, alles vervullende en niet gerichte seksualiteit is de man psychisch passief. Hij haat zijn passiviteit, projekteert die dus op vrouwen, verklaart de man voor actief en gaat dan bewijzen dat hij dat is ('bewijzen dat hij een Man is'). Zijn voornaamste middel om dit bewijs te leveren is neuken (Grote Vent met een Grote Lul die een Lekker Stuk versiert). Daar hij tracht een onjuist oordeel te bewijzen, moet hij steeds opnieuw 'het bewijs leveren'. Neuken is dus een wanhopige dwanghandeling om te bewijzen dat hij niet passief is, niet een vrouw; maar hij is passief en wil juist een vrouw zijn.

Aangezien hij een onvolmaakte vrouw is, probeert de man zijn gehele leven lang zich te vervolmaken en een vrouw te worden. Hij tracht dit te bereiken door voortdurend de vrouw achterna te lopen, met haar op intieme voet te geraken, te trachten door haar te leven en één met haar te worden en door alle vrouwelijke eigenschappen voor zichzelf op te eisen - geestkracht en onafhankelijkheid, overtuiging, dynamisme, beslistheid, kalmte, objectiviteit, zelfbewustheid, moed, integriteit, vitaliteit, intensiteit, karaktervastheid enz. - en door alle manlijke eigenschappen op vrouwen te projekteren - ijdelheid, frivoliteit, trivialiteit, zwakheid enz. Er moet evenwel worden gezegd, dat een man op één terrein opvallend superieur is aan de vrouw - public relations. (Op voortreffelijke wijze is het hem gelukt miljoenen vrouwen ervan te overtuigen dat mannen vrouwen zijn en vrouwen mannen.) De manlijke bewering, dat vrouwen voldoening vinden in moederschap en seks, geeft weer waarin mannen denken vervulling te vinden wanneer zij vrouwelijk zouden zijn.

Met andere woorden: vrouwen bezitten geen penisnijd; mannen bezitten kutnijd. Wanneer de man zijn passiviteit aanvaardt, zichzelf als een vrouw beschouwt (mannen zowel als vrouwen denken dat mannen vrouwen zijn en vrouwen mannen) en travestiet wordt, verliest hij zijn lust tot neuken (of trouwens om wat dan ook te doen; hij vindt zelfvoldoening als travestiet) en laat zijn lul amputeren. Hij krijgt dan een voortdurende en vage seksuele opwindings van het 'vrouw' zijn. Neuken is voor een man een verweer tegen zijn verlangen een vrouw te zijn. Seks zelf is een sublimering. Door zijn obses-

sie, zich schadeloos te stellen voor het niet-vrouw-zijn, gekombineerd met zijn onvermogen tot geestelijk contact en medegevoel, heeft de man van de wereld een stront-hoop gemaakt. Hij is verantwoordelijk voor:

OORLOG: De normale wijze van de man om zijn niet-vrouw-zijn te compenseren, namelijk het afschieten van zijn penis, is volkomen ontoereikend, aangezien hij het ding maar een zeer beperkt aantal keren kan afschieten. Hij doet het daarom op werkelijk enorme schaal en bewijst de ganse wereld dat hij een 'Man' is. Aangezien hij geen deernis bezit of de mogelijkheid tot medegevoel of tot het zich identificeren met anderen, is het bewijs van zijn mannelijkheid een eindeloos aantal levens waard, daarbij inbegrepen zijn eigen leven, want zijn eigen leven is zonder enige waarde en hij zou liever sterven met een aureool van eer dan nog vijftig jaren verbeten voort te ploeteren.

FATSOEN, BELEEFDHEID EN 'WAARDIGHEID': Diep in zijn hart weet iedere man dat hij een waardeloos stuk stront is. Oversteltpt door een besef van dierlijkheid en er diep beschaamd over - met als enige wens, niet zichzelf te tonen, maar zijn volledig lichamelijk ingesteld-zijn, zijn complete egocentriciteit en de haat en minachting, die hij voor andere mannen voelt, voor de anderen te verbergen, en voor zichzelf te verbloemen de haat en minachting, die hij verwacht dat andere mannen voor hem voelen - met een primitief gebouwd zenuwstelsel, dat gemakkelijk in de war wordt gebracht door het geringste vertoon van emotie of gevoelens, probeert de man een sociale 'code' op te leggen, die van een perfecte :minzaamheid verzekert, vrij van het geringste spoor van persoonlijke gevoelens of ontstellende oordelen. Hij gebruikt termen als 'copuleren', 'geslachtelijke omgang hebben' en 'gemeenschap hebben' ('seksuele gemeenschap' is voor mannen één woord teveel) omkleed met hoogdravende manieren; het colbertje van de chimpansee.

GELD, HUWELIJK EN PROSTITUTIE, WERK EN VERHINDERING VAN EEN GEAUTOMATISEERDE MAATSCHAPPIJ: Er is geen menselijk argument voor geld of voor het werken van iedereen. Alle niet-kreatieve baantjes (prakties alle baantjes die nu worden vervuld) konden lang geleden geautomatiseerd zijn, en in een geldloze maatschappij kan iedereen zoveel van het beste van alles hebben als wenst. Maar er zijn onmenselijke, manlijke argumenten om het geld-werk-systeem in stand te houden:

1. Kut. Vol verachting voor zijn bijzonder ontoereikende 'Ik', overmand door een intense angst en een onmetelijk diepe eenzaamheid, wanneer hij met zijn ego wordt gekonfronteerd, en op het gevaar af zich te hechten aan welke vrouw dan ook in de vage hoop zichzelf compleet te maken en in het mystieke geloof dat door goud aan te raken hij in goud zal veranderen, hunkert de man naar voortdurend gezelschap van vrouwen. Het gezelschap van de meest abjecte vrouw is te verkiezen boven het alleen zijn of het gezelschap van andere mannen, die uitsluitend dienen om hem te herinneren aan zijn eigen afstotelijkheid. Maar vrouwen, met uitzondering van de erg jonge of erg zieke, moeten worden gedwongen of omgekocht tot manlijk gezelschap.

2. Geef de tot geen contact in staat zijnde man de illusie van nuttigheid en stel hem in staat zijn bestaan te rechtvaardigen door het graven van gaten en het weer opvullen ervan. Het niets-te-doen hebben vervult de man met afschuw, omdat hem dan niets anders blijft dan te peinzen over zijn groteske persoonlijkheid. Niet in staat tot contact of tot liefde, moet de man werken. Vrouwen hunkeren naar activiteiten, die geheel in beslag nemen, emotioneel bevrediging geven en zinvol zijn, maar bij gebrek aan gelegenheid of mogelijkheid daartoe, geven zij er de voorkeur aan hun tijd te verbeuzelen met al wat hun goeddunkt - slapen, winkelen, bowling, biljarten, kaartspelen en andere spelletjes, zwanger zijn, lezen, wandelen, dagdromen, eten, met zichzelf spelen, pillen slikken, naar de bioskoop gaan, geanalyseerd worden, reizen, honden en katten fok-

De Bonte Was, FEMINIST 2, 1977.
Valerie Solanas' S.C.U.M.-manifest

ken, op het strand rondhangen, zwemmen, tv kijken, naar muziek luisteren, hun huizen opknappen, tuinieren, naaien, naar nachtclubs gaan, dansen, bezoeken afleggen, 'hun geest ontwikkelen' (kursussen volgen) en 'cultuur innemen' (lezingen, toneelstukken, concerten, kwasi-artistieke films). Daarom zouden vele vrouwen - zelfs wanneer zij een volledige economische gelijkheid tussen de seksen aannemen – er de voorkeur aan geven met mannen samen te leven of met hun kut te koop te lopen, om op die manier het grootste deel van hun tijd voor zichzelf te hebben in plaats van vele uren van hun tijd vervelend, belachelijk en niet-kreatief werk te verrichten voor iemand anders en te leven als minder dan dieren, als machines, of, op zijn best - wanneer zij in staat zijn een 'goede' baan te krijgen – een aandeel te hebben in het beheer van de stronthoop. Daarom, wat vrouwen zal bevrijden van de manlijke leiding is de volledige eliminatie van het geld-werk-systeem en niet het bereiken van economische gelijkheid binnen dit systeem.

3. Macht en controle. Zonder gezag in zijn persoonlijke relaties met vrouwen, komt de man tot algeheel gezag in het manipuleren van geld en van alles en iedereen, die afhankelijk is van geld - dus: alles en iedereen.

4. Liefde-surrogaat. Niet bij machte liefde of genegenheid te geven, geeft de man geld. Het verschaft hem een moederlijk gevoel. De moeder geeft melk; hij geeft brood. Hij is de Broodwinner.

5. Geeft de man een doel. Niet in staat van het moment te genieten, heeft de man iets nodig om naar uit te zien, en geld verschaft hem een eeuwig en nooit eindigend doel. Denk eens wat je met 80 triljoen dollar zou kunnen doen - Investeer ze! In drie jaren heb je 300 triljoen dollar!

6. Verschaft de basis voor de voornaamste gelegenheid van de man om te beheren en te manipuleren - vaderschap.

VADERSCHAP EN GEESTESZIEKTE (angst, lafheid, bedeesdheid, nederigheid, onzekerheid, passiviteit): Moeder wil wat voor haar kinderen het beste is; Papa wil alleen wat voor Papa het beste is en dat is rust en vree, bevorderlijk voor zijn waanvoorstelling van waardigheid ('respekt'), voor een goed beeld van hemzelf ('status') en de gelegenheid om te beheren en te manipuleren, -of, wanneer hij een 'verlichte' vader is, 'leiding te geven'. Bovendien eist hij zijn dochter seksueel op - hij geeft haar 'hand' weg in het huwelijk; de rest is voor hemzelf. Papa kan, in tegenstelling tot Moeder, nooit aan zijn kinderen iets toegeven, aangezien hij ten koste van alles zijn waanidee van beslistheid, fermheid, altijd-gelijk-hebben en kracht moet handhaven. Nooit je eigen zin krijgen leidt tot gebrek aan zelfvertrouwen in het kind jegens de wereld en tot een passief aanvaarden van de status quo. Moeder houdt van haar kinderen, hoewel zij soms boos wordt, maar boosheid gaat snel over en, zelfs terwijl het er is, sluit het geen liefde of fundamenteel aanvaarden uit. De geestelijk zieke Papa houdt niet van zijn kinderen, hij keurt hen goed - àls zij 'goed' zijn, dat wil zeggen: als zij aardig zijn, 'eerbiedig', gehoorzaam, onderdanig tegenover hem, rustig en niet geneigd tot ongepast vertoon van drift, dat Papa's gemakkelijk verstoord zenuwstelsel van streek zou brengen - met andere woorden: wanneer zij zo passief zijn als planten. Wanneer zij niet 'goed' zijn, wordt hij niet boos - niet wanneer hij een moderne, 'beschaafde' vader is (de ouderwetse schreeuwende en brullende bruut is te verkiezen omdat hij zo belachelijk is dat hij gemakkelijk kan worden geminacht) - maar geeft eerder uitdrukking aan afkeuring, een stemming die – in tegenstelling met boosheid - duldt en fundamentele aanvaarding uitsluit en het kind achterlaat met een gevoel van nietswaardigheid en een levenslang geobsedeerd zijn met het verkrijgen van goedkeuring; het resultaat is angst voor zelfstandig denken aangezien dit leidt tot onkonventionele en afkeuring verdienende meningen en gedrag.

De Bonte Was, FEMINIST 2, 1977.
Valerie Solanas' S.C.U.M.-manifest

Een kind, dat Papa's goedkeuring wenst, moet Papa eerbiedigen en, daar hij een stuk vuil is, kan Papa er voor zorgen dat hij geëerbiedigd wordt door gereserveerd te blijven, afstand te bewaren en te handelen volgens de grondregel 'van familiariteit komt minachting', hetgeen natuurlijk waar is wanneer men verachtelijk is. Door gereserveerd te zijn en op een afstand te blijven is hij in staat om onbekend en geheimzinnig te blijven en op die wijze vrees ('respekt') in te boezemen.

Afkeuring van emotionele 'scènes' leidt tot angst voor sterke emotie, angst voor de eigen boosheid en haat en tot angst voor het onder ogen zien van de werkelijkheid, daar dit in de eerste plaats leidt tot boosheid en haat. Angst voor boosheid en haat gekombineerd met een gebrek aan zelfvertrouwen inzake het opgewassen zijn tegen en het veranderen van de wereld of zelfs het op uiterst geringe wijze veranderen van het eigen lot, voert tot een geestloos geloof, dat de wereld en de meeste mensen erop aardig zijn en dat de meest banale en triviale amusements het hoogste genot geven.

De uitwerking van vaderschap op mannen in het bijzonder is een 'Man' van hen maken, dat wil zeggen: zeer defensief jegens alle impulsen tot passiviteit, slordigheid en verlangens om vrouwelijk te zijn. Iedere jongen wil worden zoals zijn moeder is, wil één met haar worden, maar Papa verbiedt dit; hij is de moeder, hij wordt één met haar. Daarom zegt hij tegen de jongen, soms rechtstreeks, soms indirect, geen moederskindje te zijn en zich als een Man te gedragen. De jongen, die strontbenauwd is voor zijn vader en 'eerbied' voor hem heeft, schikt zich daarin en wordt precies als Papa, dat voorbeeld van 'Man'lijkheid, dat ideaal van heel Amerika - de welgemanierde, heteroseksuele droogkloot.

De uitwerking van vaderschap op vrouwen is, hen manlijk te maken - afhankelijk, passief, tam, dierlijk, aardig, onzeker, vragend om bijval en veiligheid, laf, nederig, vol 'eerbied' voor autoriteiten en mannen, gesloten, met beperkt reactievermogen, half dood, onbeduidend, saai, konventioneel, afgestompt en volmaakt verachtelijk.

Papa's meisje, altijd gespannen en bang, niet hip, niet analytisch en met een tekort aan objectiviteit, waardeert Papa en nadien andere mannen tegen een achtergrond van vrees ('respekt') en is niet alleen zonder de mogelijkheid om het holle vat te zien achter de gereserveerde façade, maar aanvaardt de manlijke definitie van hemzelf als superieur, als vrouw, en van haarzelf als inferieur, als man, hetgeen zij, dank zij Papa inderdaad is.

De versterking van het vaderschap, als gevolg van de toenemende en meer wijd verbreide welgesteldheid die het vaderschap nodig heeft om te kunnen gedijen, is de oorzaak van de algemene toename van geestloosheid en de achteruitgang van de vrouwen in de V.S. sedert de twintiger jaren. De nauwe band tussen rijkdom en vaderschap heeft voor het grootste deel slechts geleid tot de verkeerde meisjes, namelijk de 'bevoorrechte' middenstandsgedochte, die een 'opvoeding' krijgen.

Het gevolg van vaders, in één woord, is het aantasten van de wereld met manlijkheid. De man is het omgekeerde van koning Midas - alles wat hij aanraakt verandert in stront.

Hoe Feminist 1 viel

Feminist 1 is goed verkocht. De eerste druk van 5000 exemplaren is gevolgd door een tweede van eveneens 5000 exemplaren.

Wat ons nog veel meer plezier heeft gedaan is dat er naar aanleiding van in Feminist 1 aangesneden onderwerpen erg veel gepraat is en dat er zowel in Amsterdam als in andere plaatsen discussiegroepjes over deze onderwerpen zijn gevormd. Bovendien de in Feminist 1 aangekondigde discussie dag is aanleiding geworden tot het vormen van een radikale ideologie- en aktiegroep: de Strijdijzers. Over deze groep is afgesproken dat ze in Feminist 3 uitgebreid aan de orde zal komen.

Er hadden zich 400 vrouwen voor de discussie dag opgegeven. Zij zijn niet allemaal gekomen - het was erg mooi weer en het grote aantal deelneemsters heeft op het laatste moment veel vrouwen afgeschrikt. Daar staat tegenover dat de meeste Amsterdamse vrouwen niet begrepen (?) hadden dat ze een strookje moesten inzenden t.b.v. de organisatie van de dag, en dat De Groene en De Nieuwe Linie de dag (ongevraagd) hadden aangekondigd, waardoor we nogal met de handen in het haar kwamen te zitten - we konden de discussiedag nu niet meer splitsen over meer dagen - we schatten dat er ruim 300 vrouwen zijn geweest.

We hadden de middag ingedeeld in twee discussieronden: één in kleine groepjes en één in grote groepen. De kleine groepjes waren samengesteld op basis van geschudde papieren nummertjes. Het was een heerlijk geluid, het gegons van de begane grond tot op zolder van het vrouwenhuis, en een heerlijk gezicht, praatgroepjes tot in het plantsoentje aan de overkant van de gracht. De tweede discussieronde was ingedeeld in vier grote groepen: A (1 groep): vrouwen die met hulp van ideeën uit Feminist 1 het oorspronkelijke feminisme nieuw leven wilden inblazen; B (2 groepen): vrouwen die het met sommige ideeën uit Feminist 1 eens zijn, en met andere niet; C (1 groep): vrouwen die het overwegend niet eens zijn met Feminist 1.

Hiertegen bestonden bij het merendeel der vrouwen bezwaren. Deze waren ons al in de week vóór 17 september ter ore gekomen, nadat we een stencil met o.a. deze groepsindeling hadden gestuurd naar degenen die zich voor de dag hadden opgegeven. Omdat bekend was dat een aantal vrouwen met ons in de clinch zou willen gaan of de dag wilde verstoren, vonden teleurstellend veel vrouwen het jammer dat ze, als ze zelf in B zouden gaan zitten, 'de grote ruzie' zouden missen. Het bleek moeilijk te begrijpen dat je als gastvrouwen de 'twijfelaars' gelegenheid wilt geven te twifelen en de werkers gelegenheid wilt geven door te werken zonder dat zij door ja-nee-ja-nee-diskussies worden gehinderd. Verder vroegen tot onze starre verbazing veel vrouwen zich af wat je in een groep moest doen waar iedereen het met elkaar eens was!

Op de dag zelf ging een aantal vrouwen in twee B-groepen. Ze hebben de rest van de middag rustig gewerkt. Dit geldt ook voor de 15 vrouwen in groep C, die allen serieuze tegenstandsters of 'faalsters' (naar eigen mening) van in Feminist I verkondigde standpunten bleken te zijn. De boze (waarom eigenlijk?) vrouwen waren óf niet gekomen (en dat hadden we natuurlijk op onze klompen moeten aanvoelen), of waren in een grote restgroep B gaan zitten. Deze restgroep begaf zich naar de zaal waar een - mij onbekend - aantal vrouwen voor groep A zat, want ze 'wilderen erbij zijn bij wat daar gebeurde'. Na een discussie waar ik niet bij ben geweest maar die erg ja-nee-achtig moet zijn geweest werd besloten naar de grootste zaal te verhuizen. Hier ontstond enige tijd een soort gejoel, dat minder werd toen het kennelijk verveelde. Uitsluitend en alleen doordat een vrouw toen duidelijk en kalm zei dat ze, nu ze hier toch was, eigenlijk wel eens wou horen wat iedereen te zeggen had en of de Bonte Was iets konkreeks m.b.t. feminisme nieuw leven inblazen te zeggen had. Toen werd het rustig. Er werden her en

der opmerkingen gemaakt waarop niet echt werd ingegaan. Ik weet er nog drie: 1. Een tijdschrift met de naam Feminist eigent zich het feminisme toe. 2. We willen weten wat voor plannen De Bonte Was heeft gesmeed. 3. Sommigen dachten dat De Bonte Was in zijn geheel bij de A-groep zou zitten en dus niet aanspreekbaar zou zijn.

En toen gebeurde er een van die wonderbaarlijke dingen die je in het feminisme wel verwacht maar die toch zeldzaam zijn: vrij snel werd de stemming positief en na een tijdje werd de zaal zelfs heel konstruktief. Weliswaar ging dit ten koste van een journaliste, als zodanig herkend omdat ze aantekeningen maakte. Er rees protest: de meeste vrouwen wilden niet dat wat hier gebeurde in de 'mannen'-pers kwam. De journaliste protesteerde op een nogal stomme manier en kreeg toen de hele opgezamelde groepsagressie op d'r kop. (Wat voor iedereen inklusief De Bonte Was prettig was, behalve voor haar. Ze is dan ook 's avonds ingestort, maar werd door een hele rij vrouwen weer opgebeurd). Daarna was de stemming werkelijk prima. Er werd naar aanleiding van de feminisme-en-geld-kwestie enthousiast gepraat over nivellering van inkomens binnen de vrouwenbeweging (een plan om dit met de Strijdijsers voor een week op proef te doen is gestrand op 'te moeilijke organisatie', helaas). De Bonte Was heeft gelegenheid gekregen haar blauwdrukplan te lanceren, wat heeft geresulteerd in de Blauwdrukgroep van de Strijdijsers. Er hebben nog meer plannen in de Strijdijsers gestalte gekregen (of ze zijn daar inmiddels weer opgedoekt).)

De Bonte Was had aangekondigd - anders dan anders - i.v.m. het grote aantal bezoeksters niet te koken. Zeer vermeldenswaard is dat een vrouw vond dat al die vrouwen toch wel wat mochten eten en zij in haar eentje grote hoeveelheden soep en sla heeft gemaakt.

Na het eten ging de discussie door, in een nog zeer grote, maar wel mattere want zeer vermoeide groep.

Als ik achteraf de dag bezie dan ben ik over het geheel genomen erg tevreden met de wending die hij heeft genomen. Het was werkelijk ongelofelijk zo'n grote groep vrouwen zo konstruktief te zien. Je zou bijna gaan geloven in een soort 'geest van het feminisme', want een aantal individuen in die groep was aanvankelijk scepties of destruktief ingesteld. Eén zo'n vrouw belde me de volgende dag op om te vertellen wat een kick ze had gehad, hoe prettig ze zich nu voelde en hoe benieuwd ze was hoe het verder zou gaan. Het moet inderdaad zo zijn dat vrouwen, anders dan mannen, niet echt destruktief zijn, dwz. er niet echt lol in hebben.

Wat altijd problematies blijft in de praktijk is dat vrouwen, onderdrukt, meegaand, gehoorzaam en laf als ze *moeten* zijn, in de vrouwenbeweging door de grote vrijheid die daar is als reactie in uiterste ongedisciplineerdheid vervallen. Het voorbeeld is altijd de as niet in de asbak gooien in het vrouwenhuls (doen ze dat thuis ook? Nee, want dan moeten ze het zèlf opruimen). Door ongedisciplineerd gedrag is een aantal vrouwen in het gejoel naar huis gegaan.

Wat me erg is tegengevallen zijn de motieven waarmee zoveel feministen naar de discussiedag zijn gekomen. In de middagdiskussie werd duidelijk dat veel feministen, met name een aantal 'georganiseerden' (fem-soc) niet wilden dat er iets zou gebeuren. Dit zal wel dezelfde oorzaak hebben als een groot aantal andere reacties op Feminist I: men wil de in de vrouwenbeweging heersende wolligheid en vaagheid niet doorbreken. Het is prettig (en makkelijk) zoals het nu is. Het feminisme groeit als kool terwijl onduidelijk is wie daar een poot voor uitsteekt: het lijkt vanzelf te gaan en dus hoeft niemand iets. Die wolligheid en vaagheid hebben twee samenhangende oorzaken: de onderdrukking (vrouwen moeten vaag zijn), en de - terechte - tolerantie in de vrouwenbeweging. Ik vond het jammer zo duidelijk te ontdekken dat veel vrouwen op deze manier gewild of ongewild meewerken aan een institutionalisering van het feminisme terwijl het nog in de kinderschoenen staat. Alsof de vrouw nu al bevrijd is!

Tot slot: een centrale discussie in de beweging over de controversiële punten van Feminist I is verhinderd. Nu zullen veel minder vrouwen werkelijk weten wat 'de vrouwenbeweging' vindt van bepaalde (vraag)stellingen. De beweging heeft in haar totaliteit niet gereageerd, terwijl van alle groeperingen vrouwen aanwezig waren.

Eén vrouw vertelde mij later over angst voor splijting in de beweging. Goedbedoeld, zo'n zorg. Maar het houdt de wolligheid en vaagheid in stand. En komen we daar verder mee?

De inhoud van de reakties

De positieve reakties zeiden vooral: wat goed dat jullie leven in de brouwerij gebracht hebben, en: wanneer komt Feminist II? De negatieve gingen *binnen* de vrouwenbeweging vooral over het geld en over het dubbele klassemodel waarbij we met Barbara Mehrhof de man-vrouw-klassen als elementairder zien dan de economische klassen (klassen van mannen onderling); *buiten* de vrouwenbeweging vooral over: 'Laten we de banden met mannen verbreken en de onderlinge verschillen overwinnen. Laten we ons vertrouwen in de mannelijke samenleving opzeggen en de mannen onze liefde onthouden.' Merkwaardig was dat de kritiek alleen ging over het verbreken van banden met mannen en helemaal niet over de rest van dit citaat uit het Feministies Manifest 1977; het overwinnen van de onderlinge verschillen. Het moet toch duidelijk zijn dat de energie die je in mannen stopt afgaat van de energie die je voor vrouwen en feminisme overhoudt. Ik vraag me trouwens af waarom vrouwen die geen emotionele banden met mannen wensen te verbreken zich toch zo dolgraag feministe willen noemen. Ik vraag me werkelijk af waarom zoveel vrouwen zo graag feministies willen zijn. Een feminist is een idealist en aan een ideaal werken is nooit een onverdeeld genoegen. Een feminist krijgt nog steeds met veel vervelende weerstanden te maken. Waarom zou je je die op de hals halen als je het niet serieus meent? En als je het wél serieus meent, waarom dan zo fel over die banden met mannen? Die heb je dan toch niet meer nodig? Ik denk dat veel vrouwen misschien eerder kwaad waren dat andere vrouwen voorwaarden formuleerden over feministies zijn.

Terwijl het toch volstrekt voor de hand ligt dat je, als je feministies wordt, je eigen leven herordent en ook je relaties met mannen en vrouwen herordent. Wat is feminisme anders voor je?

Waarom zouden we mannen onze liefde niet onthouden? Doen ze iets goeds met die liefde? Wordt de wereld er beter van dat achter elke man een vrouw staat die hem met liefde in stand houdt? Nee. Krijgen vrouwen soms evenveel liefde terug van mannen als zij er in stoppen? Aangezien heel wat vrouwen hierop volmondig nee zeggen, is het antwoord nee.

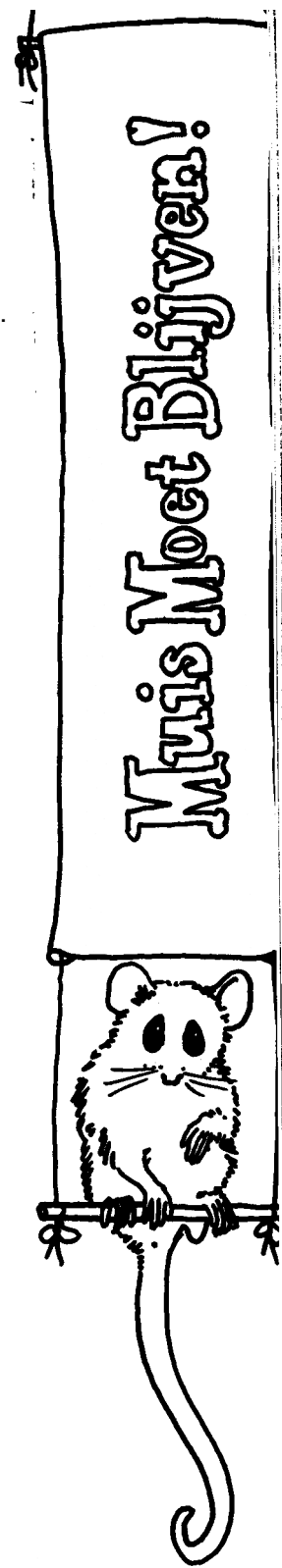
Er zijn natuurlijk veel vrouwen die economies afhankelijk zijn van hun man. Ik zou niet al die vrouwen durven toeroepen: loop toch bij hem weg. Bijv. niet tegen de oudere vrouwen die geen baan zullen kunnen vinden en naar de bijstand en een huurkamertje moeten. Natuurlijk zijn die vrouwen welkom in de vrouwenbeweging, ze zullen bovendien wat steun van vrouwen best kunnen gebruiken. En niemand zal zeggen dat ze moet feministies zijn.

Een spannende vraag is trouwens: hoeveel huisvrouwen hebben emotionele banden met hun echtgenoot? Zou zo'n man het nog merken als zijn vrouw haar geestelijke energie in de vrouwenbeweging uitdeelt? En zou dat voor zo'n vrouw niet heel heerlijk zijn om er eindelijk iets mee te doen?

Dat de banden met mannen verbreken binnen de vrouwenbeweging, althans voor zover ik weet, minder aan de orde is geweest, komt niet omdat dat daar bij niemand een

punt is. Geld en feminisme was voor veel vrouwen een veel minder dichtbij hun bed liggend en dus veiliger onderwerp om zich over op te winden.

De media-vrouwen vielen erg over 'de banden', vooral Radio-Weekblad en de VPRO-vrouwen. In beide gevallen hebben we met betrekking tot hun zoons gezegd: als een vrouw nu eens de energie die ze aan haar zoon(s) verbruikt aan haar dochter(s) geeft? Ze zal dan in elk geval merken dat ze haar zoon(s) voortrok. In beide gevallen is dit voorbeeld niet in de uitzending opgenomen. Dus zetten we het hier nog maar eens neer. De schriftelijke reacties op Feminist I vind je hierna. Ze zijn alle op één na geplaatst. Eén vrouw wilde alleen met haar naam ondertekend opgenomen worden. Jammer want het was een aardige en genuanceerde brief. We hopen dat de discussie zich weer vruchtbaar zal voortzetten.

Reakties op Feminist 1

(1)

Kommentaar van die 'deskundige, 'bevoegde' trainster van pag. 50. Ofwel hoe een ongelooft lullige gang van zaken geromantiseerd kan worden tot de woorden: 'Het liep gelukkig nog goed af'

Behept met het script alles voor anderen voor niks te doen en nooit iets voor mezelf durven te vragen heb ik ook met mijn vak andragogie daar geweldige suksessen in behaald door drie jaar in een Afrikaans ontwikkelingsland werk voor vrouwen te doen en onderzoek voor instanties op te leveren. Dat was nog niet alles, want daarna heb ik ook voor noppes Vrouwen Bellen Vrouwen met mijn vak gediend en toen na twee jaar trainen en coachen de gedachte bij me opkwam dat ik dit gratis kosteloze voor niks script, deze voortdurende waakzaamheid voor alle behoeften en noden van andere mensen behalve mezelf misschien eens zou kunnen doorbreken stelde ik voor tegen een bedrag van f 50,- per avond trainingen te geven, waar ik met alle voorbereidingen nog minder dan een werkster aan zou verdienen. Dit omdat ik tijdens de voorbereidingen thuis een plaatsvervangend werkster nodig had en omdat ik bovendien nog met het afbetalen van een studieschuld zit. Het was voor mij een tegemoetkoming in de onkosten. Trainingen geven is geen kattepis. Het is gewoon heel hard werken al zijn er zoveel stemmen die kunnen zeggen: Meid, dat doe je er wel even bij zo'n avondje. Ik tenminste niet. Ik doe het er niet zomaar bij. Daarvoor neem ik het feminisme te serieus, daarvoor is het me te belangrijk wat er op zo'n avond gebeurt.

Vrouwen bellen Vrouwen wilde toch liever een vrijwilligstersorganisatie blijven en mijn konklusie was: dan zal ik ergens anders betaald werk moeten vinden. Ik heb er bij gezegd dat onkosten bij typewerk of oppaskosten van telefoonbeantwoordsters net zo goed betaald zouden moeten worden als dit een belemmering zou vormen om mee te doen.

Het liep dus goed af. Om die f 50,- heb ik me toen uit Vrouwen Bellen Vrouwen teruggetrokken met het rotgevoel dat feminisme dan toch iets was voor dames van betere stand die aan liefdadigheid deden, of voor als je je geld toch al op de een of andere manier uit de kapitalistische structuur trekt via bijstand, studiebeurs, ziektewet.

Je moet beslist geen geld nodig hebben om aan feminisme te doen en dan heb ik 't nog geeneens over erkenning dat bepaald werk misschien wel eens moeilijk kan zijn, laat staan 't over deskundigheid. Wat een verbazing als ik merk hoe vrolijk 'deskundig' en 'bevoegd' toch weer in de feministiese (kon)tekst voorkomen!

Na 1 1/2 jaar Fort-groep blijft de schrijfster van het stukje in Feminist nog steeds vrijelijk interpreteren voor anderen, niet begrijpend dat het toen om doodgewone onkosten ging. Dat ik ooit financieel onafhankelijk van mijn man zou worden met het feminisme had ik allang op mijn buik geschreven. Feminisme is er, geloof ik, alleen voor de financieel ongeëmancipeerde vrouwen. Als ik er een baan bij zou hebben zou feminisme alleen iets zijn voor doodmoe in de vrije uren, als die er dan nog waren.

Toch liep het goed af. Enige (goed bedoelde) stoffelijke steun, een kadobon van f 50,-, kreeg ik voor het baren van mijn derde kind, waarvoor ik veel minder dan een trainingsavond nodig had.

Uw 'deskundige' medevrouw

(2)

Beste Bonte Was-vrouwen

Sinds drie weken ben ik, zoals dat heet een 'broodfeministe'. Voor die tijd deed ik hetzelfde werk, maar dan als vrijwilligster, terwijl ik daarnaast nog drie dagen een baan had (in het welzijnswerk). Ik was echter veel meer betrokken bij mijn vrijwilligerswerk dan bij mijn officiële 'baan'. Ik zat konstant in het konflikt - je baan - daar word je voor betaald - dus kun je er niet van áfmaken en aan de andere kant wil ik het liefst iets doen waar ik helemaal achter sta. En dat was het samen bezig zijn met andere vrouwen.

Een schizofrene toestand voor mij op den duur.

Toen dan ook de kans kwam dat ik hiervoor 20 uur betaald zou kunnen krijgen sprong ik een gat in de lucht. Ik kon die andere 'rot'-baan (waar ik gedwongen was bevestigend te werken nl. de gezinsverzorging) opzeggen en al mijn tijd en energie gaan steken in de bevrijding van vrouwen.

En toen.. .

En toen kwam Feminist uit, waarin staat dat dit niet mag en dat je dan geen feministe bent. Daar zit je dan...

Ik wil financieel onafhankelijk zijn, wat betekent dat ik ongeveer het minimumloon nodig heb. Bijstand zou ik nooit krijgen, omdat ik samenwoon met een man (ook al zoiets!) Ik vind het nogal wat als je zegt dat ik uit gemakzucht geld wil verdienen aan andere vrouwen. Ik wil alleen zoveel mogelijk feministies bezig zijn en daarnaast moet ik leven. Ik heb gemerkt dat veel meer vrouwen met dit konflikt zitten. De 'broodfeministenwerkgroep' gaat hier mee door, maar dit moest ik vast even kwijt. Misschien kan de 'broodfeministenklub' met de 'geldnivelleringsgroep' samenwerken om zover te komen dat de werkster en de zgn. therapeute hetzelfde inkomen gaan krijgen.

(3)

Klassen

Wanneer precies de onderdrukking van de vrouw zijn aanvang nam, kan ik niet zeggen. Ik weet ook niet of iemand dat ooit zal kunnen. Wel weet ik dat man en vrouw héél héél vroeger ieder een speciale taak in dit leven hadden. De man zorgde voor voedsel, de vrouw zorgde voor het huis en de kinderen. Beide taken waren even belangrijk. Omdat de vrouw tot het zwakke geslacht behoorde werd ze ondanks deze gelijke taakverdeling overheerst door de man. Een man kon een vrouw doden met één slag van zijn vuist en daarmee dwong hij ontzag af bij de vrouw. Nu zou er op hem neergekeken worden. Toch is het in veel religies nog zo, dat de man het evenbeeld van God is en alleen Hem moet dienen en de vrouw moet leven voor de God in de man. Volslagen onderdanigheid wordt van de vrouw verwacht. Ook nu nog. Ik zie dat de vrouw onderdrukt wordt, zowel ideologies als maatschappelijk, maar wanneer je deze onderdrukking slechts wijt aan de alomvattende manlijke overheersing en daarmee de man aanwijst als de wezenlijke vijand van de vrouw, ontken je m.i. de historische ontwikkelingen en doe je een stap terug in de richting van staties denken in plaats van dialecties denken.

Als ik een zinnetje lees als 'mannen riepen het classesysteem in het leven' (pag. 11) ga ik bijna over m'n nek. Behalve dat het erop lijkt alsof de man de geschiedenis zeer bewust in mekaar heeft gezet met de vooropgezette bedoeling om anderen te benadelen, vind ik het principe om man en vrouw in 2 klassen te verdelen onjuist.

Ik verbind het woord klasse n.l. aan economiese gelijkheid of ongelijkheid. Misschien komt dat door mijn linkse indoktrinatie maar toch kan ik een klasse niet anders zien,

dan als een bevolkingsgroep, die met elkaar verbonden is door zijn kwalitatieve gelijkheid t.o.v. de economische grondslagen van het bestaan, b.v. de bezitloze en de bezittende klasse. Het is daarom onjuist om de vrouw als een klasse te beschouwen temeer omdat, zoals op pag. 12 van het manifest staat: de vrouw buiten het mensdom is geplaatst. Natuurlijk is dát ook niet helemaal waar. Het zou wat zijn, als de vrouw al duizenden jaren zonder in opstand te komen, als onbenullige decoratie op deze aardbol zou hebben rondgelopen. Natuurlijk doet de vrouw mee aan de maatschappij, als arbeidersvrouw of als vrouw van een kapitalist. Ze is er een onderdeel van of ze dat nou leuk vindt of niet.

Ik wil weer even terug naar het manifest en wel daar, waar het gaat over het tertiaire klassensysteem. Ik moet zeggen dat ik het een hoogst eigenaardige denkwijze vind wanneer je:

- a. eerst aantoonst dat de vrouw afhankelijk is van de hiërarchiese positie van de man,
- b. zij deze positie uiteraard in de vrouwenbeweging met zich meebrengt,
- c. daar dan plotseling een tertiair klassensysteem van maakt.

De klasseverdeling in de maatschappij weerspiegelt zich overal in, dus ook in de vrouwenbeweging. Een arbeidersvrouw zal minder mondig zijn dan een intellektueel. Zo is dat. Dat is een materialisties gegeven en me dunkt, als je merkt dat de kassetegenstelling, die in het manifest het sekundair klasse systeem wordt genoemd, zelfs tot in de vrouwenbeweging doordringt (de vrouwenbeweging is nog steeds geen Utopia!) je tot het bewustzijn zou moeten komen, dat nu juist dát klassensysteem onze werkelijke vijand is; dat dáár de wezenlijke onderdrukking plaatsvindt en ons hele wezen van deze onderdrukking doordrongen wordt, ook al hebben wij geen aanwijsbare functie in de economische ontwikkelingen. Het begint al bij de wieg. Meisjes zijn zachtaardig en lief en dragen roze jurkjes. Hier wordt de tegenstelling man - vrouw al aan ons opgedrongen. Deze ideologische indoktrinatie zet zich in ons verdere leven voort. De maatschappij heeft er baat bij dat het huwelijk zo blijft als het is, verheerlijkt het gezin en legt steeds weer de nadruk op de manlijkheid van de man en de vrouwelijkheid van de vrouw. Met name de bewustzijnsindustrie is middel tot deze manipulatie. De ideologie wordt in stand gehouden door diegenen die er belang bij hebben dat de maatschappij zo blijft als hij is en dat zijn de bazen: de multinationals met als dienaar de overheid, die het kapitalistische systeem in stand houdt. Met betrekking tot de onderdrukking van de vrouw doet bijna elke man aan deze onderdrukking mee. Hij zal de ideologische strijd alleen aangaan, daar waar het zijn eigen belang betreft.

Vooralsnog is het zo dat vrouwen wel jarenlang hebben meegedaan aan de mannenstrijd, maar dat er maar weinig mannen zijn die zich inzetten voor de vrouwenstrijd. De belangen zijn nog weinig gemeenschappelijk. Toch zal duidelijk moeten worden, dat de vrouwenstrijd gericht is op gelijkheid voor vrouwen én mannen en omverwerping van het bestaande systeem.

Wat ik in het voorafgaande heb proberen duidelijk te maken is, dat de man niet wezenlijk onze vijand is. Ik wil echter niet ontkennen dat de vrouw buiten het produktiesysteem is komen te staan, zonder dat zij daarvoor de keuze had. De vrouw is in de ogen van de bazen tenslotte maar een vrijwel nutteloze arbeidskracht. Ze is niet sterk genoeg, krijgt op een gegeven moment kinderen, waardoor ze zich uit het arbeidsproces moet terugtrekken, omdat de bazen weigeren daar voorzieningen voor te treffen. (dit is ook weer ten gunste van de manlijke arbeider die hierdoor minder in zijn bestaanszekerheid bedreigd wordt. De baas paait de arbeider met de onderdrukking van de vrouw. De vrouw wordt gebruikt om de arbeider zoet te houden en in konflikten b.v. onderbetaling van vrouwen, de zijde van de baas te kiezen. Dit noem ik nog eens een vorm van vals bewustzijn.) Zij is dubbel getekend en alleen interessant voor de bazen als goedkope arbeidskracht, die afgevoerd wordt zodra de conjunctuur daalt. Speelbal in de economie.

Daarom vind ik ook dat een vrouw feminist moet worden: om te vechten voor haar rechten in het werk, om te vechten tegen de heersende ideologie, om te vechten voor een maatschappij die gebaseerd is op gelijkheid voor zowel mannen als vrouwen. Als je feminist bent kies je voor de vrouwenstrijd en laat je de mannenstrijd voor wat ie is. Je kiest voor de strijd tegen onderdrukking van je zusters, maar je moet andere vormen van onderdrukking niet uit het oog verliezen en uitgaan van een juiste analyse, want daar moet je je strategie op baseren.

(4) **Beste vrouwen van De Bonte Was**

Na allerlei vakantiegereis en -gedoe en vóór de grote klap van de verhuizing, die in de eerste helft van september valt, wil ik nog even reageren op de Feminist. De Feminist ontvangen en gelezen. Veel op me in laten werken en tot de konklusie gekomen, dat ik geen radikaal feminist ben. Ben misschien zelfs helemaal geen feminist.

Gelet op de reden van het blad: o.a. kleine stukjes inzicht bij elkaar leggen om een overzicht te krijgen van wat er aan de hand is en het streven naar de revolutie d.i. een fundamentele verandering van de hele samenleving in denken en voelen van alle vrouwen en mannen, wil ik ook mijn mening opschrijven.

Naar mijn gevoel is in het Vrouwenhuis een deel van de revolutie verwezenlijkt in die zin, dat we daar gezamenlijk, vrijwillig, gratis, anoniem, onder eigen verantwoordelijkheid werken. We werken binnen groepen, die speciale doelen hebben, maar door de bovengenoemde uitgangspunten is het binnen het Vrouwenhuis fundamenteel anders dan daarbuiten. We doen niets voor geld, niemand heeft macht over een ander. Als we niet meer gratis en met een hiërarchie (deskundigen) zouden gaan werken, halen we structuren binnen, die ons in de positie zullen dringen waar we ons juist van willen vrijmaken. Dan kunnen we beter stoppen. Nu kunnen we niet dankbaar genoeg zijn dat het Vrouwenhuis er is en dat we daar ontspannen kunnen bijtanken voor de 'strijd' buiten.

Die strijd zal voor iedereen anders zijn. Mijn onzekerheid of ik wel een feministe ben ontstaat dan ook bij het analyseren van wat mij voor ogen staat en wat ik daar in de praktijk aan doe. De laatste tijd heb ik op kleine schaal wat werk gedaan binnen het Vrouwenhuis. Op de woensdagavonden ontstaat soms een sfeer waarbij andere vrouwen geholpen kunnen worden bij het bewustwordingsproces, uit hun isolement komen. Bij mijn politieke partij probeer ik maatschappijstructuren aan te tasten, andere uitgangspunten te verdedigen. Naar vermogen haak ik aan bij actuele gebeurtenissen, acties, inspraakprocedures. Binnen mijn eigen situatie - die niet geheel bevredigend is, maar zo groeide binnen maatschappijverhoudingen waaraan 30 jaar geleden helemaal weinig te wrikken viel en waarvan mijn man net zo goed de dupe is - probeer ik jongens en meisjes gelijk te behandelen, geëmancipeerde beslissingen te steunen en te wijzen op de gevaren van rolbevestigende besluiten, die soms voor de hand lijken te liggen.

Feminisme-zonder-mannen past hier voor mij niet in. De kontakten en gesprekken met man, zoons en vrienden, het praten over basisproblemen waar dat te pas komt, is voor mij belangrijk. Feminist tegen feminist is heerlijk op z'n tijd want we weten meestal wat de ander bedoelt, maar het kan leiden tot gesloten-circuitwerk. Het moet juist naar buiten gebracht worden.

Bij het veranderen van maatschappij-structuren zijn van belang: onderwijs, pers, politieke partijen, regering.

Ik geloof niet dat goedgekeurde maatschappelijke veranderingen een reproductie van de huidige maatschappelijke orde zullen geven. Daar zijn we zelf bij. We kunnen ons

De Bonte Was, FEMINIST 2, Amsterdam 1977
reakties op Feminist 1

als feministen terugtrekken om samen ons te bezinnen over doelen en strategie, maar om van de mannenmaatschappij een mensenmaatschappij te maken, hebben we o.a. te werken met en binnen deze instituten, die nu nog hoofdzakelijk uit mannen bestaan. De gelukkiger, ontspannen samenleving, die mij als ideaal voor ogen staat - met voor ieder recht op ontplooiing, Inkomen en bezigheid - zal bevolkt worden door mannen en vrouwen.

Geen echte feminist ben ik dus, maar toch bezig met de positie van de vrouwen in onze maatschappij. Met belangstelling zie ik het volgende nummer tegemoet om te kunnen lezen wat anderen ervan vinden. Wat hun voor ogen staat bij het begrip revolutie en hoe zij die denken te verwezenlijken.

(5)

Strijden, ja maar hoe?

Na een periode van betrekkelijke rust aan het emancipatie- en feminismedefront, waar velen weliswaar hard aan het werk waren maar waar niet zozeer sprake is geweest van een voorhoedegevecht, is feministische uitgeverij De Bonte Was gekomen met een eerste aflevering van haar tijdschrift Feminist. Hiermee wordt een poging ondernomen die rust te verstoren, doordat de schrijfsters hevig te keer gaan tegen alles wat er in de vrouwenbeweging in Nederland gaande is. En vooral waarschuwen ze tegen het grote gevaar waarmee de beweging bedreigd zou worden, de 'inkapseling' in de bestaande maatschappelijke orde. Tot slot roepen ze alle vrouwen die ze hopen wakker te schudden, op tot 'nieuwe activiteiten in het kader van revolutionair feminisme'.

Ik denk dat de vrouwen van 'De Bonte Was' gelijk hebben wanneer ze zeggen dat het tijd is dat een aantal zaken weer krities aan de orde gesteld worden en dat het bovenal, nu de beweging groeit en bloeit, van het grootste belang is om waakzaam te blijven en de inhoudelijke discussie niet uit de weg te gaan.

Maar hoe denkt 'De Bonte Was' de inkapseling te kunnen voorkomen? Ik vind de oplossing die wordt geboden, n.l. 'radikaal feminist ben je in je vrije tijd' niet bevredigend. Want wat is de gedachte daarachter: dat in die vrije tijd, zonder het corrumperende en inkapselende geld te verdienen, gewerkt moet worden aan de revolutie.

Een revolutie die dan geheel in afzondering van de maatschappij wordt voorbereid, een revolutie van buitenaf dus.

Zonder het gevaar voor inkapseling te willen onderschatten, zie ik toch ook een andere weg voor de vrouwenbeweging. Met opzet zeg ik een 'weg' en niet 'strategie' of 'ideologie', omdat juist zo min mogelijk moet worden vastgelegd over het 'hoe' en het 'waarnaar toe'. Maar dat we op weg zijn is duidelijk, en een ieder gaat vroeger of later voorbij het punt van niet meer terug kunnen. De weg, een weg, die ik zie is er niet een van de revolutie van buitenaf, maar, om in diezelfde terminologie te blijven, een guerilla van binnenuit. Is het ons na enige jaren vrouwenbeweging op een gegeven moment duidelijk geworden dat het niet alleen een kwestie was van zaken buiten onszelf die moesten veranderen, maar dat ook een grote verandering in onszelf moest plaatsvinden, zo is het nu duidelijk, lijkt me, dat we niet alleen van buitenaf tegen de maatschappij moeten vechten, maar dat we deze ook van binnenuit moeten bestrijden. En bij die actie moeten we voor een deel de wapens, zoals bijvoorbeeld geld, en voor een deel de verworvenheden, zoals bijvoorbeeld communicatiemiddelen, van die maatschappij gebruiken. In deze visie is de vrouwenbeweging erbij gebaat dat zij zo breed mogelijk wordt, dat zij een plaats veroverd op alle gebieden en in alle lagen van de maatschappij. Dan mogen subsidies worden aangenomen, mogen eigen ondernemingen worden opgezet, mogen wetenschap en politiek als middelen worden gehanteerd. Het belangrijkste daarbij is dat er werkelijke alternatieven binnen de bestaande orde worden geboden en

dat oude middelen op een nieuwe en vernieuwende manier worden toegepast, niet uit tijdelijke egoïstiese motieven, maar met het oog op een andere manier van leven en werken. Dit betekent ook dat een ieder kan werken daar en op die manier die haar het beste ligt, thuis of in een baan, prakties of theoreties.

Net zoals een guerrillabeweging gaat zorgen voor eigen onderwijs en een eigen gezondheidszorg, zo moet de vrouwenbeweging hard blijven werken aan het ontplooiën van eigen initiatieven die een alternatief bieden binnen de bestaande samenleving. En net zoals de gezondheidszorg van guerrillastrijders er niet een is van medicijnmannen, maar, zover ze daartoe de kans krijgen, werkt met moderne middelen, zo moet de vrouwenbeweging niet strijden met 'primitieve middelen' maar die wapens en verworvenheden van de maatschappij gebruiken die haar eigen doel dichterbij brengen.

Grote waakzaamheid blijft daarbij natuurlijk geboden. We komen allemaal zelf voort uit deze maatschappij en kunnen alleen door vallen en opstaan ondervinden waar de talloze oude en nieuwe valkuilen zich bevinden. Maar valkuilen moeten worden gedicht, zodat degenen die erna komen, niet altijd ook eerst dezelfde hindernissen moeten nemen op de weg die gegaan wordt.

Maar, nogmaals, de weg van de vrouwenbeweging is niet één weg. Ieder van ons gaat haar eigen weg, komt vanaf een andere plek, en moet zelfs altijd een stuk helemaal alleen afleggen. Wel kunnen we elkaar daarbij helpen, door elkaar voortdurend op de hoogte te houden, door bakens, herkenningspunten uit te zetten.

Zo hebben ook degenen die van buitenaf willen werken, alle recht dat te blijven doen. Want een denkbeeld dat ik feministies zou willen noemen, is het volgende: niet of-of, maar en-en. Hoe nodig het soms is om een keuze te maken, hoe bevrijdend het kan zijn om te ontdekken dat er een keuze is, vaak werkt het nog bevrijdender om niet te moeten kiezen; want soms stellen we onszelf voor een keuze of worden we door anderen ervoor gesteld, waarbij het moeten kiezen dwingender wordt dan de in dat geval ogenschijnlijke vrijheid van het kiezen zelf.

Het moeten kiezen, het of-of-principe, schept moedwillig verdeeldheid. Het moeten of willen afzetten tegen kost enorm veel energie. Volgens mij is het een valkuil, het berooft je van je energie om in te gaan op een uitspraak als 'wie niet voor mij is, is tegen mij', om je te laten verleiden tot confrontatie of tot rechtvaardiging. Het en-en principe veronderstelt een relatie, maar kan andere zaken en mensen ook 'laten' en alleen op die manier kun je je eigen energie optimaal besteden. Zaken, mensen, gedachten, kunnen naast elkaar bestaan en in het gunstigste geval samen iets vruchtbaars opleveren, energie verschaffen. Wanneer de relatie energie gaat kosten, vaak ten gevolge van onderlinge bedreiging, kun je zorgen dat je je energie bij jezelf houdt, zodat deze niet verloren gaat in de andere partij of in de relatie zelf.

Zo is het niet of van binnenuit of van buitenaf, maar en-en; het is niet of emancipatie of feminisme, maar en-en: en het is niet of 'vrouwelijke' waarden of 'manlijke' waarden, maar en-en, om een paar van die keuzes te noemen die telkens weer gemaakt schijnen te moeten worden.

Dit alles betekent niet dat we niet strijdbaar zouden moeten zijn, integendeel, want de strijd die nog geleverd moet worden, het werk dat verzet moet worden, is enorm. Maar op deze manier kan er hopelijk ook het best het hoofd geboden worden aan de tegenkrachten waar we mee te maken hebben en nog mee te maken zullen krijgen: door in kleine groepen op zoveel mogelijk verschillende plaatsen bezig te zijn, en door onze energie aan onszelf te besteden. Want laten we niet strijden tegen, niet tegen de maatschappij, tegen de mannen, of tegen elkaar, maar laten we strijden vóór, voor een nieuwe samenleving, voor mensen, vrouwen en mannen, kortom: voor onszelf.

(6)

Reactie op Feminist 1

Half augustus kocht ik Feminist, mijn stemming in die tijd was vrij depressief. Diverse ervaringen in de vrouwenbeweging (o.a. een vriendin die radikaal-lesbies was geworden) deden bij mij het vermoeden rijzen dat ik niet bij de vrouwenbeweging hoor. Dat deed veel pijn, want de vrouwenbeweging is de eerste beweging waar ik ja tegen zeg, waar ik warm voor loop, waar ik mij een deel van voel en waar ik voor wil vechten en risico's lopen. Dus Feminist kwam hard aan. Aarzelend sprak ik in een vrouwengroep over Feminist. Toen merkte ik dat ik niet de enige was die problemen met Feminist heeft. Ik kon toen positiever tegen Feminist aankijken, er zelfs waardering voor krijgen:

- moedig om het te schrijven
- belangrijk dat het geschreven is, want nu gaan we eindelijk over hete strijkijzers in de vrouwenbeweging duidelijk praten: mannen en geld. Door met andere vrouwen nav Feminist over deze zaken te praten, zal ik een duidelijker standpunt krijgen i.p.v. weer nieuwe schuldgevoelens, ik zal verschillende meningen horen en verwachtte (hoopte) dat er ook ruimte voor zou zijn.

Zaterdag 17 september. Plaats: Vrouwenhuis Amsterdam.

400 vrouwen discussiëren over Feminist in groepjes van 10 vrouwen. Het was eng om te beginnen, we draaiden een beetje, kies je straks voor groep A, B of C?

Het gesprek verliep redelijk, alleen een vrij hoog intellectueel en theoretisch nivo. Een huisvrouw (zonder opleiding) in ons groepje, zei niet veel, later zei ze dat ze weinig aan het gesprek had gehad, veel te theoretisch, bovendien heeft ze een man en twee zonen. 's Middags moest je kiezen, groep A, B of C. Ik aarzelde, als ik over nieuwe normen in Feminist heen stap kies ik voor A, want ook ik vind dat de vrouwenbeweging nieuw leven ingeblazen moet worden, nieuwe actiepunten naast de acties voor vrouwenhuizen, kafés, abortus... Maar misschien hoor ik in B, want ik geef niet alle schuld van mijn onderdrukking aan mannen. Ik word in mijn positie als vrouw in deze samenleving, in het bijzonder als huisvrouw met man en kinderen, onderdrukt door mijzelf, m'n man, m'n kinderen en door andere vrouwen. De grote boosdoener is voor mij het systeem (patriarchaal-kapitalistisch). Ook voldoe ik niet aan de norm totaal-lesbies. In groep A zou niet meer over de nieuwe normen gepraat worden, deze groep zou alvast de acties gaan bedenken.

Klacht in Feminist: we moeten oppassen dat de beweging niet bepaald wordt door academische vrouwen die goed kunnen praten. Zo'n dag als zaterdag is het duidelijk dat in de vrouwenbeweging veel vrouwen zitten, lesbies en met een academische opleiding. Er is weinig solidariteit met vrouwen die anders zijn, zeker met vrouwen die getrouwd zijn, zij steken energie en liefde in mannen en hebben soms nog zonen ook.

Konklusie. Ik voel weinig solidariteit in de vrouwenbeweging als je afwijkt van de normen zoals die in Feminist staan. Ik voel mijn motivatie om te vechten zakken. Waarom zou ik vechten en daardoor risico's lopen dat mijn huwelijk op de klippen loopt en er pas solidariteit tegenover staat als ik helemaal bekeerd ben, 100% lesbies ben en alle mannen klootzakken vind en ze overal de schuld van geef?

Ik wil vechten voor feminisme, op mijn eigen manier, zonder nieuwe normen, met solidariteit met en voor alle vrouwen homo, hetero, bi, zwart, wit, lang, klein, oud, mooi, minder mooi...

broodfeminist,
getrouwd, 2 zonen,
overwegend hetero

(7)

Het feministies theater

Ontstaan

Het mannenteater is nog steeds het toonaangevende teater. Hun eerste stuk genaamd *Het leven*, dat 6000 jaar geleden z'n première beleefde, werd meteen een daverend succes. Ook de meer actuele stukken, waarvan *De realiteit* en *Hoe goed is het leven van de man* de bekendste zijn, blijven zeer populair.

Ze hebben tot op de dag van vandaag nog een enorme invloed.

Het mannenteater is een toneelgezelschap, waar zowel acteurs als actrices aan verbonden zijn. Het heet echter mannenteater, omdat niet alleen het schrijven van de stukken (en rollen), de interpretatie van de tekst en de regie volledig in handen van de mannen ligt, maar ook het vastleggen van de rolbezetting. In hun eerste stuk 'Het leven' werd de rol van een begerig, dom en afhankelijk onbetrouwbaar wezen ons toebedeeld. Wij kregen er immers de schuld van, dat aan het oorspronkelijke harmonieuze paradijselijke leven een einde kwam. Deze rol is ook in de latere stukken vrijwel ongewijzigd gebleven, alleen wat aangevuld met wat meer positief gewaardeerde karaktertrekken zoals: verzorgend, verleidelijk, geduldig, gevoelig. Het werd de rol van 'wifje', 'moeder', 'verpleegster'. Volgens de makers waren wij voor deze rollen (het zijn altijd maar kleine rollen, eigenlijk figuranten-rollen) het meest geschikt, ons akteertalent kwam hierbij het meest naar buiten. En wij waren het hier, getuige ons spel, mee eens. In de teatergeschiedenis is tenminste heel weinig bekend over de vrouwen onder ons die het niet met deze ongelijkwaardige rolbezetting eens waren. Blijkbaar werd hen het zwijgen opgelegd.

Een jaar of tien geleden echter werden de moeilijkheden over de bezetting van de rollen duidelijker zichtbaar. Sommige actrices klaagden over de vaste rolbezetting en de te lage honorering. Zij vonden het onrechtvaardig dat de mannen altijd de glansrol kregen en dat tweederangsacteurs toch altijd nog meer verdienden dan de actrices. Zij eisten gelijke betaling en recht op scholing d.w.z. gelijke kansen op het vertolken van de hoofdrollen. Natuurlijk wilden de regisseurs, aanvankelijk niets van deze eisen weten maar toen ze inzagen dat ze de eisen van de opstandige actrices niet langer konden negeren beloofden ze de eisen te zullen inwilligen.

Bij de try-outs van het nieuwe stuk '*Hoe seksueel is het leven*' was de rolbezetting toch niet gewijzigd. Nog meer actrices kwamen nu in opstand. Zij voelden zich niet serieus genomen en gingen tot actie over: ze gingen zelf de mannelijke hoofdrollen instuderen maar bleven de visuele aspecten van hun vroegere rol als de belangrijkste presentatie zien. Het waren de rollen van vrijgevochten, aantrekkelijke flinke vrouwen. Dit was een directe en emotionele aanpak, die aansloeg gezien het geweldige succes bij de première van het stuk. Het leek erop dat deze actrices de gekonstateerde achterstand hadden ingehaald.

Toch bleef het rommelen onder veel actrices. Hoewel er nu een minder vaste rolbezetting was, ontdekten ze dat het toch nog steeds de regisseur was die alles bepaalde: hij vertelde hun wat ze moesten zeggen, wat voor gezicht ze moesten trekken, wanneer ze moesten opkomen en wanneer ze weer konden verdwijnen. Langzamerhand groeide dan ook het besef bij deze groep actrices dat ze een tweederangspositie bleven innemen.

Er gingen stemmen op om een eigen teater te stichten om deze onderdrukking op te heffen. Een teater waarin wij allen zelf onze rollen konden bepalen. Deze rollen zouden niet van tevoren moeten worden vastgelegd, maar op basis van improvisatie tot stand moeten komen. Zij zeiden: 'wij willen onze eigen teksten maken, wij willen onze eigen rol spelen, wij willen geen toneelspeelsters meer zijn, wij gaan onszelf spelen. Niet om ons te vermommen, maar om iets te laten zien.'

Een paar groepen aktrices gingen aan de gang. Ze improviseerden op allerlei temaa's, worstelden zich door interessante literatuur en soms lieten ze de resultaten van deze werkwijze in besloten voorstellingen aan elkaar zien. Voor velen van hen betekende het niet meer hoeven instuderen van de traditionele rollen een enorme bevrijding. Er ontstond een gevoel van gemeenschappelijkheid, omdat ze door het improviseren bij zichzelf en bij de anderen een identieke onderdrukking ontdekten. Enkele waren zo blij met dit gevoel, dat ze besloten zich alleen nog maar met elkaar te bemoeien en zich niet meer om de onderdrukking van ons allemaal te bekommeren. Ze speelden nu niet meer elkaars rivalen, zoals in het mannenteater maar elkaars moeder en kind, elkaars therapeute en patiënte. Nog steeds was er geen sprake van een gelijkwaardige rolbezetting.

De grootste groep aktrices echter liet het daar niet bij. Zij hielden zich wél bezig met onze onderdrukking en enkelen beseften dat we alleen door de afschaffing van het bestaande teater tot de opheffing van onze onderdrukking zouden kunnen komen. Voor velen een beangstigende gedachte. Het vertrouwen in elkaar was kennelijk niet zo groot, dat ze zich een voorstelling konden maken van een samen-gaan, zonder teater. Begrijpelijk, immers onbetrouwbaarheid was een van de voorwaarden geweest voor het goed vertolken van onze traditionele vrouwenrol. Daarom grepen deze aktrices terug naar bekende ideeën uit het mannenteater en bedachten een kader: het socialisme, van waaruit ze hun thema *De nieuwe identiteit van de vrouw* al 'improviserend' konden invullen. Er was een nieuw Teater geboren.

De goedkeuring van het mannenteater

Entoesiast geworden door deze veilige houvast (het teater was gered, er was zelfs een eigen teater), gingen deze aktrices hard aan het werk. De pers werd er nu ook bijgehaald en om meer publiciteit te krijgen werden sommige voorstellingen zelfs toegankelijk voor mannen. In de recensies in de kranten werd de indruk gewekt (en dat was ook de bedoeling) dat er een werkelijk nieuw besef was doorgebroken. De recensenten spraken van 'een feministies teater met veel socialistiese tendenzen, waar ook de individuele emotionele vermogens tot uitdrukking komen'. Enkele regisseurs en andere mannelijke leden van het mannenteater gingen nu ook kijken en reageerden positief. In het begin nog aarzelend, (het was natuurlijk onwennig) maar gaandeweg beslisten. Zij spraken hun waardering en goedkeuring erover uit, waardoor de stichtsters van het feministies teater hun teater nu pas werkelijk geslaagd vonden.

Op het moment van deze mannelijke goedkeuring begonnen ik en andere aktrices die nog bij het mannenteater speelden, ons er ook voor te interesseren. Daarbij hadden de moeilijk klinkende woorden (marxisties, socialisties, nieuwe identiteit) die de recensenten gebruikten en die ook in de programmaboekjes stonden, een magiese aantrekking op mij. Het nieuwe teater kwam eigenlijk op het juiste moment, ik voelde me al lange tijd niet meer echt thuis in het mannenteater. Noch de hoofdrollen, noch de traditionele rollen of de combinatie hiervan trokken mij werkelijk. Toch wilde ik het mannenteater niet opgeven, het was tenslotte bekend en veilig terrein, ik kende de toneeltruukjes door en door. En om zomaar bekend rolgedrag op te geven voor een nieuwe ongekende rol, waarbij succes helemaal niet vaststond, was niet alleen niet eenvoudig, maar was ook niet verstandig.

Vandaar dat ik besloot om af en toe mee te spelen in het feministies teater zonder mijn rol in het mannenteater op te geven. Ik ontdekte tot mijn verbazing dat een dergelijk opportunisties gedrag bij het feministiese teater geen enkele moeilijkheid opleverde. Er bleek geen sprake te zijn van opgeven van rollen in het mannenteater. Het spelen in beide teaters werd totaal niet afgekeurd.

Het verloop

De bekendste projecten van het feministies teater op het thema van de nieuwe identiteit van de vrouw zijn: '*Gooi geen oude schoenen weg, voordat je nieuwe hebt*'. '*De feministiese carrière*', en '*Mannen zijn ook mensen*'. In al deze projecten staat de vrouw met de alter-

natieve levensstijl centraal. De actrices spelen personages die in de eerste plaats goed voor zichzelf kunnen opkomen, socialistiese en marxistiese opvattingen hebben (dus erg abstrakt en 'dialekties' denken) en om hun rol nog overtuigender te maken in sommige gevallen wel eens lesbies zijn. De tekst van deze rollen ligt niet vast, want deze zijn, zoals al eerder gezegd op basis van improvisatie tot stand gekomen. Het is dus geen kwestie van instuderen meer, maar een kwestie van *inleven*. We spelen in feite niet meer, we zijn het, - verkondigen ze.

Al van het begin af aan merkte ik dat het niet makkelijk voor me was me in de nieuwe rol in te leven. Daarvoor was aan de ene kant kennis nodig van maatschappelijke structuren, die je via allerlei maatschappijkritiese boeken moest opdoen en aan de andere kant kennis van je 'eigen belevingswereld', die via de improvisaties naar buiten hoorde te komen. Ik kwam erachter dat deze twee nauwelijks op elkaar aansloten, dat het twee totaal verschillende werelden waren. Toch slaagde een deel van de actrices erin deze nieuwe rol heel overtuigd te spelen. Zij hadden zich dan ook de hoofdrollen toegeëigend. Dat waren echter voornamelijk actrices die in het mannenteater al wat belangrijker rollen te spelen hadden gehad. Zij waren dus wat meer geoefend. Maar ik die bij het mannen teater alleen een 'figurantenrol' had gespeeld legde weinig talent aan de dag voor deze rol. Ik moest dus wel een slechte actrice zijn.

De talentvolle actrices van het feministies teater ondervonden na enige tijd dat grote groepen actrices niet echt meededen. Ze vonden dat ze in moesten grijpen. Ze gingen cursussen instellen waaronder improvisatielessen en literatuurbegeleiding om alsnog die grote groep slechte actrices mee te krijgen. Want hoe groter het teater hoe overtuigender het overkomt.

Voor mij waren deze cursussen echter energieverspilling: mijn probleem met de inleving bleef even groot. Ik begreep maar niet waarom abstrakt taalgebruik meer met mijn bewustwording te maken had dan praten over dingen van alle dag. Bovendien begreep ik niet wat mijn 'eigen belevingswereld' nu precies voorstelde. Ik kon hem niet ontdekken. Ik was toch mijn hele leven al actrice geweest bij het mannenteater? Waar zou dan die 'eigen belevingswereld' vandaan moeten komen? Vaag besepte ik dat het tonen van mijn 'eigen belevingswereld' een continuering van mijn traditionele vrouwenrol impliceerde. Maar misschien begreep ik dat verkeerd. In het feministies teater schenen daar geen moeilijkheden over te bestaan, dus gaf ik mezelf maar weer de schuld. Soms dacht ik weleens aan die groep slechte actrices die zomaar de traditionele rol van de rivale hadden opgegeven. Het feit dat ze dat durfden vond ik heel moedig, maar wat ze verder deden te beperkt; rollen moeder-kind en therapeute-patiënt had ik immers al vele malen binnen het mannenteater gespeeld.

Het ging erop lijken dat het willen spelen in het feministies teater me nog onzekerder maakte. Het versterkte mijn onrust en ondermijnde steeds meer mijn zelfvertrouwen. Intussen bleven de talentvolle actrices veel reclame maken voor hun teater, waardoor steeds meer nieuwe leden zich aansloten. De cursussen liepen over het algemeen goed en de programmaboekjes verkochten boven alle verwachting. Er was bijna niemand meer die niet op de hoogte was van het bestaan van het feministies teater.

De speelbreeksters

Er bleef echter een grote groep actrices over die zich niet inschreven voor de bijscholingscursussen. De meest geïnteresseerden kwamen af en toe wel eens op een repetitie, maar vielen op door hun weinig entoesiaste gedrag. Voor hen stond het langzamerhand vast dat het feministies teater niets bijdroeg aan het opheffen van onze on-

De Bonte Was, FEMINIST 2, Amsterdam 1977
reakties op Feminist 1

derdrukking. Er moest iets gebeuren. Zij besloten het heft in eigen handen te nemen en maakten bekend dat ze radikaal gebroken hadden met de hele teaterwereld. Zij hadden er genoeg van om steeds in de hoek van 'slechte aktrices' geduwd te worden, ze zeiden 'Er bestaan geen slechte aktrices, de ondergang van het teater betekent onze bevrijding'.

Dit was een openbaring voor me. Voor het eerst in de geschiedenis wijzen vrouwen op onze werkelijke kracht door hun rollen op te geven. Het drong tot me door dat ik al die tijd een verraadster van mezelf en andere vrouwen was geweest. Ik kon mijn onderdrukking niet zien, omdat ik mezelf zag als iemand die slecht akteert i.p.v. als iemand die zich niet wil aanpassen. Want een kenmerk van de teaterwereld is dat elk verzet tegen het teater als een onvermogen (om te spelen) wordt bestempeld. Een heel geraffineerde manier om elk verzet in de kiem te smoren, waardoor we van elkaar gescheiden blijven. Nu besef ik dan ook dat strijd voeren voor mezelf strijd voeren voor alle vrouwen betekent. De talentvolle aktrices waren echter beledigd. Ze zeiden: 'die groep verstoort met hun reaktionaire gedram ons sukses, en zet het teater op het spel'. En konkludeerden, dat het 'wel een heel simpele rechtlijnige oplossing is om zo je eigen gebrek aan inlevingsvermogen om te zetten in afwijzing van het teater'.

Wat de feministiese aktrices niet in de gaten hadden en nog steeds niet (willen) hebben, is dat ze afhankelijk zijn gebleven van de goedkeuring van het mannenteater. Dat hun teater eigenlijk een welkome aanvulling van het mannen teater is. De regisseurs zijn immers blij met deze alternatieve teatervorm: zij kunnen die goed gebruiken om hun teater nog beter te maken en ons nog subtieler voor de gek houden. Het feministies teater is dus een heel verraderlijk teater; een imitatie van het mannenteater. Alles is in feite bij het oude gebleven, alleen met dat verschil dat feministiese aktrices zelf denken dat ze hoe langer hoe meer te zeggen krijgen. Maar hoe kunnen ze daar ook aan twijfelen? Ze hebben zich er immers ook al die tijd op toegelegd, technieken te ontwikkelen om zo weinig mogelijk van onze onderdrukking te merken.

De vrouw tegenover me:

'Wordt u niet goed?'

Ik: 'Ik ben al een hele tijd niet goed.'

De prettigste manier om je te onttrekken aan iets wat zich als onaangenaam aan je voordoet (een afspraak maken met de tandarts, een heel erg vervelend werkje moeten doen) is het voor je uitschuiven van datzelfde iets (een knoop terugzoeken in de stofzuigerzak, je man duidelijk maken dat je hem liever vandaag dan morgen kwijt bent) door de deur uit te gaan en boodschappen doen of de vergadering van het buurtcomité te verheffen tot het meest dringende gebeuren van de dag. Waarmee je het onaangename klein maakt (het kan ook morgen) of te groot (ik kan het toch niet aan), hoe dan ook het tot een objekt maakt waar je zo'n beetje omheen kunt wandelen maar wat niet echt van jou is. Een wankel zelfverdedigingsmechanisme want uiteindelijk blijft het onaangename bestaan.

Feminist 1 was voor veel vrouwen niet aangenaam. Het herinnerde hen aan wat feminisme ook al weer was en is: een per definitie revolutionaire beweging. Immers, als vrouwen gestalte en gewicht willen hebben in een door mannen bepaalde wereld kan dat niet anders dan door verlies aan de kant van diezelfde wereld, die er dan ook alle belang bij heeft vrouwen op subtiele wijze ingepakt te houden.

Feminisme kan alleen maar goed in de groei blijven als het zich zoveel mogelijk onttrekt aan de normen en regels van de mannenmaatschappij. Dat betekent nogal wat, ga maar na met hoeveel banden je daaraan vast zit en wat een moeite het kost ze waar maar mogelijk te doorbreken. Het lijkt niet alleen een onaangenaam werkje, het is het ook een beetje.

Het verzet tegen wat in Feminist 1 aan de orde kwam heeft verschillende vormen aangenomen. Een van die vormen, die zich in het openbaar afspeelden nl. via stukken en interviews door vrouwen binnen de media, was het klein-maken middels veel gegiechel en het 'ingaan' op zinsneden die uit de onontbeerlijke maar waarschijnlijk griezelige kontekst gehaald waren. Dat is een aardig spelletje, als je klem zit kun je jezelf er een hele tijd door redden.

Allemaal prima zolang dat thuis of zo gebeurt, maar bedenkelijk als het gehanteerd wordt in 'feministische radioprogramma's' en dito krantenkolommen. Dan mag je maar hopen dat de luisteraar/lezeres zich op de hoogte wil stellen van de vraagstelling en Feminist zelf gaat lezen, maar zolang a de opiniërende media nog hun geur van heiligheid hebben en b gekwetste vrouwen hun macht gebruiken om ogenschijnlijk nieuwsgierig te reageren maar uiteindelijk uiterst verdachtmakende berichtgeving over onze hoofden uit te storten zetten ze ons, zichzelf en zoveel andere vrouwen in een hoek waar we met z'n allen al te lang in hebben gezeten: de verdeelde. Gesneer, elkaar voor gek uitmaken, isolationisme bedrijven, en wie beheerst de verdeelden?

Nu er in betrekkelijk korte tijd in de Westerse wereld een klimaat is gegroeid waarin een brede vrouwenbeweging naar believen maar altijd binnen de maatschappelijke perken kan reilen en zeilen en meanderen, merk je hoe groot de libertijnse chaos wordt. Feministies bewustzijn heeft een liberale kant maar tevens eentje die uitmond in het besef dat je eigen vergrote vrijheid maar schijn is als die niet mee-gedeeld wordt door andere vrouwen. Feminisme is een schemergebied, het is waanzinnig groot en alles wat schemerig is, waar je veel kanten mee op kan en waar je niet meer omheen kan omdat zoveel vrouwen er verkeren, ligt prettig in de markt en is niet eens gevaarlijk bovendien. Sommige vrouwen maken plannen, andere vrouwen vullen ze in, nog weer

anderen gebruiken ze en mits maar niemand het in haar hoofd haalt om over de konsekwentie van de konsekwentie van feminisme na te denken, blijft de stroom gestadig wassen, allemaal stromingen onder een paraplu die feminisme heet. Heel warm en gezellig, soms ook wel vervelend en griezelig want je moet regelmatig je vertrouwde waarden herzien en inleveren om eerlijk in de groei te blijven, maar tenslotte toch veilig en warm. Net een groot nest. Net een maatschappij.

En daar gaat het nou net om. De liberale democratie die feminisme heet heeft er als stroming alle belang bij om alles en iedereen bij elkaar te houden. Per slot is het een beweging die enerzijds een groeiende maatschappelijke akseptatie ondervindt maar anderzijds zich bewust is van het in principe strijdige van haar uitgangspunt t.o.v. diezelfde maatschappij (die uit heersersbelang geen bevrijde vrouwen kán toestaan). Uit hoofde van dit laatste besef mag er geen échte interne kritiek bestaan, dat is lastig en ongewenst als je wilt volhouden dat het *goed* met de beweging gaat en de stapjes voorwaarts ook gehonoreerd wilt blijven zien. Alle vrouwen dienen immers uit hun schelp gepeuterd te worden zodat ze om zich heen kunnen kijken en waar mogelijk iets prettigs voor zichzelf en mogelijk ook voor andere vrouwen kunnen betekenen. Laat het dus maar groeien en bloeien.

Misschien staat er morgen een vrouw op die aankondigt een keten van discount-zaken in breiwol, haakkatoen en lapjes te hebben opgericht. Ze zat allang in de beweging en had gemerkt hoe schaars en verspreid zulke goederen in den lande waren, lapje hier, bolletje daar en niks niet alles handig bij elkaar in één zaak zodat vrouwen niet alleen zich suf moeten zoeken naar materiaal voor een macramé-broekpak maar bovendien ook nog waren overgeleverd aan de diktatuur van het patriarchale 3-Suisses-concern en marktkoopmannen. Wij zouden haar allen steunen, wij kochten in het vervolg onze stopwol tegen niet eens zó scherpe prijzen bij haar zaak want het was goed voor de vrouwen. Had ze zelf gezegd en ze vaarde er zeer wel bij maar het was een positieve bijdrage aan het feminisme en dus geen nagedenk of er eigenlijk eventueel iets niet klopte. Uiteindelijk viel ze niemand lastig.

Gisteren stonden er een heleboel vrouwen op die tegelijkertijd iets kriebeligs kregen onder de paraplu, zo van kweenie maar allemaal goed en wel maar hoe kwam het nou ook al weer dat we hier met z'n allen zaten stil te zitten en was er eigenlijk toch niet iets mis? Feminist was geboren en het was tijd, vonden ze. Als je de vergelijking maatschappij aanhoudt betekent Feminist zoveel als een oppositionele partij en is oppositie het krities bezien van diezelfde maatschappij, met het oogmerk te waken tegen lodderigheid en verwatering van uitgangspunten. Oppositie is uitermate positief maar lastig, waar zij zich richt op het signaleren van misvattingen, en aangezien misvattingen in dit verband betekenen dat die heersen binnen het feminisme, kan het niet uitblijven dat er vrouwen zijn die zich tegen de schenen geschopt voelen als er wind opsteekt in de grote tolerante mist.

Een maatschappij heeft spreekbuizen. Per slot kan niet iedereen haar zegje publiekelijk zeggen, alhoewel ik dat heel prettig zou vinden, maar we wonen heel verspreid en een nationale vrouwenkrant is er niet. Nou wil het dat de spreekbuizen, gewoonlijk verenigd onder de noemer media, professioneel geïnteresseerd zijn in vrouwen, feminisme en al wat daarmee samenhangt. Je kunt er niet meer omheen, nietwaar, en het ligt goed in de markt. Adekwaat inspelend op de toestand in de wereld kregen vrouwen die al, ik zou haast zeggen mediamiek waren, de gelegenheid tot het maken en redigeren van vrouwenprogramma's, -uurtjes en -columns, *binnen het bestaande systeem*. Als dan in Feminist staat dat feministies bezig zijn binnen het systeem betekent dat je je daarmee per definitie onderwerpt aan de normen van dat systeem, want je mag b.v. werken zolang dat betekent instandhouding en vergroting van ik noem maar de media-fabriek, maar als je ál te lastig en feministies-krities t.o.v. datzelfde systeem wordt vlieg je er binnen de kortste keren uit en waar is dan het brood op de plank) is het uitermate begrijpelijk dat uit verdediging en zelfbescherming er maar één methode kan worden

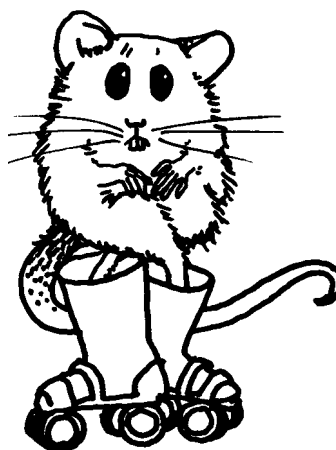
gehanteerd: die van het voor gek verklaren van de integrale Feminist-redactie. Dat kun je, als je de macht van kolommen en ethergolven hebt, heel veilig doen volgens de wet van het-uitpikken-van-punten zonder kontekst, zodat we lazen dat we wilden dat subiet alle Open Scholen afgeschaft moeten worden en alle vrouwen morgen 100% wasecht lesbies en weg met vrouwen die verdienen aan hun medevrouwen sub weg met werken en werkende vrouwen überhaupt.

Lieve lezeres. Het is allemaal waar. Dat willen we echt. Lees het nog maar eens na. Ze hebben gelijk, de vrouwen die zich persoonlijk in de klem voelen zitten en die ons uitmaken voor schizofrene bruinbroeken (en ik altijd maar denken dat het bruinhemden waren). Ze begrijpen waar 'm de schoen wringt maar uit lijfsbehoud houden ze vol dat ze geen pijn voelen.

Als u nog eens getetter en slim-scheef gekakel hoort of leest: het zijn onze zusters en we houden van ze maar af en toe doen we even alsof.

Het heen en weer

Een hoop van de in het eerste nummer van Feminist aan de orde gestelde problemen komt denk ik hierop neer: waarom is het feminisme niet subversiever? Waarom is het overgrote deel van wat zich op het ogenblik in de vrouwenbeweging afspeelt reformisties in plaats van revolutionair? Waarom beginnen we te glimmen van voldoening in plaats van te snuiven van ergernis, om van iets rigoreuzers maar te zwijgen, wanneer onze onvrede, omgezet in ambtenaren- en welzijnswerkersjargon, onderwerp uitmaakt van regeringsnota's? Waarom denken we dat de dageraad begint te gloren wanneer vader na 6000 jaar patriarchaat zegt vrouw, wat zie je er bedonderd uit, koop eens een ons biefstuk voor jezelf, hier is tweevijftig extra huishoudgeld?

Verklaarbaar is het natuurlijk wel. Vrouwen zijn sinds mensenheugenis uitgebuit en onzichtbaar gemaakt. Nu er sprake is van enige openbare aandacht voor deze ramp willen we, altijd buitengesloten, dom gehouden en met een kluitje in het riet gestuurd, niets liever dan erkenning door, medewerking van en toegang tot alle instituties waarin de cultuur is belichaamd die ons altijd zo heeft onderdrukt. Want aan de gelijke deelname van de vrouw aan het openbare, sociale, wetenschappelijke, militaire, politieke, commerciële, artistieke, godsdienstige, sportieve enz. leven zal haar bevrijding immers worden afgemeten? Voorlopig loopt het zo'n vaart nog niet. Naar aanleiding van ons gemor, want meer is het niet in mannenogen, wordt er tot nog toe in het beste geval gezegd: hadden jullie een plannetje? Dan wouden jullie wat geld zeker? Nou, dat kan. Vandaar de her en der beschikbare subsidies, en omdat in de media inmiddels ook wel plaats is voor hier en daar af en toe een feministiese vlag (zo lang het gezellig blijft tenminste, want anders zijn voor de vrouwen die hun nek uitsteken ook daar de conflicten niet van de lucht) valt er te verdienen in of dank zij de vrouwenbeweging. Een paar jaar geleden, zo werd er in Lover 77-3 terecht opgemerkt, was geld in de radikaal-feministische beweging geen probleem, want het was er eenvoudig niet. Je vraagt je af waarom we het dan niet gewoon buiten de deur gehouden hebben want nu is het er wel en inderdaad, nu zitten we met een probleem. Omdat er geld is kan er geprofessionaliseerd worden. Dat is op het eerste gezicht fantasties. Eindelijk is het feminisme Echt! Allerlei gemotiveerde vrouwen kunnen zich vrij maken van hun akelige systeem bevestigende bezigheden en al hun krachten helemaal aan de goede zaak gaan geven. De vervelende gevolgen hiervan laten echter niet lang op zich wachten.

Het gevolg van professionalisering door sommigen is dat in de vrouwenbeweging een verdeling wordt binnengebracht tussen betaalden en onbetaalden en vandaar tussen knappen en dommen, geluks- en pechvogels, gediplomeerden en ongediplomeerden, enz. Want je kan duizend keer beweren dat 'wel of niet betaald worden niet te maken heeft met de waarde van dat werk voor de vrouwenbeweging', zodra sommige vrouwen betaald worden voor hun feminisme en andere niet is de radikale democratie verleden tijd, met alle gevolgen van dien. (En een gevolg waar ik mij persoonlijk even over wil beklagen is dat degenen die het voor niets doen door diegenen die het voor geld doen in een soort laatste-der-rechtvaardigen-positie gemanoevreerd worden, ook al zoiets vervelends.)

En alsof het verlies van eenheid binnen de beweging niet al erg genoeg is krijg je dan ook nog eens dat feminisme dat rendabel gemaakt moet worden per definitie maatschappij-bevestigend feminisme is: feminisme op de voorwaarden van mannen (subsi-

diegevers, hoofden van wijkcentra, directeuren van uitgeverijen), want wie ervoor betaald wil worden zal bij de samenstelling van haar programma rekening moeten houden met de kijkcijfers.

Omdat dus de gevolgen van betaling funest zijn voor de eenheid binnen de beweging en professionalisering tot reformisme leidt stond er een twee-benen-theorie in het eerste nummer van Feminist. Er moet aan het feminisme niet verdiend worden, dus 'Radikaal feminist ben je in je vrije tijd, zolang en voor zover je je hebt losgemaakt van maatschappelijke, door mannen bepaalde situaties.' Op je betaalde maatschappelijke werk doe je wat je kan en daarnaast doe je, in je vrije tijd in het feminisme, ook wat je kan.

'Schizofrenie verheven tot feministies principe!' wordt er ontsteld uitgeroepen. Inderdaad, een sinecure is het niet. Het verschil tussen werk en vrije tijd en openbaar en privé wordt nog groter dan het al was en de overgang van de ene wereld naar de andere wordt moeilijker naarmate die twee verder uit elkaar komen te liggen. Maar soms, als het goed gaat in je vrouwengroep, valt die moeite wel weg, en het leven in twee werelden heeft als voordeel dat je ze allebei duidelijk kunt blijven zien. In de ene wereld leer je steeds hartgrondiger hoe het niet moet, in de andere hoe de ene zou moeten veranderen. En dat ga je dan proberen. Voor een deel gaat het vanzelf, want je houding ten opzichte van andere vrouwen is veranderd. Ze zijn niet meer onzichtbaar voor je, je hoeft je niet meer tegen hen af te zetten om bij mannen in de smaak te vallen en onderdrukking geef je niet meer automaties door. Dat is al een hele troost. Voor een deel kost het een hoop moeite want zodra je voor elkaar opkomt krijg je de deksel op de neus en loop je risico's. Maar in de vrouwenbeweging heb je dan voldoende steun aan elkaar om daar weer overheen te komen, en zo probeer je dan om de kloof tussen werk en vrije tijd wat kleiner te maken. Als genoeg vrouwen andere vrouwen op die manier uit hun isolement halen en bij de vrouwenstrijd betrekken is dat voor de vrouwenbeweging een zinvolle strategie die meer perspectief biedt dan de kloof tussen werk en vrije tijd te willen slechten door je voor je idealisme te laten betalen en gedachteloos met een kleine groep hoera te gaan roepen omdat feminist zijn nu ook een beroep is geworden.

Maatschappelijke erkenning van het feminisme is een voorwaarde om de moed niet te verliezen en verder te gaan, maar zodra de koers van het feminisme bepaald gaat worden door die maatschappelijke erkenning, zoals op het ogenblik gebeurt, kunnen we er net zo goed mee ophouden (behalve als het onze baan is natuurlijk, dan zou het zonde wezen). Reformisme komt vanzelf wel als er een sterke radicale beweging bestaat, maar zolang die radicale beweging klein en zwak is is reformisme een luxe die geen enkele vrouw die het ernstig meent zich kan veroorloven.

Verandering en groei: de gesubsidieerde revolutie 2

Ach, hadden we die nota nou maar eerder gelezen: Emancipatie, proces van verandering en groei. Een overheid snot a, ondertekend door de ministers Van Doorn en Den Uyl, een hele officiële dus. En die gaat helemaal over ons. Ik heb een tijdje naar het omslag zitten kijken. Blote schouderpartij + hoofd van een mevrouw, om haar hoofd een vogelkooi. Haar hoofd zit er echt in gevangen. Haar haren groeien de tralies uit. Ze is nogal 'ingekapseld' zo te zien. Maar er is hoop, met haar rechterhand houdt ze het deurtje van de kooi open. Wat komt er uit? Een ballon met een grote vloek erin? Een reclameboodschap voor ijzerzaagjes? Niets ervan. Een stelletje grote plumpe onbestemde vogels die star en gestaag van het blad afvliegen. Even kan je nog denken wat fijn voor dat mens, dan is ze die griezels tenminste kwijt, maar als je de inhoud van de nota leest blijkt die tekening toch wat anders voor te stellen.

Verandering en groei, wat mooi van de ministers. In Feminist 1 voorspelden we de toekomst. De overheid zou proberen een vaste greep op de vrouwenbewegingswerkelijkheid te krijgen door allerlei subsidievoorwaarden in de richting van centralisatie beleidsnota's, verplichte evaluaties, verplichte samenwerking. Nou vergeet het maar, het is altijd erger dan je denkt. We zeiden toen zorg niet afhankelijk te worden van subsidies. Het zijn slechterikken, ze willen ons inpakken. Maar dat is niet waar. Ze willen ons niet inpakken, nee, ze willen ons weghebben. En dat mag niet al te veel geld kosten. Gewoon de gedachten eruit - maar dan wel voorgevormd door de overheid, vandaar dat die vogels zo star zijn - en dan het kooitje weer dicht. En vooral suggereren dat vrouwen dat zelf doen. Die tekening op het omslag was uitstekend geweest als die hand een mannenhand geweest was.

Wat is er nu volgens de overheid aan de hand?

Vrouwen en mannen zijn nieuwe rollen aan het kiezen. En dat gaat niet zo maar, want dan wordt het heel rommelig overal. Maar de overheid vindt het wel goed dat ze het doen en vindt ook dat ze een beetje moet helpen (voorwaarden creëren, drempels weghalen en dat soort zaken). Maar, zegt de overheid, weet je, eigenlijk bestaan er formeel geen drempels, zijn er al een heleboel voorwaarden gecreëerd. Alleen ziet niemand ze. En hoe komt dat? Door de mentaliteit. Die moet veranderd worden. Niet dat de overheid daar geschikt voor is. Stel je voor zeggen de ministers dat we b.v. in het onderwijs wat daaraan zouden doen. Dan zouden we toch indoktrineren? En dat hoort niet in een democratische samenleving. Nee, op den duur, als de ideeën van de onderwijsgeevenden zijn veranderd, dan dragen ze die vanzelf wel over op de leerlingen. En zo komt alles dan goed.

Formeel is er dus niets aan de hand, alles is mogelijk. Mannen kunnen zo de huishouding in (wsch. vinden de ministers dat wel prettig dan zijn ze weer een stelletje werklozen kwijt) en vrouwen, tja, we moeten er niet vanuit gaan dat die eruit gaan. Het lijkt wel, zeggen de ministers, dat dat gewerk buitenshuis alleen zaligmakend is. Nou dat is niet zo. Ja vrijwilligerswerk dat is prachtig en daar zullen ze zeker wat aan doen. Daar geven ze zelfs centen voor, voor kadertrainingen voor de mensen die vrijwilligers willen gaan trainen (zijn er nog vrouwenwerkwillige welzijnswerksters in de zaal, leuk baantje hoor, verdient vast wel aardig!). En in geval van nood kunnen ze nog altijd naar school.

Formeel dus geen enkel probleem. Ook niet wat het aannamebeleid van overheidsambtenaren betreft. Dat er zo weinig vrouwen zijn heeft vast met tradities en

mentaliteit te maken. Vrouwen voortrekken? Ja kom zeg, dat kan toch niet in een democratische samenleving? Wel zullen de ministers er zorg voor dragen dat in commissies en delegaties wat meer vrouwen komen (dat doet het zo leuk naar buiten toe). Ze kiezen andere rollen. Tja, dan moet er misschien wat aan huisvestingsmogelijkheden gedaan worden. Maar dat was al in orde. Centraal Wonen wordt gesubsidieerd. Andere relatievormen, andere samenlevingsvormen. Wel eng hoor, maar ook hier hebben de ministers aan gedacht. De Nederlandse Gezinsraad (sic) stelt er een onderzoek naar in. Kinderopvang? Ach er is toch de actie Tijd voor School, daar is al eens wat geld aan gegeven, en kinderdagverblijven zijn er toch ook.

In het begin van de nota zeggen de ministers dat de Emancipatie Commissie gezegd heeft dat het eigenlijk met vrouwen heel slecht gaat en dat als daar niet iets door de overheid aan gedaan wordt het in het jaar 2000 nog veel slechter met ze zal gaan. Goed, daar doet de overheid dus niets aan want eigenlijk zijn mannen en vrouwen gewoon allebei bezig andere rollen te kiezen. En formeel zijn ze toch gelijk. Het zou toch ondemokraties zijn enz. Voor de vrouw wordt het nog een beetje gespecificeerd waar ze nou eigenlijk mee bezig is:

pag. 9 *'de bewustwording van de vrouw, mede inhoudende het loslaten van de sociale minderheidsstatus en het leren op grond van eigen waarden deel te nemen aan het maatschappelijk leven...'*

Nou, kijk eens aan: Marie laat haar sociale minderheidsstatus los. Daar had ze toch al een hele tijd last van. Wat aardig dat de overheid haar erop geattendeerd heeft. En wat overkomt Marie nou zoal in haar dagelijks leven?

pag. 49 *'De vrouw wordt bij vechtpartijen èn vaker èn ernstiger verwond dan de man. Of zij het slachtoffer wordt van een vechtpartij met een vaste partner of een toevallige aanvaller op straat, maakt principieel niet zo'n groot verschil. In het bijzonder geldt dit ook voor verkrachtingen.'*

Jaja vechtpartijen, wij noemen dat altijd mishandeling. Wat zou het nou zijn? En die verkrachtingen door die vaste partners en 'toevallige' aanvallers, zijn dat ook vechtpartijen? En wat doet de overheid daar dan tegen?

pag. 53 *'Voorts kan hier worden gewezen op de noodzaak om vrouwen die verkracht zijn, in aanmerking te laten komen voor de morning-after-pil, psychische begeleiding en onderzoek, c.q. behandeling van geslachtsziekte.'*

Nou, dat is toch prettig, dan voel je je toch een stuk rustiger op straat. Misschien kunnen ze die morning-after-pil aan die 'toevallige' aanvallers vast meegeven.

Ach ja en dan de abortus. Daar gaat het al jaren goed mee:

pag. 53 *'Voor het terrein van de lichamelijke gezondheidszorg kan ten aanzien van de hulpverlening inzake o.a. abortus o.a. worden gemeld, dat de geneeskundige inspectie, zoals jaren gebruikelijk, toeziet op de medische kwaliteit van abortus en de begeleiding in ziekenhuizen.'*

Daar hoeven we ons dus geen zorgen meer over te maken. Er wordt namelijk ook al iets aan de preventie gedaan:

pag. 52 *'een concept Besluit Rubbercondomen dat de kwaliteit van condooms regelt, is in de Staatscourant verschenen.'*

Je zou er bijna om moeten lachen, ware het niet dat, eindelijk, na een heleboel bladzijden de overheid in allerwaarste gedaante op komt duiken. Alsmaar ging het over vrouwen in het algemeen, oorzaken van hun 'sociale minderheidsstatus' werden niet genoemd.

Maar dan komt hoofdstuk 8 (!) Emancipatiewerk. En daar wordt voor het eerst gesugereerd dat een bepaalde groep in de samenleving de vrouwen ervan weerhoudt om zich bewust te worden van haar positie. En dat zijn niet de mannen, niet de kabouters, nee, dat zijn wij, vrouwen van de vrouwenbeweging.

pag. 43 'Momenteel bestaat waarschijnlijk een belangrijke weerstand tegen het emancipatieproces hieruit, dat de boodschap zich te uitsluitend richt op vrouwen. Het is niet voor niets, dat veel vrouwen de boodschap in eerste instantie verwerpen met de opmerking, dat ze het gevoel hebben, te moeten kiezen tussen zichzelf (ontplooiing van eigen waarden en identiteit) en hun gezin, Bij activiteiten in het kader van de emancipatie zal daarom tevens een toetsingselement zijn, op welke wijze en in welke mate de mannen daarbij direct of indirect bereikt worden. '

Wij geven vrouwen het gevoel dat ze moeten kiezen, ja inderdaad, anders verandert er nooit iets. En dat is precies wat de overheid wil. Daarom mogen vrouwen niet kiezen, nee, wij moeten de man in ons program stoppen. En doen we dat niet dan kunnen we wat de overheid betreft gewoon stikken:

pag. 53.'De opvangtehuizen voor mishandelde vrouwen welke thans op verschillende plaatsen in ons land zijn opgericht zullen voorwerp vormen van interdepartementaal overleg tussen het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk; in een eventuele nadere regeling zal een garantie moeten worden gelegd voor begeleiding vanuit de bestaande voorzieningen en voor een - in de toekomst - zo doelmatig mogelijke aansluiting op de bestaande hulpverlening.'

Gewoon aansluiten en wegwezen.

Vrijen moet, vrijen doet je goed

Zo dat was nummer 26 en nou houd ik ermee op want ik krijg een lamme hand. Jammer dat ik het niet links kan. De 11e en 17e keer waren het lekkerst. Toch een goed idee zo'n masturbatieklup. Gerda kan het nog steeds niet, zal wel aan d'r opvoeding liggen. Zal ik nou wel of niet aan die open kampioenschappen meedoen?

Volgende keer doen we fantasieën. We moesten dat boek lezen van Nancy Friday. Eerlijk gezegd vond ik het doodeng. Ik begrijp niet waar die vrouwen het vandaan halen. Ik denk nooit iets. Ja, vroeger met Herman toen dacht ik wel eens ik wou dat het een ander was, misschien was het dan leuk. Maar ja, dat dacht ik bij Wim en Henk en Peter ook en het maakte niets uit. Leuk was het niet en werd het ook niet. Die vrouwen uit dat boek vinden het vast ook niet leuk maar waarom ze dan van die griezelige dingen gaan verzinnen. Je blijft natuurlijk wel goed stil liggen als er zo'n hele indianenstam door je hoofd banjert. Dan banjeren vind ik nog daar aan toe maar al dat geweld! Al die vrouwen fantaseren bijna dat ze verkracht worden. Door de buurman, vastgebonden aan een boom, geblinddoekt op een operatietafel, door Jan en alleman. Het is nauwelijks te geloven. Volgens mij willen die vrouwen allemaal dood, zijn ze hartstikke ongelukkig. Anders verzin je toch niet zoiets. Bij hun man hebben ze het in ieder geval helemaal niet prettig denk ik, Anders verzin je er toch niet zulke griezels bij! In Duitsland schijnen ook een heleboel zulke vrouwen rond te lopen, met van die fantasieën. In Emma las ik tenminste dezelfde verhalen. In het Duits lijkt het allemaal nog veel erger. Ik vraag me wel af waarom ze in zo'n boek en in zo'n blad er niet bijzetten waarom al die vrouwen zulke dingen verzinnen. Ze drukken het maar alsof het de gewoonste zaak van de wereld is. Als dat zo is dan moesten ze er maar eens wat aan gaan doen.

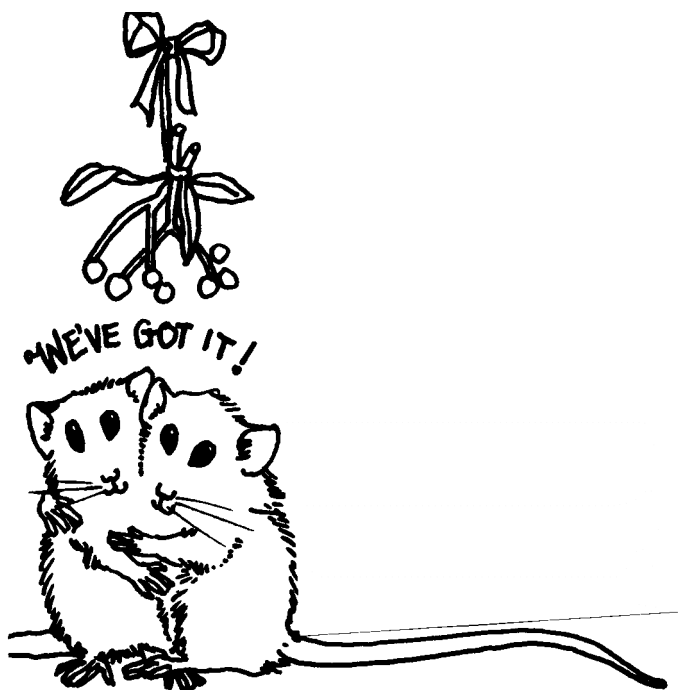
Op die masturbatieklup ben ik trouwens niet gegaan omdat ik het niet kon. Ik wou er gewoon wat meer over weten. Eigenlijk was het zo dat ik het wel kon maar dat ik dacht ik geloof niet dat ik voel wat ik hoor te voelen. Je las zo vaak dat er van alles in je lijf begon te trekken en te golven als je klaarkwam en dat je een stijve nek kreeg of zoiets en overal vlekken. En koorts en vreselijke grote borsten of waren het nou juist kleine? Nou en ik vond het gewoon wel lekker dat klaarkomen en ik voelde ook wel vaag iets in de verte wat anders was dan anders maar niet dat hele erge. Nu hebben ze op die klup wel verteld dat we onderdrukt zijn en dat we daarom niet alles voelen wat we zouden kunnen voelen, maar ja ik maak me er verder toch maar niet meer zo druk om; er zijn nog een paar vrouwen die het zo wel best vinden. Die vrouwen zeggen trouwens ook dat ze het maar onzin vinden om te oefenen om zo vaak achter elkaar klaar te komen. Maar de leiding zei dat het juist zo bijzonder was dat vrouwen dat nu wel konden en mannen niet en dat dat heel belangrijk was voor de nieuwe vrouwenkultuur of zoiets. Ik begreep het allemaal niet zo goed en een van die andere vrouwen zei dat ze toch ook niet 30 tompoezen ging eten omdat haar man aan 1 moorkop genoeg had. Ze hebben er in ieder geval een hele tijd over gepraat. Maar ik dacht ik ga het lekker toch een keer proberen hoewel ik er wel wat in vond zitten in dat verhaal met die gebakjes.

Wat ik wel erg vind is dat sommige vrouwen gestuurd zijn door hun man. Zoals die Gerda waar ik het over had. Ze zegt dat haar man een boek gelezen heeft van ene Shere Hite en dat daarin staat dat een heleboel vrouwen vrijen met hun man best leuk vinden als ze zichzelf ook zo'n beetje bevredigen. Niet dat Gerda niet oefent hoor. Maar ze zegt dat haar man telkens roept 'Zal ik je huiswerk eens overhoren?' en dan heeft ze al geen zin meer. Ze zeurt trouwens wel veel over die man. Niet dat ik hem

zou moeten als ik dat zo hoor, maar ja, als ze daarvoor komt dan kan ze maar beter in een andere klup vind ik.

Laatst zijn we met de hele klup naar het Vrouwenhuis geweest. Op een woensdagavond want dan hebben ze open discussies. We wisten niet waar het over ging. Nou we troffen het wel, wilden we nu eindelijk wel eens iets anders en toen bleek het over seksualiteit te gaan. Ik moet zeggen dat ik toch wel weer wat nieuws gehoord heb. Dat we eigenlijk helemaal geen seksualiteit hebben en dat de mannen daar voor gezorgd hebben. En dat datgene wat we onze eigen seksualiteit noemen eigenlijk iets van mannen is en vooral vóór mannen. Misschien dat die fantasieën daar ook iets mee te maken hebben. Daarna moest iedereen in groepjes verder praten. Ik wou over die inleiding nog wel wat meer weten. Maar bij mij in de groep gingen ze eerst over orgasmes praten. Of iedereen dat nou belangrijk vond. Uiteindelijk geloof ik dat niemand zich er zo heel erg druk over kon maken. Ikzelf trouwens ook niet (nou ja die ene keer). Maar ja ondertussen hadden we er wel weer een uur over gepraat. En ik dacht nog zullen ze dat nou in die inleiding bedoeld hebben? Iemand zei trouwens dat je ook best met vrouwen kon vrijen. Nou dat lijkt me doodeng. Ergens heb ik zelfs gelezen dat je dat zelfs zou moeten. Want dat als vrouwen met elkaar gaan vrijen dat ze mannen dan dwingen om aardiger tegen hun te doen. Dat lijkt me wel een omweg. Ik moet trouwens allang geen man meer (al zijn ze met goud behangen zegt mijn moeder altijd) maar ik vind het wel raar dat ik dan opeens met een vrouw zou moeten. Vroeger moest ik van Herman en Piet en nog zo wat en nou dit weer. Niet dat ik geen vriendinnen heb. Zelfs een paar hele goeie. Maar vrijen!

Ach soms denk ik wel eens na zo'n klupavond of zo'n discussie ik wou dat er weer gewoon een bronsttijd was. Zoals bij een heleboel beesten. Dat je gewoon één of twee keer per jaar een paar dagen zin had en verder geen gezeur aan je kop.

De emotioneel – erotische revolutie 2: Von der Ehe bis zur Liebe

Een vrouw uit de vrouwenbeweging zei pas: 'Ik ben bij m'n dochter geweest, die van 24 jaar. Ze heeft nog steeds die relatie met die jongen. En ze werkt er keihard aan. Ik kan het niet aanzien. En ik vind het ook zo zielig...'

Als je iets met mannen wilt vereist dat grote inzet. Aan je relatie werken is al een heel gewone uitdrukking. Wat wordt daarmee bedoeld? In elk geval er steeds mee bezig zijn, met die relatie en dus met die man. (Ik laat lesbische relaties, waarvoor dit ook geldt, verder buiten beschouwing omdat die in andere opzichten verschillen van hetero-relaties). En wat betekent dat dan weer: steeds met die relatie bezig zijn? Dat verschilt een beetje per geval maar er moeten natuurlijk 'gemeenschappelijke ervaringen' zijn. Eén daarvan is dat je twee tamelijk scherp gescheiden levens hebt. Een sociaal leven (alles buiten je relatie) en een relatieleven. Beide levens zijn gescheiden omdat ze zo verschillend zijn. Wat buiten de relatie wel kan en niet kan ligt vast. Je weet wat wel kan en niet kan op je werk, in een winkel, op een feest, bij familie, enz. Hoe je je als vrouw sociaal gedraagt, dat heb je geleerd. Je kunt bovendien nog net wat onsociaal protestgedrag hebben, maar niet al te veel want dan lig je eruit en moet je overgaan naar een 'marginale groep', b.v. druggebruikers, of radikaal-feministen.

Relatiegedrag hebben we niet geleerd want we spiegelen ons natuurlijk niet aan het huwelijk van onze ouders. Uit romans en andere boeken kun je ook geen relatiegedrag leren. (Je kunt het natuurlijk proberen: ik wil net zo'n relatie als Romeo en Julia of als Adam en Eva of als Elisa en Higgins of als Gijsbrecht en Badeloch of als Simson en Delila. Probeer het maar.)

De eerste verliefdheid, de tweede enz.; de eerste relatie, de tweede enz. In het begin voelt een relatie als veiligheid. Dan komen de eerste onvolkomenheden aan het licht. Die zijn per relatie erg verschillend. Maar erbij hoort dat je niet echt met elkaar kunt praten. Fijne en goede gesprekken blijken al gauw een hele toer te zijn. Eventueel ben je wat jaloers op de gesprekken die je vriend heeft met kollega's of studiegenoten. Ooit blijkt hij meningen te hebben over je kleding. Jij bent het daar niet mee eens. Moet je er dan toch rekening mee houden? Vooruit dan, om hem een plezier te doen.

Neuken, en in elk geval veel en vaak neuken, blij je toch wat saai te vinden. In elk geval kom je van neuken-alleen niet klaar en zeker als jullie het druk hebben komt neuken-alleen steeds vaker voor. Zo krijgt de seksualiteit probleemkanten. Je blijkt ook gevarieerd te moeten koken, èn tamelijk regelmatig. Dat geeft organisatieproblemen: extra boodschappen in meer winkels, nieuwe gerechten. Nieuwe kookboeken. Er mislukt wel eens een nieuw gerecht. Daar voel je je onbehaaglijk onder. Je hebt neiging uit te leggen hoe dat kwam, of ingeklede verontschuldigungen te maken, je voelt je schuldig, kijkt slinks naar hem, hoopt dat... Het vrouwenschuldgevoelsyndroom! Ineens realiseer je je dat. Of niet. Indien niet: het wordt steeds erger. Indien wel: er komt ruzie, eventueel over iets totaal onbenulligs. Jullie maken elkaar met de grond gelijk. Er worden dan heel wat lang gekoesterde grieven en griefjes uitgegooid en dat kan nog best bevrijdend werken. Misschien komt er een echt goed gesprek van. Of misschien krijg je juist het gevoel (voor het eerst) nooit begrepen te zijn. Zou er wel begrip te verwachten zijn? Jullie gaan praten over *elkaar meer vrijlaten*. Ook zo'n veelgehoorde kreet vandaag de dag. En je gaat elkaar meer vrijlaten. Maar de relatie blijft hetzelfde. Het isolement, de opgeslotenheid, letterlijk, en ook het *gevoel* van met die relatie alleen te staan in de wereld en binnen de relatie zelf alleen te staan. *Wie*

heeft er nu het gevoel samen met haar vriend een bolwerk tegen de buitenwereld te vormen, een bolwerk met stevige muren waarbinnen het veilig, warm en behaaglijk is?

Bovendien blijkt dat een relatie zo opeisend is dat je naast werk of studie geen tijd meer overhoudt. Geen vriendinnen meer, alleen nog gemeenschappelijke kennissen met wie je contact hebt dat aan allerlei normen gebonden is, met als hoofdnorm oppervlakkigheid. Vóór je het weet heb je net zo'n soort saaie kennissenkring als je ouders hadden, alleen in een moderner jasje. En je hebt nauwelijks nog tijd om te lezen, en bovendien neemt je concentratievermogen om te lezen af, èn je belangstelling voor wat er in een boek zou kunnen staan. Je wordt langzamerhand teruggedrongen in het 'konkrete dagelijkse bestaan' dat door tientallen eeuwen heen het domein van de vrouw is geweest.

De veiligheid die in het begin, even, de relatie zo heerlijk en veelbelovend maakte, is allang verdwenen. Je overweegt in therapie te gaan. Je doet het eventueel. Of je verbreekt de relatie. En de volgende begint en...heeft globaal hetzelfde verloop. Op een gegeven moment begin je daarom geen nieuwe relaties meer. Je telt je zegeningen, denkt rationeel 'het kon slechter'. Dat is waarschijnlijk het moment dat je gaat *werken aan je relatie*. Je wilt hem houden en je wilt het goed houden en tegelijk verbeteren en ruimer maken.

Je kunt dat op verschillende manieren doen. Bv. *opkomen voor jezelf*. Ik vraag me altijd af of dat binnen een relatie werkt. Ik geloof er eigenlijk niks van en ik heb ook nog nooit gehoord dat het lukte. (Wel zie ik binnen de vrouwenbeweging veel vrouwen opkomen voor zichzelf. Daar is natuurlijk geen kunst aan, opkomen voor jezelf tegenover andere vrouwen die in het algemeen net zo zwak staan als jezelf. En wee de weinige vrouwen waar de vrouwelijke zwakte en besluiteloosheid niet aan alle kanten afdruipt. Soms in het gezicht maar vaker achter hun rug worden ze uitgemaakt voor mannelijk, niet open, *zich niet kwetsbaar opstellend*, hautain, arrogant en eigenwijs).

Opkomen voor jezelf tegen mannen verlies je, zowel op je werk, als op straat (probeer het eens voor de gein als je lastig wordt gevallen), èn in je relatie. De oplossing voor relatieproblemen is dan ook altijd: elkaar meer vrijlaten. Beiden mogen nu de relatie geregeld ontvluchten. De man vertaalt dat altijd in seks met andere vrouwen. Daarnaast doet hij één avond aan sport en misschien heeft hij af en toe eens een vergadering, maar het door mannen geleide activisme ligt aardig op zijn kont vergeleken bij een tijdje terug. Dat is alles. Verder blijft hij op je lip zitten.

Eén van de belangrijkste redenen hiervan is dat mannen zelf geen gezelligheid kunnen maken. Daarvoor hebben ze één of meer vrouwen nodig. Ze kunnen ook veel moeilijker dan vrouwen contacten leggen. Kommunikatie is vrouwenwerk. Mannen kunnen niet praten, alleen diskussiëren. Ze kunnen zich alleen 'doelgericht' uiten over een 'kwestie'. Daarom hebben ze een vrouw nodig die gezelligheidscontacten legt waarin zij zo'n beetje meezwemmen. De reden waarom mannen niet gezellig zijn met mannen is dat ze te prestatiegericht zijn. Ze willen altijd gelijk hebben, vliegen vangen, aftroeven, het laatste woord hebben. Dat is niet ontspannend. De reden waarom mannen niet met vrouwen kunnen omgaan is dat ze die willen versieren, wat in feite op hetzelfde neerkomt. Er zit altijd een prestatiegericht element bij. En een eenmaal versierde vrouw mag niet slimmer of beter zijn en zelden het laatste woord hebben. Het gebeurt dus niet zelden dat de afspraak elkaar meer vrij te laten uitmond in gezeur dat je al weer weggaat, dus in beperking van de vrijheid die je zojuist 'gekregen' hebt. Je mag niet weg als hij thuis blijft. Je mag eigenlijk ook niet met iemand anders naar bed, merk je tot je verrassing, terwijl hij het – eindelijk - wèl van jou mag!

Elkaar meer vrijlaten betekent voor hem dat hij méér vrijheid mag dan jij en ook dat jij jouw gebruikmaking van jouw vrijheid moet aanpassen aan de zijne.

Wat doe jij met jouw nieuwe vrijheid van elkaar meer vrijlaten? Je kunt mannen versieren of naar de kroeg gaan of naar de film of naar de volkshogeschool, of naar oude

vriendinnen (die praten over relaties en elkaar meer vrijlaten). Veel méér mogelijkheden zijn er niet.

De wereld en het stadsleven zijn nog steeds niet op vrouwen afgestemd. Daarom kom je tegenwoordig al gauw in de vrouwenbeweging terecht (en ben je heel wat meer avonden onder de pannen dan je vriend... ruzie). Het feminisme kan een doel op zichzelf worden en inhoud en zin voor je krijgen. Helaas blijven veel vrouwen overwegend konsumptief of wenden het uitsluitend aan te eigen bate. Maar hoe dan ook, altijd blijft je nevendoeel: vrijheid voor jezelf teneinde het relatieleven aan te vullen.

De relatie is je leven en alles wat je doet heeft er min of meer mee te maken. Omdat je met die relatie bezig blijft bestaat de kans dat wat je in het feminisme kunt winnen (gezelligheid, aandacht, inzicht, veiligheid, ruimte voor jezelf, zelfgevoel, zelfrespekt, opener omgangsvormen) dat dat bij je relatie terecht komt: dat mannen dus profiteren van het feminisme, dwz. van andere vrouwen, omdat hun vriendinnen er beter van worden. Tijdens een discussie riep een vrouw: 'Ja maar als ik 's avonds helemaal gezellig thuis kom, hoe kan ik dan thuis ineens niet meer gezellig zijn? Moet ik op de stoep een saggerijng gezicht opzetten terwijl ik vrolijk ben geworden van een avond feminisme? Dat is toch idioot?' Natuurlijk is dat idioot. Maar het verschijnsel blijft hetzelfde, je man of vriend vindt het prettiger dan dat je saggerijng bent en vermoedelijk wordt hij er neukeriger van dan je bedoeling was (maar je doet het toch, zéker nadat je je er een paar keer met een smoes onderuit gedraaid hebt), en zo loutert hij je dan van je omgaan met vrouwen. Je bent weer van hem: hij heeft zijn vlag weer geplant.

Als je vrouwen in één klap zou kunnen ontdoen van hun schijnophouderij, wegcijfering, genoeg-nemen-met en het-is-nu-een-maal-niet-anders, hun truttigheid, hun burgerlijkheid en netheid, hun schuldgevoel, de hen opgedrongen zorgzaamheid en dito monsterschap, hun onzekerheid, hun niet-zonder-mannelijke-bescherming-en-mannelijke-goedkeuring kunnen, hun angsten zoals angst voor mannen en angst voor geweld en angst voor straf en angst om niet goed te zijn (geen goede bedpartner, geen goede kokkin, geen goede huisvrouw, geen goede moeder, geen goede feministe), als je dit hele valse bewustzijn van vrouwen in één klap kon wegvegen, dan hield je alleen maar onlust en saggerijng over. Onderdrukten die niet uit de voeten kunnen en niet uit de verf komen worden namelijk gewoon humeurig en saggerijng en zuur.

Dat was ook zo'n bezwaar van het ouderwetse huwelijk, dat van eenmaal getrouwd altijd getrouwd. Echtscheiding was toen voor de onfatsoenlijken en de goddelozen en de rijken. Het levenslange huwelijk van nette mensen was toen, zeg maar vóór de oorlog en terug in de 19e eeuw, de norm. Nu zijn zulke huwelijken aan het uitsterven en normgevend zijn ze allang niet meer. Een getrouwde vrouw kon toen, vroeger, voor de oorlog, nog de broek aan hebben, de baas in huis zijn, haar op haar tanden hebben. En met krulspelden lopen, haar gebit verwaarloosd, op wasdag zweten en de haarslierten met haar onderarm uit het gezicht vegen; met een schort aan de deur opendoen, en haar man verbieden in huis te roken. Ze kon haar man de slaapkamer uitgooien als ze tenminste een logeerkamer hadden en hij niet van het al te agressieve type was. In die tijd werd van heel wat mannen meewarig gezegd: hij heeft thuis niets in te brengen. Of: jammer voor hem dat zijn vrouw zo verzuurd is. Mannen met zo'n vrouw stond weinig anders te doen dan in kroeg of sociëteit hun verdriet te verdrinken en te verkaarten. Dan had je vroeger nog De Vrouw Met De Deegrol. Die kwam haar man in de kroeg halen als hij te lang bleef. Dat waren enge vrouwen! Eén van de populairste schlagers van voor de oorlog was dan ook: Heb meelij, Jet! , smartlap van een getrouwd man.

In de bijbel staat al ergens hoe verschrikkelijk het voor een man is 'een kwade huisvrouw' te hebben. Zulke huisvrouwen hebben altijd bestaan als hun huwelijk niet ontbindbaar was en als ze voor hun man onmisbaar werk deden (huishouden, landbouw).

Ze konden veel van hun frustraties over hun ingeperkte en opgelegde leefwijze kwijt in zuur dwarszitten van hun man.

Huisvrouwen zijn nu in het algemeen niet meer zo en niet meer zuur. Ze zijn onzeker, behalve op het gebied van huishouden en ze hebben schuldgevoel. Hun onlust uiten ze niet meer in openlijk azijnzuur zijn maar onderdrukt (kwaaltjes, slapeloosheid, zuchten, zeuren en klagen). De onlust is dezelfde, de uitingsvorm is naar binnen geslagen, de door haar situatie bij haar opgewekte agressie richt zich niet meer op haar man maar in zichzelf tegen zichzelf, of ze reageert soms af op de kinderen en komt dan terecht in een vicieuze cirkel van meer schuldgevoel en meer naar binnen geslagen agressie.

En ook deze beschrijving dreigt al weer te verouderen. Ik heb het gevoel dat zeuren bij huisvrouwen ook steeds minder voorkomt. Dat ze steeds voorzichtiger worden, steeds meer 'terrein' verliezen, en steeds meer lichamelijke klachten krijgen. Dat komt doordat hun afhankelijkheid veel precairder ligt dan die van de vrouw van vóór de oorlog. Die was afhankelijk en bleef dat. De vrouw van nu is afhankelijk en ze weet niet zeker of ze zelfs dat wel kan blijven! Als ze het te bont maakt verliest ze haar man, en daarmee zijn inkomen en haar woning, terwijl het slecht voor de kinderen is. Als de kinderen het huis uit zijn worden de nadelen van scheiden alleen maar groter. De vrouw is ouder en van een nieuw leven kan ze zich geen voorstelling maken. En terecht. Het enige wat ze zich kan voorstellen is een eenzaam kamertje of duur flatje in de stad. Een recente verslechterende ontwikkeling vormen de steeds beperktere alimentaties (ruim 90% van de gescheiden vrouwen leeft nu al van de bijstand).

De tegenwoordige huisvrouw streeft naar voortzetting van haar afhankelijkheid wat haar nog afhankelijker maakt.

Voor mannen heeft de hedendaagse mogelijkheid tot echtscheiding veel meer betekenis. Veel mannen ruilen hun vrouw, als zij de middelbare leeftijd naderen, in voor een jongere. *De huisvrouw in deze tijd is een wegwerpvrouw.*

Het is natuurlijk te verwachten dat een sociale verandering altijd voordeliger is voor mannen dan voor vrouwen. Hij kan van haar af als ze haar ware saggerijnige gezicht te veel laat zien, haar ware gelaat van onderdrukte. En het kost hem bijna niks meer! De alimentatieregelingen worden steeds gemakkelijker. De rechter treedt steeds soepeler op, want de bijstand is geduldig. Je herinnert je waarschijnlijk het artikel in De Volkskrant: het gerechtshof in Amsterdam weigert alimentatie aan een 50-jarige vrouw omdat zij nu met een 27-jarige vrouw met eigen inkomen samenleeft, met geslachtelijke omgang, zegt de rechter, dus als konkubinaat, dus de vrouw heeft geen recht op alimentatie. De man is hoogleraar (f 10.000 per maand), de 27-jarige vrouw is beursstudente (f 500 per maand). Dit laatste gegeven stond niet in de krant (daar stond: met eigen inkomen). De 50-jarige vrouw krijgt haar f 1600 per maand niet. En dan nu maar hopen dat de bijstand in deze nieuwe interpretatie van 'konkubinaat' niet een handige mogelijkheid tot bezuinigen ziet, want dan kan je straks geen vrouw meer te logeren hebben zonder dat je bijstand wordt ingetrokken.

Nog een recent voorbeeld: een vrouw wordt alimentatie geweigerd omdat ze door bepaalde lichamelijke omstandigheden tijdens haar huwelijk nooit geslachtsgemeenschap had kunnen hebben. Motivering van de rechter: de vrouw is op een algemeen belangrijk geacht punt tekortgeschoten, dus het is van de man niet te vergen dat hij haar onderhoudt.

Het voordeel voor mannen om hun vrouw goedkoop kwijt te raken geldt voor alle mannen, voor de mannen met hoge inkomens en voor de mannen met lage inkomens. Mannen en 'werkende' vrouwen betalen samen de belastingen waaruit o.a. de bijstandsgelden worden uitgekeerd. En elke man kan hiervan profiteren als hij zijn vrouw kwijt wil. Een mooi voorbeeld van mannensolidariteit ten koste van alle vrouwen. Vrouwen kunnen alleen op dezelfde wijze van de verruimde echtscheidingsmogelijkheden

profiteren als ze uitzicht hebben op een in elk geval materieel redelijk bestaan als alleenstaande, d.w.z. op een baan. *Dat wordt ze onthouden.*

Hoe dat gaat? Gewoon zo. Door de oorlog waren de vrouwensalarissen gestegen van gemiddeld 55% van de mannensalarissen in 1942 tot gemiddeld 68% van de mannensalarissen in 1945/1946. Dit was veel. Te veel. Daarom werd er een kommissie ingesteld, de kommissie-Drees (!), die de opdracht had de salarissen van vrouwen binnen redelijke grenzen terug te brengen. En aldus geschiedde.

Vroeger konden getrouwde vrouwen rustig saggerijng zijn, tegenwoordig veel minder. Vroeger bleef je mevrouw. Nu wordt de kans dat je naar de bijstand wordt afgevoerd steeds groter.

Het huwelijk is allang geen levensverzekering meer.

Waarom zouden we dan nog trouwen?

We trouwen dan ook steeds minder. Steeds meer jonge vrouwen prefereren een relatie. Ze houden een eigen inkomen. Relaties gaan er op de lange duur toch vaak toe over te trouwen, b.v. omdat ze een kind willen. Zulke huwelijken zijn formeel hetzelfde als het oude huwelijk dat steeds meer op de helling komt te staan. Maar in sfeer en geestelijke inspanning die van de vrouw wordt gevergd lijken ze meer op de moderne relatie.

De grote vraag is: waarom kiezen vrouwen als vorm waarin ze hun leven gieten de inspannende relatie, eventueel gevolgd door een 'modern' want inspannend huwelijk dat toch ontbindbaar is en dus in ruil voor de inspanning geen absolute veiligheid biedt; dat door de lange en intieme maar onzichtbare band met een man in feite geen zelfstandigheid biedt.?

Onze verbazing hierover wordt nog groter als we kijken wat een man wil:

1. *een vrouw moet een spiegel zijn waarin een man zichzelf groter dan hij in werkelijkheid is, weerspiegelt ziet* (Virginia Woolf). Dit is het grote en eerste gebod en het is een nog zwaardere taak dan het op het eerste gezicht lijkt. Want groter weerspiegelen vergt al een voortdurende inspanning, maar bovendien moet je zelf daarbij onzichtbaar worden. *Ik denk dat, als vrouwen 'aan hun relatie werken', dat ze dan in feite bezig zijn het groter weerspiegelen te leren.* Want wij doen dat niet meer uit jong geleerde gewoonte. Wij moeten dat op 'volwassen' leeftijd leren. We identificeren ons niet meer met onze moeder, zoals vrouwen vroeger deden. (Ik heb in zeven jaar vrouwenbeweging nog maar één vrouw gesproken die zich uitsluitend positief over haar moeder uitliet!) Maar nog belangrijker in verband met weerspiegelen leren lijkt mij dat meisjes steeds meer dezelfde opleiding krijgen als jongens. In een sfeer van gelijkheid. Ik ken al die punten van achterstelling in het onderwijs wel, maar veel belangrijker in dit verband is dat meisjes gelijk op werken met jongens: dat ze dagelijks met elkaar omgaan, hetzelfde leren, even hard moeten werken, ongeacht hun kunne kunnen slagen of zakken of afstuderen. We leren mannen in het dagelijks leven zo van nabij kennen, dat er geen enkele reden meer is om ze groter te zien dan ze zijn. En dus kunnen we ze ook niet meer groter weerspiegelen. Bovendien: met dat onderwijs leren we ook op minder jonge leeftijd onszelf weg te stoppen en zo onzichtbaar mogelijk te maken. We werken niet meer vanaf ons twaalfde in de huishouding maar we proppen ons hoofd vol met mannezaken, 'scherpen ons verstand' net als mannen en al kunnen we door onze onderdrukkende konditionering zelden nog een wiskundeknobbel ontwikkelen, toch worden we (net als jongens) gewend gemaakt aan de illusie van gelijke kansen en ontplooiing. We hoeven niet meer te strijden voor hetzelfde onderwijs als jongens, we hoeven alleen nog maar iets steviger in onze schoenen te staan en iets serieuzer te werken dan jongens om diezelfde studie te kunnen voltooien.

Maar. Zodra we op termen van verliefdheid en/of seks met mannen worden gekonfronteerd, blijkt dat we niet hetzelfde kunnen zijn als zij. We mogen maximaal bijna zo goed

zijn. Relaties of huwelijk zijn voor meisjes, anders dan voor jongens, dan ook een reden om hun studie niet af te maken.

Pas ná de studie blijkt dat vrouwen veel moeilijker dan mannen een baan kunnen vinden, dat hun carrière nooit zo snel gaat als die van een man, en hun salaris lager is. Pas in de relatie blijkt dat het met zichzelf bezig zijn zoals ze dat in hun opleiding waren, voor vrouwen niet gewenst is: ze moeten leren zich indien gewenst onzichtbaar te kunnen maken achter de spiegel die ze moeten zijn.

Een vrouw met een relatie is een kameleon op een lappendeken. Naar buiten moet ze de schijn van een goede relatie ophouden. Binnen de relatie moet ze werken aan haar weerspiegelingsvermogen en tegelijk zorgen dat ze niet geheel verdwijnt; voor dit laatste moet waarschijnlijk het opkomen voor jezelf dienen, waarvan wordt gesuggereerd dat je het in bepaalde therapieën of therapie-achtige situaties kunt leren. Hoe kun je leren opkomen voor jezelf als je een fundamenteel gebrek aan zelfvertrouwen hebt? Wat ik zo om me heen zie doet mij denken dat vrouwen het opkomen voor jezelf daar niet leren, maar dat ze oefenen, oefenen *om zichzelf niet geheel kwijt te raken* - defensief dus, en al bij voorbaat verloren.

Ik heb ik een praatgroep gezeten waar één van de andere vrouwen eens in de week naar een psychiater ging. Op de praatgroep vertelde ze langdurig en gedetailleerd wat er bij de psychiater nu weer was voorgevallen en ze vroeg en kreeg de steun van de groep en tegenwicht tegen haar therapie. Bij de psychiater vertelde ze dan haarfijn wat de groep had gezegd en daar ging hij dan weer tegen in. Enzovoort. Zo kreeg ze duidelijkheid van twee kanten, stopte tegelijk de beïnvloeding van beide kanten af zodat ze ambivalent en passief toch het gevoel had 'bezig te zijn' terwijl ze zichzelf niet hoefde te veranderen, geen keuze hoefde te maken, en toch ook niet psychies verdween in een leven dat ze niet wilde; want ze werd door psychiater en praatgroep kunstmatig boven water gehouden, kreeg veel aandacht in boeiende gesprekken over haarzelf en hield daarnaast en daardoor een leven gewijd aan moederschap en relaties, in stand. Vanzelfsprekend bleef de praatgroep deze individuele verwennerij niet lang volhouden.

2. De vrouw moet werken voor de man:

- a. huishoudelijk werk incl. kinderverzorging;
- b. psycho-emotionele verzorging;
- c. seks.

Dit is het oude rijtje van het moderne huwelijk van vóór de Emotioneel-Erotiese Revolutie.

In de Emotioneel-Erotiese Revolutie zien we een verschuiving: op a. (huishouden) valt minder nadruk: het mag rommelig zijn, dat is juist leuk, en ook de man helpt een handje in de huishouding en met de kinderen; vergeleken met de man van vroeger stelt hij alleen hogere eisen aan koken en aan zijn eigen kleding. Maar b en c worden verzwaaard; Voor de ouderwetse emotionele uitbuiting van de vrouw door de man (zie En ze leefden nog lang en gelukkig blz. 57 e.v.) komt actieve erotisering van de man door de vrouw in de plaats en als je dat niet kunt opbrengen dan neemt hij een vriendin - maar dan blijft voor jou de ouderwetse emotionele verzorgingsplicht; op den duur word je zijn moeder. Ook voor c (seks) geldt dat de vrouw nu actief moet zijn. De vrouwen die jong en kultureel-elitair waren ten tijde van de Seksuele Revolutie zijn dat al, de 'gewone huisvrouw' is het nu aan het leren op masturbatiegroepjes en in seks- of relatie-therapie.

Van de ouderwetse emotionele uitbuiting heb ik nog wel een mooi voorbeeld van een discussie in het vrouwenhuis, een paar jaar terug. Een oudere vrouw vertelde: 'Toen ik trouwde had ik allerlei emoties. Ze zaten in potjes, net een kruidenrekje. Die potjes

waren dicht. Nog niemand had ze beroerd. In mijn huwelijk zijn ze opengegaan. Ik merkte pas dat er wat aan de hand was toen ze allemaal leeg waren.'

Hoe een Emotioneel-Erotiese Revolutie-relatie eruit ziet is aan het begin van dit artikel enigszins beschreven, maar nog wat onpuntig. Er valt bv. nog wel iets te zeggen over de *aktieve erotisering* die nu in relaties van vrouwen wordt gevraagd.

Aktieve erotisering geldt niet alleen voor vrouwen t.o.v mannen, maar ook voor vrouwen t.o.v. hun kinderen. Strelen is het sleutelwoord. Een uitwas is misschien het beste voorbeeld. Op 23 nov stond er in De Volkskrant een interview met Dr. Musaph. Hij vindt het voor de ontwikkeling van het latere seksuele leven van een klein kind van het grootste belang dat dat kind veel wordt gestreeld. Als een kind wegens een huidaan-doening een zalfje nodig heeft, en de dokter heeft het gevoel dat de moeder het kind te weinig streelt, dan schrijft hij een verdund zalfje voor, dat de moeder i.p.v. één keer, een keer of zes per dag op het kind moet smeren. Dan wordt dat kind meer gestreeld (en dan is het later beter in staat tot seksualiteit). Zo worden moeders zonder dat ze het weten gedwongen tot strelen van hun kinderen (in dit geval op een idiote, echt 'rationeel' verzonnen manier. Dat mannen het verschil niet voelen tussen een wel en niet gemeente streling weten we allemaal uit ervaring. Maar dat baby's dat verschil niet zouden kunnen voelen, ook mannelijke baby's niet! Ik herinner me nog heel goed dat ik het prettig vond als m'n moeder me aanraakte, maar niet prettig als dat aanraken functioneel was, bv. in het geval van een zalfje.)

Ook mannen moeten tegen de klippen op gestreeld worden. Dit geldt zowel voor hun lichaam als hun ego (Woolfs spiegel). Het is niet meer zo als in het rustige tijdperk van de emotionele uitbuiting vroeger, dat het voldoende is om ongericht lief en meegaand (= onderworpen) tegen hem te zijn en zijn wonden te likken die hij heeft opgelopen in zijn dagelijkse strijd om het bestaan (= competitie met andere mannen). De man wenst nu: positieve en opbouwende aandacht zonder dat direkt een beroep op hem gedaan wordt, om hetzelfde terug te doen, want de moderne man heeft het even druk als de vroegere al heeft hij veel kortere werktijden. Hij heeft nl. meer: hij heeft spanningen (stress). En hij heeft psychische problemen, sinds de therapie-industrie voor elke beurs bereikbaar is geworden. Als hij onvoldoende aandacht krijgt, krijgt hij psychische problemen. Ook daarbij moet je hem helpen. En je moet vaak goed maken wat zijn moeder verpest heeft, want moeders krijgen in therapieën de schuld. Je moet leren hem bij te staan, desnoods door zelf in therapie te gaan.

Als je dat zelf nog niet ontdekt had, dan leer je daar dat je man emotioneel geblokkeerd is. Je moet veel met hem praten. Je moet hem ontspannen. Bv. sensuele massage. Je moet hem helpen bij zijn angsten. Vooral angsten als gevolg van een dominante moeder zijn leuk om bij te helpen. Dan mag je zelf nl. niet dominant zijn, en dat ben je gauw. Je kan je pink niet meer opheffen, of je doet het alweer, dominant zijn.

M.a. w.: wil je emotioneel contact, dan moet je dat zelf doen. Door zijn emotionele blokkering op te heffen. Door te strelen. (Praten helpt niet want dat kan hij niet als je het hem niet leert).

In de Emotioneel-Erotiese Revolutie-relatie zul je heel wat zachte mannen aantreffen. Niet-agressieve, enigszins slome mannen zijn een aantrekkelijke valkuil voor vrouwen, vooral voor vrouwen die met het feminisme in aanraking zijn gekomen. Eenmaal de relatie ingetuid, merk je dat ook dit soort man boordevol agressie zit. Bij verbaal-begaafde mannen, en dat zijn er nogal wat, vandaag de dag met al dat goeie onderwijs, uit zich dit in een eindeloze reeks subtiliteiten die snel een psychische kwelling voor je worden. Ook dan komen vrouwen vaak in therapie terecht. Om er te horen dat vriendlief een dominante moeder heeft gehad. Dat hij eigenlijk zwak is. En dat jij hem moet helpen bij zijn zwakte. Een zwakke man. Nog meer strelen. *Werken aan je relatie.*

De grote vraag is: *Waarom nemen vrouwen dit allemaal?*

Het antwoord is: ze hebben geen keuze!

Hoe dat zo komt, daaraan liggen maatschappelijke processen ten grondslag die ingewikkeld samenhangen en ten dele tegenstrijdig zijn. Dit hele kompleks kunnen wij nog niet helder overzien want de voltrekking van de Emotioneel-Erotiese Revolutie is nog in een beginstadium en is alleen waar te nemen bij bepaalde elitegroepen.

Maar we zijn ervan overtuigd dat hij net zoals de Seksuele Revolutie ook de rest van de bevolking zal bereiken.

In Feminist I gaven we voor de Emotioneel-Erotiese Revolutie een paar oorzaken aan, zoals de invloed van therapieën, groepstrainingen en dergelijke psycho- en socio-gebeurens; verder de deprimerende neergang van de jaren zeventig na het elan van de jaren zestig waardoor veel 'strijdbare' jongeren van nu alleen nog bij moeder de vrouw zitten waar ze kunnen genieten van door haar verzorgde emoties.

Deze oorzaken zijn slechts uitvloeisels van veel grotere maatschappelijke gebeurtenissen. De opbloei van de therapie heeft bv. te maken met het afbreken van het christendom. Als ons heil niet meer in de hemelen is, dan moeten we op aarde op zoek naar het geluk. En dat is een hele toer, vooral voor vrouwen die altijd zoet in god en het hiernamaals geloofd hebben en daarom de naastenliefde in praktijk hebben gebracht aan hun ook toen al hufferige echtgenoten en zoons. Want waar vind je geluk in dit ondermaanse tranendal? Dan komt er weer een nieuw element binnensluipen in ons zoeken naar de redenen van dit alles: het kapitalisme. In dit economische systeem wordt alleen rekening gehouden met mensen voor zover ze uitbuitbaar zijn. En uitbuiten gebeurt met steeds minder duidelijk waarneembare drang. Op je werk en in je relaties.

Zo zouden we nog een tijdje door kunnen gaan met aan elkaar geknoopte oorzaken te verzinnen waarom vrouwen onbewust met de stelregel leven: Wat vader doet is altijd goed. En dat ze in blind vertrouwen een idioot soort leven gaan leiden, een relatieleven in het kader van de Emotioneel-Erotiese Revolutie.

Er zijn twee belangrijke en samenhangende processen aan te wijzen waarom vrouwen geen andere keuze hebben dan aannemen wat mannen ze te bieden hebben:

- a. het verdwijnen van de vrouwensubcultuur
- b. de vermaatschappelijking van de vrouw

Lijnen trekken van twee zulke veelomvattende verschijnselen naar het ontstaan van de Emotioneel-Erotiese Revolutie vergt zoveel plaatsruimte, zelfs met vermijding van zijlijnen, dat we dat in Feminist 3 moeten doen. Daar zullen we dan ook een interessant bijverschijnsel beschrijven: de afvlakking en isolering van emoties om ze uitwisselbaar te maken.

Feminisme en vrouwencultuur

Zijn dit twee verschillende dingen? Hoort het bij elkaar of houdt feminisme automatisch vrouwencultuur in zich. Er is geloof ik nogal wat verwarring en onduidelijkheid over. Er zijn groepen vrouwen die zich uitsluitend bezighouden met het constateren dat vrouwen in deze cultuur geen plaats hebben en van daaruit alsnog die ruimte opeisen en innemen. Vrouwen in de wetenschap houden zich bezig met het verkrijgen van speciale vrouwenstudies, anderen graven in het verleden en komen op de proppen met samenlevingsvormen die niet patriarchaal maar matrilineair of zelfs matriarchaal waren, ontleen hieraan het bestaan van een vrouwencultuur en willen die weer in ere herstellen. Dat het patriarchaat voor de opkomst van de industriële revolutie iets anders was dan het huidige wordt elders in Feminist uitgelegd en ik ga er hier niet verder op in. Een kleine groep zou zich het liefst op een eiland willen terugtrekken om gevrijwaard van alle invloeden een nieuwe samenlevingsvorm te ontwikkelen. Maken al deze activiteiten deel uit van het feminisme? Eigenlijk niet en waarom niet? Allereerst is het net zoiets als de geldkwestie en de inkapseling (Feminist I). Als we uitgaan van het feministiese standpunt dat deze maatschappij per definitie een mannenmaatschappij is en dus onderdrukkend werkt voor vrouwen wordt alle ruimte die vrouwen eisen, hen toegewezen door mannen: zij verkrijgen het. De houding ten opzichte van elk nieuw idee: aanvankelijk wat tegenstribbelen maar op den duur in naam der vooruitgang geld en ruimte beschikbaar stellen. De kapitalistische structuur is zeer elastisch en er kan altijd nog wel wat bij op de duur is er altijd geld mee te verdienen. Elke toegestane vernieuwing zal geleidelijk aan aan het systeem aangepast moeten worden. En dat gebeurt dan ook. Op wetenschappelijk nivo zal de hiërarchiese structuur geëerbiedigd moeten worden en bij festivals zal de medewerking en goedkeuring van gemeentelijke instanties noodzakelijk zijn. Kunnen we de opbrengst van deze vrouwenactiviteiten betitelen met feministiese vrouwencultuur? Ook niet want het geldt maar voor het beperkte aantal vrouwen dat hierbij betrokken is en hierdoor bereikt wordt. En bij cultuur stel ik me toch voor dat hieronder wordt verstaan wat voor alle vrouwen geldt en is. In dat licht bekeken kom je op de vraag wat zou je dan onder vrouwencultuur kunnen verstaan die geeneen vrouw uitsluit: naaien, koken, breien, zingen, dansen, schrijven, verzorgen bijv. Voorwaar een opwindend rijtje, ons van oudsher in de maag gesplitst en geen nieuws. Niets waarbij je je iets strijdbars voor kan stellen. En dat is nu het verschil. Feminisme is per definitie een strijdkultuur. Strijdkultuur betekent o.a. strijd voeren met middelen en op een manier waarbij je je niet afvraagt of het kan, mag of past maar waarbij je je als doel stelt alle vrouwen bewust te maken van hun (onderdrukkende) situatie. De middelen die je daartoe gebruikt kunnen soms ludiek zijn, teater, zang, dans, maar mogen nooit een doel op zich worden. M.a.w. tijdens voorbereidingen van iets doe je dat met vrouwen onder elkaar op een heel andere manier en dat is een ontzettend goede ervaring en geeft ontspanning. Maar als je daar alleen maar tevreden mee bent blijf je steken. Van de drie aspecten, doel: vrouwenbevrijding - manier: met elkaar - middelen: uitingsvormen, hebben we de uitingsvormen niet zelf ontwikkeld, maar vanuit de mannencultuur geleerd te gebruiken. M.a.w. we jatten en we zullen dat voorlopig nog wel een poosje blijven doen.

Het is ook afschuwelijk om de hele cultuur in al zijn facetten sec over boord te moeten gooien. Maar de historie (evolutie) van de mens, zoals die beleefd, bekeken en genoteerd is, is in wezen de geschiedenis van de man, dus ook de cultuur.

In wetenschappelijke kringen wordt de mens (man) als een agressief specimen gedefinieerd. En men vindt het de belangrijkste drijfveer in de menselijke (mannen)evolutie.

Vergelijkingen met primaten die gedrag vertonen wat op het 'menselijk' gedrag nu lijkt, moesten deze theorie ondersteunen en de bewijsvoering leveren. Dat men alleen die soorten nam die inderdaad overeenkomstig gedrag vertonen is van groot belang. Hoe zit dat met die belangrijkste drijfveer, agressie, die ons naar de huidige en zo ongekend beschaafde dreven heeft gevoerd? Eenvoudig, men gaat uit van de jacht. De planetenetende primaat ontwikkelt zich tot vleeseter. De jacht ontstaat, een nieuw tijdperk breekt aan. Door de jacht worden een heleboel zintuigen van de primitieve man ontwikkeld (zien, horen, spreken) en daarmee tevens het fijnbesnaarde samenspel met de ledematen (handen, armen, benen) en de rest van het lichaam. Het blijkt ook nog dat zich de eerste kenmerken van een socialisatieproces ontwikkelen door met en tijdens de jacht. Vrouwen doen hier niet aan mee. Ze blijven 'thuis' zo nu en dan knollen uit de grond rukkend en kinderen barend. De oorsprong van onze beschaving ligt dus in die agressiviteit die tussen twee haakjes wel gericht is op vernietiging en doden.

Het benoemen van de jacht als werk en alles wat daarvan is afgeleid en als het belangrijkste werk wordt aangemerkt, is even fantasties als lachwekkend. Laten we het eens omdraaien aan de hand van bovenstaande theorie, dan kunnen we de volgende conclusie trekken: jacht is op z'n hoogst een gevaarlijk spel, een spel wat met succes tot op heden gespeeld wordt dankzij een heel ritueel van symbolen en taboes, waarvan het onzichtbaar maken van het feit dat alleen vrouwen het eigenlijke werk hebben gedaan en doen één van de meest succesvolle is geweest.

Deze evolutietheorie is nog steeds de basis voor het toonaangevend positivistische wetenschappelijk en filosofies denken en vormt de grondslag voor elk nieuw teoreties, maatschappelijk, politiek, dus economies model. Het meest vreedzame ontwerp voor een betere samenleving zal in zich houden dat deze primaire levensdrift ergens in tot uiting zal moeten kunnen komen. Vernietiging, moord en doodslag zal in wat voor gesublimeerde vorm dan ook aanwezig zijn, een rol spelen en zijn neerslag hebben in de cultuur. Dit alles heeft te maken met de evolutie van de man, de vrouw heeft hier absoluut geen toonaangevende rol ingespeeld. Toen niet en nu niet. Gelukkig maar.

Hoe zit de evolutie dan wel in elkaar? Hierover is door vrouwen al heel wat geschreven en gepubliceerd van korte verhalen en fantasieën tot antropologische studies.

Van wat ik gelezen heb sprak me het meest aan *Woman's Evolution* van Evelyn Reed. In het kort komt haar theorie hierop neer: de ontwikkeling van het vrouwelijke specimen is de eigenlijke oorsprong van de beschaving geweest. O.a. het vergaren van voedsel, knollen, later granen, het groepen vormen van vrouwen en nakomelingen schiepen de eerste voorwaarden voor het ontstaan van een menselijke evolutie.

Het vergaren van voedsel vereist een kennis van de natuurlijke producten en een zich vertrouwd voelen met de omgeving (berust niet op vijandigheid of vernietiging, integendeel). In de groepen vindt het eerste socialisatieproces plaats (o.a. gezamenlijke bescherming tegen gevaar van buiten), taalgebruik. Het omvormen van voortbrengselen van de aarde tot andere materialen, klei-potten maken, transformatie van voedsel hierdoor; gebruik van vuur - nieuwe dimensie. Kortom al deze processen zijn belangrijker geweest voor het ontwikkelen van de diverse zintuigen dan de jacht. Het is belachelijk om de jacht te promoten als de evolutiedrift van de mens. Het heeft bij geen een dier geleid tot een dergelijke evolutie. Het is en blijft een puur animale drift die niet verantwoordelijk is voor wat de eigenlijke beschaving genoemd zou moeten worden: de wezenlijke dingen en die zijn door vrouwen ontstaan, de ontwikkeling van het waarachtig creatieve leven met het omringende, het gebruiken, omvormen zonder te vernietigen. Deze ontwikkeling heeft niet zo lang geduurd. Zelfs in de matriarchaten was de aftakeling al begonnen door de toenemende macht, overheersing van de mannen (vernietiging, geweld is verlamdend, en moeilijk te overwinnen als niet dezelfde middelen ertegen worden gebruikt). Het is verbazingwekkend en typerend dat vrouwen ondanks alle afgrijpselijke dingen die ze aangedaan zijn, het pure geweld, verminking en vernietiging waaraan ze zijn en worden blootgesteld, heksenjacht 15 miljoen, Chinese voet-

binding miljarden, clitoridectomie miljoenen, niet in opstand zijn gekomen en massaal gewelddadig strijd hebben geleverd. We leggen dit vaak uit door te zeggen vrouwen worden allemaal onderdrukt door één man (baas) en verdeeld en beheerst door alle mannen en zijn zich niet bewust als groep van hun klasse. Dat is ook zo.

Maar ik zou hier graag iets aan toe willen voegen: het bewijst ook dat vrouwen wezenlijk een andere klasse wezens zijn, die alleen haar evolutie kan voortzetten in een niet op geweld (macht) en vernietiging berustende cultuur. Wat ons te doen staat is dat smeulende stukje cultuur binnen te brengen in het feminisme zodat het op den duur zal kunnen oplaaien en het een wezenlijke bijdrage zal kunnen leveren in onze strijd.

Primaire en secundaire klassen: wat feministen van het marxisme kunnen leren, en wat niet

Van de kant van de fem-soc zijn klachten gekomen over het klassemodel van Barbara Mehrhof. Het beloofde artikel hebben we echter (nog) niet gekregen, dus we kunnen niet zo goed op die bezwaren ingaan. In een stukje in het fem-soc-blad werd beweerd dat we alle klasseverschillen hadden gereduceerd 'tot het verschil tussen kut en lul' - maar dat had Barbara toch echt niet gedaan, dus dat helpt ons ook niet verder.

Het dubbele klassemodel geeft echter problemen genoeg, dus daarom gaan we er hier zelf nog maar wat verder op in. Barbara Mehrhof schreef naar aanleiding van één concreet politiek punt, nl. het gevaar dat de vrouwen die banden hebben met de heersende mannenklasse de opkomende vrouwenbeweging naar hun hand zetten. Maar als je verder wilt ingaan op de *manier waarop* dat gebeurt zoals wij beweren (niet alleen door veel en hard praten, maar ook door de inhoud van de dingen die veel en hard gezegd worden, zoals *ik heb het recht om, ik heb het gevoel dat*), zul je beide klassentegenstellingen veel verder moeten uitwerken. En daarbij stuit je dan op de vraag wat de verhouding is tussen de primaire klassen (mannen tegen vrouwen) en de secundaire klassen (mannen tegen mannen, allen vergezeld van de vrouwen die ze zich middels de primaire klasse-onderdrukking toegeëigend hebben). In hoeverre is een feministiese klassetheorie marxistisch?

Het vervelende van deze vraag is dat hij ons dwingt tot het bestuderen van een rijstebrijberg van mannelijke theorieën. Het werk van Marx en Engels, die de klassentheorie hebben ontworpen, vult minstens 40 delen kleine lettertjes en omvat anderhalf (Engels verdiende voor beiden het geld in de fabriek van zijn vader) leven van studie en politieke actie. Al die studie en actie brachten Marx en Engels tot een sterk groeiend inzicht in de oneindige ingewikkeldheid van de menselijke samenlevingen in hun historische ontwikkeling, en bovendien tot het besef (bij Marx sterker dan bij Engels) dat dergelijke inzichten nauwelijks vereenvoudigd kunnen worden, omdat zij anders óf bijdragen aan zinloos geweld, óf aan inkapseling van de arbeidersbeweging. Marx is daar zeer nadrukkelijk over. In een voorwoord tot zijn belangrijkste boek, *Het Kapitaal*, waarschuwt hij ervoor dat de aansluiting op de praktische problemen en de dagelijkse ervaring van de lezer pas ontstaat als deze het hele boek begrepen heeft. Daar is met zijn methode eenvoudig niets aan te doen. Ik heb dat altijd een ergerlijk hooghartig standpunt gevonden, maar ja, makkelijk praten.

Intussen zijn er in de afgelopen eeuw natuurlijk van allerlei inleidingen en toelichtingen geschreven, dus het is misschien iets gemakkelijker geworden.

Het blijft echter wel zo dat de vrouwenbeweging niet kan wachten tot we allemaal die 40 delen gelezen hebben. We moeten bezig blijven met *onze* strijd nú. Maar ja, als Marx gelijk heeft, dan werkt het kapitalisme ook in vrouwen door, en bovendien verdeelt het vrouwen over de verschillende (mannen)klassen. En misschien moeten wij ook wel weten hoe mannen georganiseerd zijn, om ze effectief te kunnen bestrijden. Het blijft een kwestie van prioriteiten stellen, maar zoals de zaken nu staan lijkt het me een taak voor vrouwen die met een maatschappelijk been in het marxisme staan om de anderen uit te leggen wat ze daar nu opgestoken hebben.

Omdat ik tot die vrouwen behoor, zal ik daar dus maar mee beginnen. Wel met veel aarzeling, want die 40 delen (waarvan ik maar een klein beetje gelezen heb), en alle boekenkasten die erover volgeschreven zijn (idem), kunnen je aardig onzeker maken. Maar we hebben tenminste enig houvast om te selekteren: onze eigen bevrijding. En

omdat het werk van Marx en Engels één grote poging is om de bevrijding van de mensen vorm te geven in denken en handelen, is dat voorlopig ook een passend selectiekriterium.

Tegelijkertijd met het selekteren zal ik ook - in het kort - de kritiek die je als feminist op het marxisme zou kunnen hebben weergegeven; want anders zou ik misschien zelf helpen om vrouwen uit het beeld te schrijven.

DE GROTE LIJNEN VAN DE MARXISTIESE GESCHIEDSOPVATTING

1. HET PRIMAIRE KLASSEVERSCHIL

Het is misschien overbodig om het te zeggen, maar dus eerst: het werk van Marx en Engels gaat voornamelijk over mannen. Ze waren in zoverre hele gewone mannen dat: vrouwen slechts af en toe in hun bewustzijn opkwamen.

Soms gebeurde dat op een heel stomme manier (zoals in de zin 'het geweld is de vroedvrouw van iedere oude samenleving die zwanger gaat van een nieuwe'), en soms heel verstandig. Maar meestal schrijven ze over de maatschappelijke strijd tussen mannen.

Eigenlijk is dat merkwaardig, want zij kennen het primaire klasse-verschil, dat tussen mannen en vrouwen, wel en zij zien daarin zelfs de basis voor alle klasseverschillen, voor alle vormen van onderdrukking. In de woorden van Engels in *Het ontstaan van de familie, de eigendom en de staat*:

'De eerste klassetegenstelling die in de geschiedenis optreedt, valt samen met de ontwikkeling van het antagonisme van man en vrouw in het monogame huwelijk, en de eerste klasseonderdrukking met die van het vrouwelijke geslacht door het mannelijke'.

En uit de *Duitse Ideologie*, het tweede gezamenlijke boek van Marx en Engels: 'Met de arbeidsdeling, (...) die, op haar beurt weer op de natuurlijke arbeidsdeling binnen de familie en op de splitsing van de maatschappij in afzonderlijke, tegenover elkaar staande families berust, is tegelijk ook de arbeidsverdeling gegeven, d.w.z. de zowel kwantitatief als kwalitatief *ongelijke* verdeling van de arbeid en zijn produkten, m.a.w. de eigendom, die zijn kiem, zijn eerste vorm reeds in de familie heeft, waar vrouw en kinderen de slaven van de man zijn. De weliswaar zeer primitieve, latente slavernij in de familie is de eerste eigendom, die overigens hier reeds volledig aan de definitie van de moderne ekonomen beantwoordt, volgens welke eigendom de beschikking over vreemde arbeidskracht is'.

Feministische kritiek: wat is er zo natuurlijk aan de arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen?

Voor feministen is aan deze passage heel wat te kluiven, want hier staat duidelijk dat de man in de familie eigenaar is van de arbeidskracht van de vrouw, en dat dat betekent dat ze meer moet werken dan hij en minder te eten krijgt. Maar wat bedoelen ze nu met 'natuurlijke' arbeidsverdeling? Een bladzijde eerder hebben ze het zelfs over 'de arbeidsdeling in de geslachtsdaad' - het is duidelijk dat we, als we hier te diep op ingaan, zullen verdwalen in de mytische nevels van het mannelijk denken, en dat we op eigen kracht zullen moeten uitzoeken of de arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen wel zo 'natuurlijk' is, of dat die, net zoals alle oneerlijke arbeidsdelingen (klasseverschillen) maatschappelijk is, ontstaan door bewuste en onbewuste menselijke interactie in het kader van de strijd om het dagelijks brood, zoals Marx en Engels alle andere culturele en maatschappelijke vormen immers verklaren (zie verderop). Uit antropologies onderzoek is bv. gebleken dat het aantal kinderen dat vrouwen in verschillende niet-technologische samenlevingen krijgen, ver uiteenloopt, en dat het dus helemaal geen natuurlijke toestand is als vrouwen altijd zwanger zijn en dus thuis moeten

blijven. Voorbehoedmiddelen en abortus kenden ze vroeger ook al; maar het hangt van allerlei omstandigheden af of ze ontwikkeld en gebruikt worden. Lees over die 'natuurlijke' verschillen ook het stuk Feminisme en Vrouwenkultuur in dit blad.

2. DE KLASSESTRIJDEN

In de omschrijving van de 'eerste klassetegenstelling' zijn de elementen van alle klassetegenstellingen al opgenomen: de zowel kwantitatief als kwalitatief ongelijke verdeling van de arbeid en zijn produkten. Deze is zo belangrijk, omdat in de marxistische opvatting de arbeid juist de grondslag is van de gehele samenleving: 'Men kan de mensen van de dieren onderscheiden door het bewustzijn, de godsdienst of door wat men maar wil. Zelf beginnen zij zich van de dieren te onderscheiden zodra zij hun bestaansmiddelen gaan produceren'.

De manier waarop mensen hun bestaansmiddelen produceren, bepaalt ook de manier waarop zij met elkaar omgaan, hoe zij praten en hoe zij denken en voelen. (zie verderop) Dit wordt nog sterker als er, op basis van de arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen, steeds meer maatschappelijke arbeidsdeling ontstaat. Die arbeidsverdeling ontstaat volgens het marxisme omdat de mensen al werkend steeds nieuwe behoeften scheppen, en om daarin te kunnen voldoen gaan specialiseren, om zo meer en beter te kunnen produceren.

Langzamerhand wordt de produktie zo groot dat niet iedereen meer hoeft te werken: er ontstaat een overschot. De strijd om dat overschot is de basis voor de klassenstrijd: de groep mannen die de baas is, kan de anderen voor zich laten werken.

Het vervolg van de geschiedenis wordt door Marx en Engels in de aanhef van het *Kommunistisch Manifest* zo samengevat: 'De geschiedenis van iedere samenleving tot nu toe is de geschiedenis van klassestrijden. Vrijen en slaven, patriciërs en plebejers, baron en lijfeigene, gildebürger en gezel, kortom, onderdrukker en onderdrukte stonden in vaste tegenstelling tot elkaar, voerden een ononderbroken, soms verborgen, soms open strijd, een strijd die iedere keer met een revolutionaire omvorming van de hele samenleving eindigde of met de gezamenlijke ondergang van de strijdende klasse.'

Feministische kritiek: waar zijn de vrouwen ineens gebleven? Waar is het patriarchaat ineens gebleven?

Hier zijn de vrouwen dus verdwenen. Als vrouwen al die tijd zoet thuis hadden gezeten, zou dit misschien een juiste visie zijn; maar het is zeker dat vrouwen steeds maar weer in opstand zijn gekomen, zowel individueel als gezamenlijk. Daarover probeert de Vrouwengeschiedenis (de Herstory) wat te weten te komen. Want het is natuurlijk van het grootste belang om te weten of de ontwikkeling van menselijke samenlevingen is voortbewogen door de strijd tussen mannen onderling (zoals Marx en Engels dus zeggen in de bovenaangehaalde zin) óf, ook, door de gezamenlijke strijd van alle mannen om alle vrouwen er onder te houden, en het verzet van alle vrouwen daartegen.

De samenlevingsvorm waar mannen vrouwen onderdrukken heet in de (feministische) wandeling 'het patriarchaat', oftewel: de vader-regering. Volgens Marx en Engels kunnen classesamenlevingen allerlei vormen aannemen: zij noemen hier de samenlevingen die op slavernij gebaseerd zijn (en die ook heel verschillend kunnen zijn), de agrarisch-feodale, de stedelijke gildesamenleving, en tenslotte de kapitalistische. Al deze samenlevingen worden gekarakteriseerd door de manier waarop mannen andere mannen onderdrukken, niet door de manier waarop mannen vrouwen onderdrukken. En toch gebeurt dat in alle samenlevingen. Het ligt voor de hand dat al die samenlevingen, ook de kapitalistische, niet denkbaar zouden zijn zonder dat alle mannen alle vrouwen onderdrukken, en dat het feit dat ze dat doen iets gemeenschappelijks geeft aan al die historische vormen, al lijken ze dan verder heel verschillend. Maar Marx en Engels zijn

voornamelijk geïnteresseerd in hoe de moderne kapitalistische samenleving is ontstaan, dus in de *ontwikkeling* van samenlevingen die op onderdrukking van vrouwen gebaseerd zijn; wat er intussen met de vrouwen gebeurt interesseert ze gewoon minder.

3. HET KAPITALISME EN DE REVOLUTIE

Volgens Marx en Engels is het kapitalisme namelijk een heel bijzonder geval: de hoogste vorm van maatschappelijk-productieve organisatie en samenwerking, de meest geperfectioneerde vorm van uitbuiting, die zich over de gehele wereld uitbreidt, zonder dat hij ook maar door iemand gestuurd of geleid wordt. De wetten van het kapitalisme voltrekken zich achter de ruggen van de mensen om, zonder dat de individuele kapitalist of de individuele arbeider daar nog iets aan kan doen. De enige manier om vrijheid van handelen terug te krijgen is om het hele systeem omver te werpen en, volgens het *Kommunistisch Manifest*, gaat dit onvermijdelijk gebeuren, omdat het kapitalisme, juist omdat het niet bewust en rationeel gestuurd kan worden, zichzelf ondermijnt. Daardoor krijgen zo de arbeiders, die door het systeem zelf in de gelegenheid zijn gesteld om zich te organiseren (omdat ze in fabrieken zijn samengebracht) de kans de macht over te nemen.

Positie van vrouwen hierbij: kritiek.

Daarom moeten vrouwen volgens Marx en Engels allemaal het productieproces in, dan kunnen ze ook meedoen. Maar ze zeggen niet hoe je dat voor elkaar krijgt, want ze zeggen ook dat 'socialisering van de reproductie' - dat is dat de maatschappij de verzorgingstaken van vrouwen overneemt - pas in een socialistische samenleving mogelijk is.

IETS MINDER GROTE LIJNEN: DE GESCHIEDENIS VAN HET KAPITALISME

De volgende vraag is hoe dat kapitalistische systeem zichzelf dan stuurt. Het sturingsmechanisme is door de 18e-eeuwse econoom Adam Smith 'de onzichtbare hand' genoemd: als iedereen vrij is zijn eigenbelang onbepaald na te streven, zorgt de onzichtbare hand voor een maximale welvaart, via de wetten van vraag en aanbod.

Dingen die iedereen graag wil hebben worden duurder, dus iedereen gaat die maken, tot er genoeg van is, dan dalen de prijzen weer, en wordt het weer winstgevend om andere dingen te maken waar meer behoefte aan is. Zo worden de menselijke arbeidskracht en de natuurlijke hulpbronnen zo efficiënt mogelijk gebruikt, zonder dat er enige dwang voor nodig is, en iedereen wordt rijk en gelukkig. Adam Smith schreef dat in een tijd dat handel en industrie zich steeds meer verzetten tegen de beperkingen die gildewezen en overheid hadden opgelegd aan de manier van werken, de prijzen, de werktijden, de arbeidsvoorwaarden, de grootte van de productie, de import en de export en de kwaliteit van de goederen. Al deze beperkingen waren een belemmering voor het maken van winst – en zij zijn afgeschaft.

Maar in de 19e eeuw werd al snel duidelijk - voor wie het zien wilde, zoals Marx en Engels - dat het resultaat van de werking van de onzichtbare hand helemaal geen stijgende welvaart voor iedereen was, maar slechts voor een heel kleine groep: die groep die de grond, de machines en de fabrieken bezat, waarin al deze rijkdom werd geproduceerd door de arbeiders, die aan het eind van hun leven niets hadden 'dan hun huid om naar de leerlooier te brengen'. Wie het meeste geld had, kon de meeste machines kopen en de meeste arbeiders aan het werk zetten, en zo het goedkoopste produceren; wie een kleiner bedrijfje had werd weggekonkurreerd en kwam tussen de arbeiders terecht.

Zo werd de afstand tussen de bezitters - degenen die kapitaal hadden om arbeiders aan het werk te zetten - en de arbeiders steeds groter (pas toen de arbeiders zich aan het eind van de 19e eeuw gingen organiseren, hebben ze dit zichzelf versnellende proces een beetje kunnen afremmen).

Marx heeft er ongeveer dertig jaar aan gewerkt om uit te leggen hoe een dergelijk productieproces nu precies in elkaar zit, hoe het ontstaan is, en weer zal verdwijnen. Het eindresultaat daarvan is *Het Kapitaal*, in drie delen (die nog niet helemaal af waren toen hij stierf).

DE DIALEKTIEK

In *Het Kapitaal* is de marxistische methode volledig ontwikkeld. Zoals al gezegd, is dat voor de argeloze lezer, en zeker voor de lezeres een ernstig bezwaar want de tekst biedt, zeker in het begin van *Het Kapitaal*, nauwelijks enig aanknopingspunt aan de dagelijkse ervaringen, nauwelijks dus aan de ervaring van mannen, en helemaal niet aan die van vrouwen.

Dat komt door de manier waarop Marx de werkelijkheid ziet. De kern van de sociale werkelijkheid is voor hem de manier waarop deze verandert. Volgens Marx zit er in de manier waarin de werkelijkheid zich ontwikkelt namelijk een bepaalde wetmatigheid. Deze wetmatigheid is 'ontdekt' door de Duitse filosoof Hegel.

Volgens Hegel wordt de geschiedenis voortbewogen door de wereldgeest, de Absolute Rede (een soort gerationaliseerde god). Deze ontvouwt zich op een speciale manier. Volgens Marx's samenvatting van Hegel gaat dat zo: de rede (en haar verdedigers) stelt zich op een bepaalde manier in een bepaalde these (stelling), (Hij zegt dus: dit is redelijk). Dan, in Marx' woorden: 'als ze er eenmaal toe gekomen is zichzelf als these te poneren, splitst deze these zich doordat zij zich in tegenstelling tot zichzelf opstelt, in twee elkaar tegensprekende gedachten, in positief en negatief, in ja en nee. De strijd tussen deze twee tegengestelde, in de antithese besloten liggende elementen, vormt de dialektische beweging. Het ja wordt nee, het nee wordt ja, het ja wordt tegelijkertijd ja en nee, het nee wordt tegelijkertijd nee en ja; op deze manier houden de tegenstellingen elkaar in evenwicht, neutraliseren ze elkaar, heffen ze elkaar op. De samensmelting van deze twee elkaar tegensprekende gedachten vormt een nieuwe gedachte, de synthese van de twee. Deze nieuwe gedachte splitst zich weer in twee tegenstrijdige gedachten die hunnerzijds weer een nieuwe synthese vormen. Uit dit voortplantingswerk groeit een groep gedachten. . . enz.'

Hegel verklaart alle maatschappelijke instituten uit het resultaat van dit denkproces van de Absolute Rede - tot en met de Pruisische monarchie (wat hem een jaargeld van de koning opleverde). Volgens Marx is dit niet juist: Hegel heeft alles juist verkeerd-om verklaard: *hij moet op zijn voeten gezet worden. Niet de een of andere door de lucht zwevende geest brengt de sociale werkelijkheid voort, de mensen zelf in hun echte materiële leven zijn de basis daarvan.* Volgens Marx ontwikkelt dat materiële leven zich echter wel volgens de Hegelse bewegingswetten: these, antithese, synthese.

Huiselijk commentaar :

Deze dialektiek heeft, zoals te begrijpen is, weer enige boekenkasten opgeleverd. Want je kunt je er nog wel iets bij voorstellen als je de dialektiek opvat als de beschrijving van een denkproces zoals zich dat in je eigen hoofd, of in een groepsdiskussie, afspeelt: welles -nietes, nou ja, een beetje ja, een beetje nee, nee het is toch anders, maar ja...nee... enz. Maar het is natuurlijk de vraag, ten eerste, of alle denkprocessen altijd zo gaan (en dan laat ik ons dierbare 'vrouwelijke denken' er nog maar buiten), en ten tweede, of die manier van denken een afspiegeling van de ontwikkeling (beweging) van de sociale werkelijkheid is. Konsekwent toegepast heeft het dialektische werkelijkheidsbeeld in elk geval iets stars en mechanies.

Aan de andere kant kán het dialekties denken, als het eenmaal op zijn voeten is gezet, dus in verband gebracht met het dagelijks leven, ook heel bevrijdend werken. Je kan het je zo voorstellen: de mensen moeten leven in omstandigheden die ze zelf niet gemaakt hebben, en omdat die niet volmaakt zijn, verzetten ze zich ertegen. Terwijl ze de gebruikelijke dingen doen, wijzen ze die tegelijkertijd, soms alleen in hun hart, af. Ze zeggen nee tegen die omstandigheden, meestal zonder dat ze direkt weten hoe het anders zou moeten. Zo zweven ze tussen ja en nee. Ze werken mee, en ze werken tegen. En omdat ze ook tegenwerken, zit de tegenstelling tot het bestaande (soms) al opgesloten in dat bestaande. En daarom moet je, als je ergens de pest over in hebt, niet bij de pakken

van de onderdrukking neer gaan zitten maar moet je goed kijken wat er gebeurt als je nee zegt: dan kan je de werkelijkheid soms ineens 'kantelen' (in je hoofd dus!), met andere ogen zien: want wel blijkt dan dat er anderen zijn die ook eigenlijk nee zeggen en tegenwerken, en met hen kan je die nieuwe werkelijkheid ook echt gaan vormgeven (niet alleen in je eigen hoofd, maar in werkelijke verhoudingen). (Hier zit het verschil tussen revolutionaire en reformistische bewegingen. Reformisten denken dat je de werkelijkheid van stap tot stap moet veranderen. Revolutionairen denken dat dat niet werkt, dat een werkelijke verandering zijn basis vindt in een totale gemeenschappelijke afwijzing, niet in een beetje meer of minder, en dat een synthese, op hoger nivo, pas dan gevonden kan worden.)

MATERIALISME

Marx beschouwt zichzelf dus als dialektikus, en als een materialist. Het materialisme stelt dat niet de ideeën de werkelijkheid voortbrengen, de gedachte niet voor de daad komt (dat heet idealisme), *maar dat de werkelijkheid de basis is voor ideeën, dat gedachten voortspruiten uit het handelen*. En het handelen heeft altijd te maken met de strijd om het dagelijks brood, de strijd met de natuur, en met degenen die het je af willen nemen. *In laatste instantie* zijn alle maatschappelijke vormen een gevolg van deze strijd(en). Hoor hoe Marx het zegt (in *De Duitse Ideologie*, het eerste grote stuk dat hij met Engels samen schreef, na zijn ontdekking van Hegel en na Engels' ontdekking van het belang van de economie):

'Bepaalde individuen, die op bepaalde wijze produktief werkzaam zijn, gaan deze bepaalde maatschappelijke en politieke verhoudingen aan -. De maatschappelijke structuur en de staat ontstaan voortdurend uit het levensproces van bepaalde individuen, maar niet uit deze individuen zoals zij in hun eigen of andermans voorstelling mogen schijnen, maar zoals zij werkelijk zijn, d.w.z. zoals zij werken, materieel produceren, kortom zoals zij binnen bepaalde materiële en van hun vrije wil onafhankelijke grenzen, veronderstellingen en kondities werkzaam zijn. De produktie van ideeën, voorstellingen, bewustzijn, is in eerste instantie direkt vervlochten met de materiële activiteit en de materiële omgang van de mens, de taal van het werkelijke leven. Het voorstellen, denken en de geestelijke omgang tussen de mensen verschijnen in dit stadium nog als het direkte uitvloeisel van hun materiële gedrag. Hetzelfde geldt voor de geestelijke produktie zoals die in de taal van de politiek, de wetten, de moraal, de godsdienst, de metafysika enz. van een volk tot uitdrukking komt.'

'De mensen zijn de producenten van hun eigen voorstellingen, ideeën enz. - maar let wel de werkelijke, werkzame mensen, zoals zij bepaald zijn door een bepaalde ontwikkeling van hun produktiekrachten en de daaraan beantwoordende maatschappelijke omgang tot in zijn verste vertakkingen. Het bewustzijn kan nooit iets anders zijn dan

het bewuste zijn, en het zijn van mensen is hun werkelijke levensproces. Wanneer in heel de ideologie de mensen en hun verhoudingen op hun kop lijken te staan als in een camera obscura, dan vloeit dit fenomeen uit hun histories levensproces voort'.

Ik heb al gezegd - op den duur went het wel. Nog maar eens lezen. Eigenlijk staat hier niets meer dan wat vrouwen in hun hart altijd al vinden: het gaat er om om het eten op tafel te krijgen. Dat is werkelijkheid. Wat je moet doen de hele dag, bepaalt hoe je denkt. ('Het bewustzijn is niet anders dan het bewuste zijn'). Marx heeft nog ergens in de kantlijn geschreven: 'mijn verhouding tot mijn omgeving is mijn bewustzijn'. Naar vrouwen vertaald: mijn verhouding tot mijn man en mijn kinderen en mijn burens en mijn familie is mijn bewustzijn. Mijn schuldgevoel is een afspiegeling van hun agressie, als ik niet aan hun eisen voldoe. Het dagelijks werk brengt samenwerking mee, en met die samenwerking omgangsvormen, gewoontes. De strijd met de natuur levert bepaalde ideeën op hoe die natuur in elkaar zit en hoe je hem kan overwinnen: magie, godsdienst, wetenschap. De strijd van mensen onder elkaar eist spelregels en strategieën: recht, politiek.

Materialisme: feministiese kritiek

Misschien zijn we al wantrouwig geworden van de opsomming 'politiek, wetten, de moraal, godsdienst, metafysika'. Want *wij* willen best geloven dat het werkelijke leven veel belangrijker is dan al deze verschijnselen. Maar wat Marx en Engels hier niet verklaren, is waarom, als dat werkelijke leven zo veel belangrijker is, iedereen dan schijnt te denken dat politiek, wetten enz. belangrijker zijn? Volgens hen is dat laatste zo, en wel zo sterk, dat de hele werkelijkheid op de kop lijkt te staan, zoals in een camera obscura.. Dit fenomeen vloeit volgens hen uit het histories levensproces voort.

'Histories levensproces', ammehoela, van wie zijn de politiek, de wetten, enz.? Van mannen. Van wie is het dagelijkse leven? Van vrouwen. Dan hebben we het primaire klasseverschil weer terug: mannenbezigheden zijn belangrijk, eervol – vrouwenbezigheden zijn onbelangrijk - ontierend.

(In *Vrouwenwerk* heeft De Bonte Was de theorie van Thorstein Veblen, die dit verder uitwerkt, samengevat. Evelyn Reed, in *Woman's Evolution*, geeft een antropologische uitwerking. Zie ook *Feminisme en Vrouwenkultuur* in dit blad). Als de hele sociale werkelijkheid op de kop lijkt te staan is dat volgens ons omdat mannen vrouwen onderdrukken.

MATERIALISTIESE DIALEKTIEK VAN DE TEGENWOORDIGE SAMENLEVING: HET KAPITAAL

Marx heeft de camera-obscura-theorie in zijn algemene vormen bij mijn weten niet verder uitgewerkt. Aan het slot staat dat de ideologen alles op zijn kop zetten, omdat ze hun vak (politiek, recht) zo belangrijk vinden. Het gaat hier dus om arbeidsdeling *tussen mannen*: de scheiding tussen hoofd- en handenarbeid.

Maar hij heeft wel voor onze tegenwoordige samenleving uitgezocht hoe de dingen daar op de kop staan. We zullen eerst kijken hoe hij dat doet, en dan moeten we kijken of dat onder de tafel werken van het primaire klassenverschil toch misschien ook doorwerkt in zijn analyse - zodat die misschien niet, zo duidelijk en zo feministies is als hij zou kunnen zijn. (In andere vorm heb ik die vraag al eerder gesteld: wat is er gemeenschappelijk aan patriarchale samenlevingen?) Laten we maar eens beginnen te kijken wat er in het kapitalisme zoal op de kop staat. Wat is de ideologie (het geheel van ideeën, wetten, enz.) van het kapitalisme en wat is de werkelijke levenspraktijk die daar achter tevoorschijn komt? Is die werkelijkheid inderdaad precies andersom als de schijn en als dat zo is, kan Marx dat dan verklaren?

Het kapitalistische produktiesysteem is gebaseerd op de vrije eigendom en de vrije arbeider. Daar had de opkomende burgerij, tegen alle politieke en maatschappelijke beperkingen van de feodale - en de gildetijd, voor gevochten, en in de Franse Revolutie werden vrijheid van eigendom en van (arbeids)kontrakt als Rechten van de Mens geproklameerd. Voor die tijd bestonden er geen vrije arbeiders: iedereen was in zijn werk strikt bepaald door de gewoonten van de stand waarin hij geboren was en de plaats waar hij woonde, gebonden aan de grond, door de regels van de kerk, aan de voorschriften van zijn gilden, door de voorschriften van zijn plaatselijke overheid, en zijn vorst (en voor de vrouwen: door de man aan wie ze toebehoorden). In de eeuwen die aan het echte kapitalisme voorafgingen zijn al deze regels en beperkingen langzamerhand onder druk van de groeiende handel en industrie afgeschaft; de boeren zijn massaal van hun land verdreven toen er plaats nodig was voor grootschalige landbouw en veeteelt, en nietsdoen (landlopen en bedelen) is tot een zeer zwaar, met brandmerken en ophangen bestraft, misdrijf gemaakt. De zo ontstane 'vrije arbeiders' - die niets bezaten dan hun arbeidskracht - werden in bedrijven verzameld, en konden zo onder kapitalistische leiding hun bijdrage gaan leveren aan de maatschappelijke rijkdom.

Zo worden de mannen (en de vrouwen en kinderen die volgens de patriarchale regels bij ze horen) in een eeuwenlang durende historische ontwikkeling langzamerhand in twee klassen verdeeld: de klassen van de eigenaren van fabrieken, grond, machines; en degenen die niets bezitten dan hun arbeidskracht.

Wie geld heeft - kapitaal - kan daarmee mensen aan het werk zetten. Hij kan ze een fabriek laten bouwen, omdat hij met dat geld lonen en bouwmaterialen kan kopen; hij kan machines kopen bij een andere fabriek; en hij kan grondstoffen kopen bij weer een andere fabriek. Hij kan dus de kosten voorschieten, voordat zijn produkt nog maar iets heeft opgeleverd. Arbeiders kunnen dat niet, want dan verhongeren ze; hun moestuin zijn ze in dat historische proces immers kwijtgeraakt. Ze moeten dus wel naar de kapitalist, die zich dan ook hooghartig *werkgever* noemt, terwijl hij eigenlijk het werk van de arbeiders *afneemt*. Want hij zet die arbeiders natuurlijk niet aan het werk uit naastenliefde. Hij wil ten eerste zijn voorgeschoten kapitaal terug, en ten tweede wil hij nog wat extra voor de moeite, en dat extra, daar moeten de arbeiders voor zorgen. Hij geeft ze zo min mogelijk loon (hoe weinig dat is, hangt van allerlei omstandigheden af; in de tijd dat Marx schreef was het zo weinig dat ze net niet allemaal van honger omkwamen). Een deel van de dag werken ze om de waarde van dat loon te produceren; dus zoveel levensmiddelen als ze nodig hebben om in leven te blijven. En de rest van de dag produceren ze waarde voor de kapitalist: dat noemt Marx de meerwaarde.

Die *meerwaarde* is niets nieuws. Vanaf dat er sociale klassen bestaan hebben de eigenaren van de produktiemiddelen (in de landbouwsamenlevingen bestaan die voornamelijk uit grond) degenen die voor ze moesten werken nooit meer gegeven dan het strikte minimum, en van de rest van de opbrengst bouwden ze paleizen (of tempels, of pyramiden), en wat ze dan verder allemaal deden (de zogenaamde 'cultuur'). Het verschil met tegenwoordig is dat dat een geheel openlijk proces was. De slaaf was zelf lijfelijk bezit van zijn meester; hij werkte de hele dag voor hem en kreeg een beetje eten terug. De horige werkte een paar dagen in de week op zijn eigen land en een paar dagen in de week op het land van zijn heer. Tegenwoordig is dat dus ook nog zo, maar dat kan je aan je salarisstrookje niet meer zien. Ze doen net of je voor je arbeid betaald wordt: of dat een rechtvaardige ruil is. En al heb je het gevoel dat het te weinig is, je weet nooit hoeveel je krijgt: hoeveel uren je nu eigenlijk voor jezelf gewerkt hebt, en hoeveel voor de baas. Er zijn ook een heleboel mensen die het rechtvaardig vinden dat ze zo weinig verdienen - omdat ze zo weinig geleerd hebben of zo, en die zich nooit afvragen waar het geld van al die villabezitters dan wel vandaan komt.

Dat is een raar verschijnsel. De bijen die een korf van de imker krijgen en een beetje suiker, en daarom al hun honing inleveren (een voorbeeld dat ik laatst in de krant las), kunnen niet denken, maar mensen wel. Waarom trappen ze er dan in? Waarom noe-

men arbeiders zich nog steeds *werknemers*? Hoe is het mogelijk dat mensen (niet alleen kapitalisten) denken dat geld geld voortbrengt, in de vorm van rente (alsof bankbiljetten jongen krijgen), zonder zich te realiseren dat geld alleen geld kan voortbrengen als er mee gewerkt wordt en degenen die werken te weinig loon krijgen - dat *alleen onbetaalde arbeid winst kan opleveren*? Hoe is het mogelijk dat de ondernemers kunnen doen alsof zij de maatschappij draaiend houden? Hoe is het mogelijk dat mensen het normaal vinden dat zij hun levenskracht op hun werk uitputten, en daar - op zijn best - televisietoestellen en vaste vloerbedekking voor terugkrijgen? Hier komt het op de kop staan van dingen in een concrete vorm tot uiting. *Werknemers* zijn *werkgevers*, *werkgevers* zijn *werknemers*.

Marx verklaart dit verschijnsel op twee manieren. Ten eerste in algemene zin: (*De Duitse Ideologie* p.52,53) 'De ideeën van de heersende klasse zijn in elk tijdperk de heersende ideeën, dat wil zeggen dat die klasse die de heersende *materiële* macht in de maatschappij vormt, tegelijk haar heersende *geestelijke* macht is. De klasse die over de middelen tot materiële produktie beschikt, beschikt daarmee tegelijk over de middelen tot geestelijke produktie, zodat in het algemeen gesproken ook de ideeën van hen die niet in het bezit zijn van de middelen tot geestelijke produktie, aan haar onderworpen zijn. De heersende ideeën zijn niets anders dan de ideële uitdrukking van de heersende materiële verhoudingen, de heersende materiële verhoudingen uitgedrukt in de vorm van ideeën; van de verhoudingen dus die deze ene klasse nu juist tot de heersende maken, m.a.w. de ideeën van haar heerschappij'.

En ten tweede via het kapitalisme: in *Het Kapitaal* legt hij uit hoe de 'heersende materiële verhoudingen' nu precies zijn, en hoe ze zich uitdrukken in ideeën.

Het kapitalisme is een economies systeem dat gebaseerd is op de ruil van waren. Dat betekent dat mensen de dingen niet produceren voor hun eigen gebruik, zoals vroeger: koren om brood van te bakken, en een stoel om op te zitten; maar dat ze koren of stoelen maken om er *andere* dingen voor te krijgen: niet voor hun *gebruikswaarde*, maar voor hun *ruilwaarde*. De stoel die gemaakt wordt is nog steeds wel om op te zitten, en als de meubelmaker hem niet kan verkopen zou hij hem in zijn eigen huis kunnen zetten, maar hij heeft hem niet daarvoor gemaakt. Hij maakt die stoel niet zoals hij hem zelf mooi of gemakkelijk vindt, maar hij maakt hem naar de smaak van de koper. En als hij die koper nog kent, zoals in de gildetijd, toen stoelen alleen op bestelling gemaakt werden, blijft de gebruikswaarde (maar nu voor de gebruiker) nog belangrijk. Maar tegenwoordig worden stoelen gemaakt voor de markt: dat is een verzameling onbekende kopers. Het enige wat nog belangrijk is is hoe die stoel 'in de markt ligt': dat is hoeveel hij zal opbrengen, in verhouding met wat hij de fabrikant gekost heeft. De stoel vertegenwoordigt geen gebruikswaarde meer, maar ruilwaarde.

Je kunt stoelen ruilen tegen koren, maar dat is lastig; het is handiger om bepaalde zaken als ruilmiddel te gebruiken, dan hoef je niet zo met dat koren rond te rijden voordat je iemand vindt die net een stoel gemaakt heeft. Zo krijgen bepaalde goederen, kaurischelpjes, of goud, de functie van ruilmiddel. Uiteindelijk ontstaat een gestandaardiseerd ruilmiddel, het geld. Dan is het mogelijk om de ruilwaarde van goederen of diensten, direkt in een bedrag uit te drukken. En omdat niemand d.w.z. geen enkele *man* meer voor gebruik produceert, wordt de ruilwaarde, de geldwaarde, belangrijker dan de dingen of diensten zelf. Dit proces gaat zelfs zover (*Het Kapitaal*, Ned. vert. blz. 55), 'dat zaken die op zichzelf geen waren zijn (bijv. het geweten, de eer, enz.) door bezitters van geld kunnen worden verkocht en op die wijze door hun prijs de ware vorm kunnen krijgen.'

Deze omslag van gebruikswaarde in ruilwaarde noemt Marx het 'fetish-karakter van de waar'. *Het Kapitaal*, blz. 30: 'De vorm van het hout bijvoorbeeld wordt veranderd als men er een tafel van maakt. Desalniettemin blijft de tafel hout, een gewoon, duidelijk waarneembaar ding. Maar zodra de tafel als waar optreedt, verandert het in een ding, dat zowel waarneembaar als bovennatuurlijk is. De tafel staat dan niet meer met de po-

ten op de grond, maar staat tegenover alle andere waren op haar kop: in haar houten kop ontstaan grillen, die nog meer opzien baren dan het geval zou zijn wanneer de tafel zelf begon te dansen'.

Niet alleen zaken zijn in dit geheimzinnige proces betrokken: ook de arbeidskracht zelf is tot waar geworden. De vrije arbeider verkoopt zijn arbeidskracht immers aan de kapitalist, omdat hij zelf geen produktiemiddelen bezit waarmee hij zou kunnen werken. Die verkoop van arbeidskracht doet zich voor als iedere andere warenruil, als iedere koopovereenkomst. Gelijk oversteken: arbeidskracht voor een bepaalde waarde, tegen geld voor dezelfde waarde. Maar we hebben al gezien dat de kapitalist niet op deze voorwaarden zou kunnen werken: hij moet meer waarde krijgen, meerwaarde. Hier triomferen de ideeën van de kapitalisten dus over de werkelijkheid. De idee, de vorm van de arbeidsovereenkomst is de gelijkwaardige ruil, de werkelijkheid is uitbuiting.

Om die gelijkwaardige ruil mogelijk te maken wordt de gelijkheid van alle burgers geproklameerd; om het sluiten van uitbuitingsovereenkomsten mogelijk te maken wordt hun vrijheid tot grondslag van de samenleving verklaard. Gelijkheid, vrijheid en broederschap! riepen ze in de Franse Revolutie. Gelijkheid en vrijheid kunnen ze krijgen; broederschap met de arbeiders heeft het kapitalisme niet nodig als de burgerij eenmaal met hun hulp de overwinning op de aristocratie heeft bevochten; dus die wordt niet in maatschappelijke instellingen omgezet.

Gelijkheid voor ieder, vrijheid voor ieder; vrije eigendom en vrije arbeid, en de vrijheid voor iedereen om onder bruggen te slapen (die is trouwens ook al afgeschaft). Dat zijn de politieke ideeën op grond waarvan de samenleving georganiseerd is; dat zijn de grondslagen van de rechtsstaat. Daarachter verschuilt zich de werkelijkheid van het produktieproces; rijkdom van weinigen, armoede van velen; vrijheid voor weinigen, onderdrukking voor velen. Uit vrije wil ga je naar je werk (want je wilt geld hebben) en uit vrije wil word je daar uitgebuit.

Vrijheid en gelijkheid zijn dus in het kapitalisme twee dingen tegelijk: zij zijn de basis van de uitbuiting (anders zou de kapitalist niet in staat zijn arbeidskracht te kopen en in kapitaal om te zetten), en tegelijkertijd zijn ze versluiering van die uitbuiting. In marxistische termen: zij zijn onderdeel van de produktieverhoudingen (de rechtsverhoudingen waarbinnen de produktie plaatsvindt, onder het kapitalisme: eigendom en kontrakt) en tegelijk van de ideologie (het samenstel van ideeën dat de werkelijkheid vorm geeft, op een manier die gunstig is voor de heersende klasse). Wezenlijk voor het denken van Marx is de eenheid van die twee kanten. De sprookjes ontstaan uit de werkelijkheid zelf, uit de verhoudingen waarbinnen de mensen leven. De ideologen van de heersende klasse hoeven die sprookjes alleen nog maar te verfijnen en uit te werken.

DE STAAT

Het kapitalistische produktieproces berust dus op koop en verkoop van arbeidskracht en van waren: de arbeidskracht zo goedkoop mogelijk, de waren zo duur mogelijk, volgens de wetten van vraag en aanbod. In zoverre wordt het door een onzichtbare hand bestuurd: als de kapitalisten te goedkoop verkopen of te duur inkopen gaan ze gewoon failliet. De kapitalist is voortdurend bezig met niet failliet te gaan, om niet weggekonkurreerd te worden; maar op de algemene mechanismes heeft hij geen invloed. Als een konkurrent hogere lonen betaalt lopen de arbeiders weg; als een konkurrent lagere prijzen vraagt, blijft hij met zijn voorraden zitten. Hij kan geen goederen produceren waar geen winst op te maken is. Hij gaat geen wegen aanleggen waar anderen plezier van hebben: hij zorgt niet voor de veiligheid op straat (alleen voor die van zijn eigen fabrieksterrein); hij legt geen riolering aan om te voorkomen dat zijn arbeiders tyfus krijgen.

Als de staat er niet al geweest was, zou hij dus met het kapitalisme hebben moeten ontstaan. De kapitalisten zijn verdeeld door hun onderlinge concurrentie; er moet een instantie zijn die hun gemeenschappelijke belangen behartigt.

In Marx' visie is de staat in eerste instantie 'het uitvoerend comité van de heersende klasse' (*Kommunisties Manifest*). De staat zorgt voor de algemene voorwaarden voor de kapitalistische productie: zowel economische (wegen, kanalen) als sociale (orde en rust, gezondheid, leger en politie). Als de arbeiders zich overeenkomstig Marx' voorstelling inderdaad gaan organiseren probeert de staat dat te verhinderen (coalitieverbod, socialistenwetten), maar als blijkt dat de steeds ingewikkelder wordende productie gezondere en beter opgeleide arbeiders vereist, kan de staat met de arbeidersbeweging gaan onderhandelen om de levensomstandigheden van de arbeiders wat te verbeteren.

Mensen die in dienst van de staat werken staan niet rechtstreeks in dienst van het kapitaal; zij worden uit belastingen betaald, dus indirect uit de opbrengst van de productie. Zij verrichten in marxistische termen geen productieve arbeid, maar zij werken in de *reproductie*: zij zorgen dat het kapitalisme kan blijven bestaan, steeds opnieuw weer ontstaat, en dat er arbeiders en kapitalisten blijven bestaan.

Een hele klus want, dat heb ik nog niet gezegd: de kapitalisten kunnen niet eens hun eigen productieproces besturen - door de wetten van de concurrentie gaan zij steeds te veel produceren, en omdat ze zo laag mogelijke lonen betalen kan niemand de producten meer kopen en ontstaan er krisissen. En van de vrije concurrentie komt ook niets terecht, want de groten concurreren de kleintjes weg: monopolisering, geen onzichtbare hand meer dus.

VROUWEN

Nu wordt het tijd om weer eens te kijken waar de vrouwen intussen zijn gebleven. Wat is de rol van de vrouwen in dit hele proces? Marx' analyse legt de nadruk op het onpersoonlijke karakter van het kapitalisme. Het kapitalisme is een totale maatschappijvorm. Het is een productieproces dat langzamerhand alle andere vormen van sociaal leven verdringt, zowel ruimtelijk - in de vorm van imperialisme - als sociaal.

Dit betekent dat het kapitalisme, als Marx gelijk heeft, ook het leven van vrouwen zijn vorm geeft. Toch weten we dat het leven van vrouwen zich heel anders voltrekt dan dat van mannen. Het kapitalisme is er in elk geval niet in geslaagd de levens van mannen en vrouwen gelijk te maken. Evenmin kan je zeggen dat alle mannen samen de heersende klasse zijn, en alle vrouwen samen de arbeidersklasse - er zijn nog te veel uitgebuite mannen om te kunnen zeggen dat primaire en secundaire klasse zijn samengevallen.

Het leven van vrouwen wordt evenzeer bepaald door hun vrouw-zijn als door het kapitalisme.

Op zichzelf zou het voor de hand liggen dat het kapitalisme de arbeidskracht van vrouwen uitbuit in de productiesector. In de 19^e eeuw was dat ook zo: vrouwen en kinderen werkten, met onvoorstelbaar lange werktijden, in de fabrieken. Aan het eind van de 19^e eeuw kwam daar verzet tegen. Er kwam geen warm eten op tafel en de kinderen werden verwaarloosd. We weten dat de arbeidersvrouwen toen, met hulp van de overheid en de vrouwenbeweging, zijn omgeschoold tot huisvrouwen en moeders. Maar waarom? Marx heeft het niet meegemaakt en het niet verklaard. Waarom is het voordeliger om de arbeidskracht van vrouwen in het gezin uit te buiten dan in de fabriek?

Hij heeft wel verschillende soorten theorieën beschreven waarmee je kunt verklaren dat het voor de kapitalisten samen voordeliger is om niet alle arbeiders in het productieproces op te nemen. Dat is ten eerste de theorie over het 'arbeidsreserveleger'. Als er voldoende werkelozen zijn, drukken zij de lonen van degenen die wel werken (omdat werkelozen het wel voor minder willen doen). En ten tweede de theorie over de 'tendentiele daling van de winstvoet': uit concurrentieoverwegingen vervangen de kapitalisten steeds meer arbeiders door machines, en daardoor worden hun mogelijkheden om

arbeiders aan te stellen en uit te buiten steeds kleiner: op den duur wordt het arbeidsreserverveleger steeds groter.

Maar het is natuurlijk wel erg toevallig als dat arbeidsreserveleger precies de helft van de wereldbevolking omvat. (Nou ja, iets minder, want ook in de produktie en overheidssektor zijn vrouwen nodig om de werkjes te doen die mannen niet willen doen). Je kan natuurlijk zeggen dat het voor de hand ligt om vrouwen als eersten buiten het arbeidsproces te sluiten, omdat zij nog andere nuttige dingen kunnen doen, namelijk voor de mannen zorgen en kinderen opvoeden: de reproductie van de arbeidskracht van arbeiders en kapitalisten (voor zover de laatsten werken) en het voortbrengen van nieuwe arbeiders en kapitalisten, en hun vrouwen.

Dat lijkt wel aannemelijk, maar het geeft wel de indruk dat vrouwen dat zomaar vanzelf, vanuit hun biologiese natuur, zouden doen. Terwijl de geschiedenis aantoonde hoeveel geweld en manipulatie nodig is om vrouwen moederschap en huisvrouw-zijn bij te brengen; misschien is het veel efficiënter om die functie te vermaatschappelijken, zoals in scholen en ziekenhuizen tenslotte al gebeurt.

De vraag waarom juist vrouwen bepaalde dingen moeten doen, is vanuit de marxistische analyse van het kapitalisme m.i. niet sluitend te beantwoorden. Het primaire klasseverschil is niet opgegaan in het secundaire, en het ziet er ook niet naar uit dat het dat voorlopig zal doen. Het is nog steeds zo dat het lichaam waarmee je bent geboren je levensloop grotendeels bepaalt - al maakt de klasse waarin dat gebeurt een belangrijk verschil, voor mannen is dat verschil groter dan voor vrouwen.

Nu wil ik niet suggereren dat Marx en Engels daar helemaal geen benul van hadden. Engels heeft in zijn eerder aangehaalde boek over De Oorsprong enz. daar zelfs iets heel intrigerends over gezegd. Volgens hem is in het gezin de man de bourgeois, de vrouw vertegenwoordigt het proletariaat. Een klassestrijd in gezinsverband dus. En hij vervolgt:

'In de industriële wereld komt echter het specifieke karakter van de op het proletariaat drukkende economiese onderdrukking pas dan in zijn volle scherpheid te voorschijn, nadat alle wettelijke bijzondere voorrechten van de kapitalistenklasse opzij gezet zijn en de volledige juridische gelijkberechtiging van beide klassen tot stand gebracht is; de democratische republiek heft de tegenstelling tussen deze twee klassen niet op, hij geeft integendeel pas de grondslag, waarop deze uitgevochten wordt. *En zo zal ook de bijzondere aard van de heerschappij van de man over de vrouw tot in het moderne gezin en de noodzakelijkheid, als wel de manier waarop man en vrouw werkelijk maatschappelijk gelijkgesteld kunnen worden, pas in schril daglicht komen te staan, als beiden juridies volkomen gelijkberechtigd zijn*'.

Een parallel tussen het ontstaan en de onderdrukking van de vrije arbeider en de vrije vrouw dus. En we zijn nog niet eens aan totale juridiese gelijkberechtiging toe! Helaas zijn we dus nog steeds met de vragen blijven zitten waarmee ik dit stuk begon. Beantwoording daarvan zal tot de volgende keer moeten wachten.

1. In welk opzicht vormt het kapitalisme het leven van *alle vrouwen*, en wat is onze toekomst?
2. In welk opzicht verdeelt het kapitalisme vrouwen over *verschillende klassen* en wat voor *veranderingen treden daar in op*?
3. In welke opzichten is Marx' analyse van het kapitalisme onvolledig, omdat hij het primaire klasseverschil heeft weggedacht terwijl het nog blijkt te bestaan, m.a.w. waar is het patriarchaat gebleven?

Wat ik allemaal in mijn vrije tijd zou kunnen doen

Wat zou het heerlijk zijn als iemand ons nu eens ervan zou kunnen overtuigen dat het radikale feminisme niet meer hoeft – omdat vrouwen niet meer onderdrukt zijn, of dat radikale opvattingen veel te ontmoedigend zijn voor al die vrouwen die binnen hun gezin of hun werkkring zo'n goede eigen ontwikkeling doormaken. Wat zouden we dan veel vrije tijd krijgen! Wat zouden we dan een leuke en nuttige dingen kunnen doen! Wat zouden we zelf een goede ontwikkelingen gaan doormaken!

Hoewel helaas nog niemand mij overtuigd heeft, dat we moeten ophouden te proberen een radikale vrouwenbeweging van de grond te krijgen, moet ik er toch maar steeds aan denken, wat ik zou willen doen, b.v.:

- wandelen
- in de zon zitten
- de stapel vrouwenkranten afstoffen
- alle andere dingen ook afstoffen
- een nieuwe broek kopen
- alle planten verpotten
- het lampje boven de gootsteen repareren
- alle boeken soort bij soort zetten
- weer muzikles nemen
- meer met mijn vriendin vrijen
- pianokwartetten spelen
- een vrouwenragtimeband beginnen
- een vrouwenvolksdansgroep beginnen, met van die mooie valse vlechten
- een vrouwenkabaret beginnen
- een boek schrijven over het patriarchaat
- een vrouwenuitgeverij beginnen

O jé, nu gaat er geloof ik iets mis. Ik geloof dat je je daar van allerlei ellende mee op de hals haalt - je gaat je misschien verantwoordelijk voelen voor de toestand van andere vrouwen. Terug dus weer naar:

- leren schilderen
- lekker gaan koken
- gaan volleyballen én badmintonnen én tennissen
- hele dagen met mijn vriendin zitten kletsen over al deze leuke dingen
- hele ochtenden lekker samen in bed liggen.

Nu begin ik er in te komen. Je misvormt ook een beetje als je altijd maar actief moet zijn. Op een gegeven moment weet je niet eens meer wat luiere is! En dat is niet goed voor jezelf en ook helemaal niet prettig voor je omgeving. Als anderen je zien binnenkomen, krijgen ze gelijk een gevoel dat ze iets zouden moeten doen - je straalt het om zo te zeggen uit. En dat is niet goed voor ze, want vrouwen hebben toch al zo veel schuldgevoelens. Zo werk je dan nog mee aan de onderdrukking van de vrouw, terwijl je dat helemaal niet bedoeld had.

Een paar jaar geleden waren we nog niet zo vervormd. Toen praatten we er nog over om een Welbehagenboek te gaan maken. Gek dat we dat nog niet gedaan hebben. Van het Hulpverleningsboek met al die enge verhalen over inrichtingen en instellingen zal toch ook geen vrouw vrolijk worden; en met Feminist hebben we alles nog maar erger gemaakt, en een Verdeel- en Heersboek: stel je voor dat we echt zouden proberen de onderlinge verschillen te overwinnen!

Daar word je toch doodzenuwachtig van! Hoe kan je dan nog aan je eigen ontwikkeling toekomen!

Nee, gewoon welbehagen, niet eens in een boek, dat is beter. Intussen zou ik me helemaal niet schuldig hoeven voelen, want op mijn werk worden ook al vrouwengroepjes gevormd. Ik zou mij in mijn halvedagenbaan (want ik had mijn baan gehalveerd om tijd te hebben voor de radicale vrouwenbeweging) kunnen bezighouden met het bewustmaken van de vrouwelijke studenten. Dat is heel belangrijk, want die komen later in beleidsfuncties. En als de wetenschap nu zou vaststellen dat vrouwen onderdrukt zijn, gaat het met de huisvrouwen en de ongehuwde oudere vrouwen en de bijstandsvrouwen en de homoseksuele en heteroseksuele fabrieksmeisjes op den duur ook vast veel beter. Of we zouden van De Bonte Was een beroepsuitgeverij kunnen maken, er is toch zo veel belangstelling voor vrouwenboeken, nu alle vrouwelijke studenten feministies worden en de vormingswerkers en de welzijnswerkers en weet ik wie.

Dan gingen we daar lekker halve dagen werken. Of we gingen assertiviteitstrainingen geven, dat is vast ook niet zo moeilijk. Of bioenergetica, dan helemaal orthodox Wilhelm Reich met allemaal orgasmes. Daar is vast wel een markt voor - als we de seksterapie eenmaal in het ziekenfondspakket hebben.

Je bent toch wel heel bevoorrecht als je als vrouw met een goede opleiding ook nog feministies bent. Het geeft je in het ekonomies leven om zo te zeggen een grote voor-sprong en je kunt toch nuttig bezig zijn. Het zou stom zijn om daar niet van te genieten; en ook slecht, want je doet jezelf tekort, en je relatie, en je kinderen - want met dat tweebeengedoe ben je altijd maar overwerkt en prikkelbaar en drammerig en helemaal niet grappig en gezellig en eroties.

Ik zou misschien wel wat dikker worden als ik vrij nam, maar dat zou mijn vriendin er best voor over hebben.

Het is jammer dat Radikale Feministen ook mensen zijn, ja, dat het vrouwen zijn, die voor de strijd zo gehandicapt zijn door hun behoefte aan liefde en gezelligheid! Ht was veel handiger als het robots waren, die nooit moe waren en niet sleten. Dan zouden we nooit afgelost hoeven te worden; dan konden ze het wel alleen af. Een stuk of vijftig zou wel genoeg zijn om de vrouwenbeweging aan de gang te houden.

Dan konden wij allemaal planten verpotten, in bed liggen, muziek maken, enz., in een feministies kader – zonder dat we dat kader bij voortduring zelf hoefden te maken.

De Strijdijsers

Hier in het kort even wat informatie over 'De Strijdijsers'; het volgende nummer zal uitvoeriger bericht worden over wat daar zoals gedaan en gedacht wordt.

'De Strijdijsers' zijn, zoals hiervoor al is verteld, voortgekomen uit de discussiedag naar aanleiding van Feminist 1 op 17 september. Ze komen eens in de twee weken op zondagavond bij elkaar in het vrouwenhuis (de eerstvolgende keren 8 en 22 januari) Om half acht beginnen de afzonderlijke groepen, om half tien is een gezamenlijke bijeenkomst waar de verslagen van de verschillende groepen worden besproken en acties worden bedacht.

De afzonderlijke groepen gaan op het moment over geweld, vrouwenarbeid en sociale voorzieningen, onderwijs, en het ontwerpen van een samenleving waarin vrouwen zouden willen leven (de blauwdrukgroep: deze komt bij elkaar op de zondagen tussen de grote vergaderingen, om 8 uur in het vrouwenhuis).

Alle groepen zijn nog open voor nieuwe deelnemers; als de groepen te groot worden kunnen ze zich eventueel splitsen. De gemeenschappelijke vergadering is voorgesteld om de samenhang tussen de verschillende onderwerpen voortdurend te blijven zien, voor kritiek en discussie, en niet te vergeten de gezelligheid. En voor het bedenken en uitvoeren van acties.

Dat waren dus tot nu toe de landelijke affiesjeactie, de steun voor de Amsterdamse gemeentewerksters en de actie 'verkracht geen vrouw, het zou een dierenarts kunnen zijn', waarover de groepen, 'werk' en 'geweld' hieronder vertellen. Deze acties hebben geleid tot veel plakwerk op stormachtige novemberavonden en tot stimulerende contacten met allerlei groepen vrouwen in het land, die met dezelfde onderwerpen bezig zijn. En met het rechtse kabinet dat we nu krijgen zal de strijd tegen ontslagen van vrouwen en bezuinigingen op uitkeringen aan vrouwen nog veel harder moeten worden!

VROUWENARBEID EN SOCIALE VOORZIENINGEN

De werkloosheid onder vrouwen is schrikbarend. Bezuinigingen in de sociale voorzieningen, die toch al niet zo gunstig voor vrouwen waren, staan voor de deur. Bezuinigingen op sociale voorzieningen betekent direkt geld weghalen bij vrouwen, omdat vrouwen oververtegenwoordigd zijn onder het mensenbestand dat afhankelijk is (gemaakt) van een uitkering.

Wij steunen vrouwen die hun werk willen behouden. Zoals de 1200 werksters van de gemeente Amsterdam, voor wie we affiesjes gemaakt en verspreid hebben. En we proberen op te sporen waar vrouwen dreigen weggewerkt te worden (verplegende, verzorgende beroepen, bankpersoneel, enz.), proberen ze te bereiken en aan te sporen tot actie.

Verder onderzoeken we wat de trends zijn bij de op handen zijnde bezuinigingen in de sociale voorzieningen (bijstand, WWV, RWW, enz.). In Amerika heeft bijvoorbeeld Carter al aangekondigd dat binnen afzienbare tijd gescheiden vrouwen met kinderen boven de zes jaar niet meer in aanmerking komen voor bijstand. Ook niet de gescheiden vrouwen die met hun kinderen bij haar ouders inwonen.

Ook hier weer willen we enerzijds waarschuwen, anderzijds, waar mogelijk, actie voeren. We proberen zoveel mogelijk samen met andere vrouwengroepen te werken. Daarnaast willen we door te lezen, te praten met elkaar en andere vrouwen een zo goed mogelijk inzicht krijgen in hoe patriërchaat en kapitalisme, in elkaar verstrengeld, vrouwen ekonomies onderdrukken en uitbuiten. We zoeken de tegenstrijdigheden en dus de zwakke plekken. Met elkaar hebben we Evelyne Sullerots 'Geschiedenis van de vrouwenarbeid' gelezen. Zij geeft een uitstekend overzicht van de wetmatigheid waarmee vrouwen door de eeuwen heen door mannen in het onzichtbare werk gedrukt zijn en tot arbeidsreserve gemaakt zijn. Duidelijk wordt bij haar dat deze wetmatigheid zich voordeed al lang voordat het kapitalisties systeem hoogtij begon te vieren. Het antwoord op het waarom van deze wetmatigheid vinden we bij haar nauwelijks; bij Marx gaan we zoeken, maar daar verwachten we niet zoveel van. Daar zullen we hopelijk wel het antwoord kunnen vinden op de vraag hoe het feodalisme, de manufaktuur en de industrialisatie op deze trend ingesprongen zijn en hem hebben versterkt. Ook moeten we ons gaan verdiepen in de verzorgingsstaat.

Verder hebben we het eerste affiesje voor de landelijke affiesjeactie van de Strijdijzers ontworpen en verspreid. Wij hebben zo'n 70 vrouwengroepen in het land aangeschreven om ons te helpen, door verspreiding, financiële steun, ideeën, of gewoon maar een bemoedigend woord. Tot nu toe zijn veel positieve reacties binnengekomen. Nog meer zijn welkom.

Elders in dit blad een afdruk van **het eerste affiesje**. Voor verspreiding contact opnemen met de Strijdijzers, Werkgroep Vrouwenarbeid en sociale voorzieningen, Nieuwe Herengracht 95, Amsterdam.

De zo broodnodige financiële steun naar: Gemeentegiro Amsterdam t.a.v. N. 3035, tnv Marjan Nieuwenhuis, Quellijnstraat 132-1, Amsterdam. Onder vermelding van 'Affiesjes'.

GEWELDGROEP

In de geweldgroep zijn we begonnen met te praten over het geweld van mannen t.o.v. vrouwen. We willen weten hoe dit geweld samenhangt met het patriarchaat, het kapitalisme, onze onderdrukking. En we hebben ons afgevraagd wat we daartegen kunnen doen.

Als we terugkijken in de geschiedenis blijkt dat vrouwen ontzettend geleden hebben onder al dat mannelijk geweld. Er zijn meer dan tien miljoen 'heksen' verbrand, eeuwen lang zijn Chinese vrouwen kreupel gemaakt door het voetbinden, miljoenen vrouwen hadden en hebben nog te lijden onder klitoridektomie. Dit zijn voorbeelden van het zichtbaar gemaakte geweld, daarnaast werden vrouwen door de eeuwen heen ook 'gewoon' verkracht en mishandeld. Vaak is de reden niet afdoende genoeg verklaard. We willen dan ook proberen te analyseren of er zoiets als vrouwenhaat bestaat: een 'drijfveer' die mannen ertoe zet vrouwen volkomen redeloos te lijf te gaan.

Het mannengeweld is helaas niet afgelopen. Ook nu worden vrouwen onderdrukt en uitgebuit, mishandeld en tegen hun zin seksueel benaderd in hun relatie of baan, vaak onzichtbaar voor de buitenwereld. Vrouwen lopen bijna overal het risico mishandeld of verkracht te worden. Een andere vorm van mannelijk geweld is het verbale geweld, in vergaderingen, kafé's, in het huwelijk, enz., vaak met een seksuele ondertoon.

Verder is er nog het geweld van mannen onderling, waar vrouwen ook nogal onder hebben te lijden: het geweld van oorlogen, vechtpartijen tot aan de dagelijkse omgang. Omdat al dit geweld over onze hoofden heengaat vinden we het belangrijk duidelijk te maken dat we de mannen en de mannenmaatschappij niet meer steunen. Als we dat niet doen wordt er als vanzelfsprekend aangenomen dat we ze wel steunen. Het niet steunen van mannen in de mannenmaatschappij door vrouwen, wordt snel geïnterpreteerd als mannenhaat. We vinden dat we het nu maar eens moeten hebben over vrouwenhaat. Tenslotte houden vrouwen van mannen (ze moeten ook wel, wegens hun afhankelijkheid van mannen; als een vrouw laat merken dat ze dat niet doet roept dat heftige reacties op) en het is nog maar de vraag of mannen houden van vrouwen, die ze tenslotte altijd onderdrukt hebben.

Over vrouwenhaat praten we ondermeer n.a.v. het boek *'Woman hating'* van Andrea Dworkin.

Daarnaast willen we ook acties voeren. De eerste actie is een handtekeningenactie voor een Tsjechische dierenarts die door twee mannen verkracht werd, en die hen later kastreerde. Zij kreeg hiervoor zeven jaar gevangenisstraf. Sommigen van ons vonden kastreeren een veel te drastiese maatregel. Het dwingt je echter wel na te denken over hoe verschrikkelijk de gevolgen zijn voor al die vrouwen die verkracht worden. Zij worden hierdoor zeer sterk in hun doen en laten beperkt, door de angst dat het weer kan gebeuren, de weerzin in seksualiteit, enz. We zijn gewend alles wat mannen overkomt altijd veel ernstiger te nemen dan wat vrouwen overkomt.

De tekst van de handtekeningenactie staat hieronder. Wie met lijsten op pad wil om handtekeningen te verzamelen kan zich schriftelijk melden bij de geweldgroep, p.a. Vrouwenhuis, Nieuwe Herengracht 95, Amsterdam. Je kunt ook per briefkaart een adhesiehandtekening sturen.

HANDTEKENINGEN AKTIE VOOR ALENA

Voorjaar 1977 wordt de Tsjechische Alena B., dierenarts, tijdens een lift, verkracht door twee mannen. Vervolgens nodigde zij de mannen uit voor een avondje bij haar thuis. Alena onthaalde hen daar op bier en aquavite met een slaapmiddel. Toen het tweetal sliep kastreerde ze hen zorgvuldig. Daarna belde ze een ambulance. De rechtbank veroordeelde Alena tot 7 jaar gevangenisstraf. Arbeidsters in Brno hebben een protestactie gehouden tegen dit vonnis. Vrouwen uit de Ned. feministiese beweging sluiten zich aan bij het protest van de vrouwen uit Brno, en gaan actie voeren onder het motto: 'verkracht geen vrouwen, want het zou een dierenarts kunnen zijn!'

Wij eisen:

1. dat het bestaan van specifiek tegen vrouwen gericht mannelijk geweld wordt erkend
2. dat dit geweld tegen vrouwen ophoudt
3. dat nog uitsluitend vrouwelijke politie-agenten het procesverbaal opmaken in verkrachtingsgevallen.

Wij vrezen dat als deze eisen niet ingewilligd worden, steeds meer vrouwen gedwongen worden het recht in eigen hand te nemen. En dat terwijl wij tegen het gebruik van geweld zijn.

Wij protesteren bij de Tsjechische regering tegen de lange gevangenisstraf en eisen herziening van het vonnis.

Deze handtekeningen worden de Tsjechische ambassade tijdens een demonstratieve tocht aangeboden. Fotocopieën van de handtekeningenlijsten gaan naar het Ministerie van Justitie.

ONDERWIJSGROEP

We leven in een mannen-maatschappij.

Mannen hebben het alleen tegen mannen, ze zijn er voor elkaar en met elkaar.

De maatschappij is een homoseksuele mannen-maatschappij.

Dit wordt duidelijk aan de hand van de theorieën.

Theorieën zijn zaken van de heren: homoseksuele uitingen maar zonder lichaamskontakt.

De theorieën bestaan uit woorden. Moeilijke en duistere abstracte woorden die de uiteindelijke taal van de macht vormen.

KULTUUR / INSTITUTIES / TECHNIEK / DOEL / PROGRAMMA'S / DEFINITIES / FUNKTIES / METODEN / STRUKTUREN / KATEGORIEEN / WETENSCHAP / ONDERWIJS / VOORUITGANG

De mannelijke macht die via de taal de wereld in bezit neemt.

De kommunikatieve orde die een orde van de beheersing is en van de dood.

Een machts-spreken.

Wij, de vrouwen, fungeren in dit hele bedrijf als handelswaar, als bezit of als ondersteuning van de mannelijke bezigheden met elkaar.

Wij komen in de taal, hun taal, niet voor; alleen als het gaat over de handelswaar, het bezit of de ondersteuning.

Verder zijn we onzichtbaar...onduidelijk.

Er wordt echter de schijn gewekt alsof we wel duidelijk aanwezig zouden zijn.

Daarvoor zorgt het onderwijs. Na de taal, die de macht veroverde, de beste uitvinding om de macht te handhaven.

Het onderwijs leert ons onszelf te gedragen volgens een beeld dat mannen van ons hebben (passief, afhankelijk, aantrekkelijk en verzorgend)

Een bestaand wezen maar zonder hoofd.

Een slapend wezen. Iets wat bestaat, een geprojecteerd beeld, maar verder onzichtbaar.

Want de *mensen* zijn mannen.

Ook dat leren we in het onderwijs. We leren dat wij in ieder geval geen mensen zijn.

We leren verder om de mensen, de mannen dus, in hun waarden te laten.

En zelfs om hun waarden als de enige waarden te beschouwen.

KENNIS IS MACHT... SEX IS PRESTATIE...ONDERWIJS IS NOODZAKELIJK...

We worden op deze wijze afgericht op een plaats in hun arbeidsproces. Een vastomlijnd beroep in hun maatschappij.

Zo leren we ook vrouwen met beroep meer waard te vinden dan vrouwen zonder beroep.

We leren sex gebruiken om een zo begeerlijk mogelijk objekt te worden op de huwelijksmarkt. We leren seksuele handelswaar te worden.

Daarvoor moeten we elkaar leren zien als rivalen en moeten we elkaar gaan wantrouwen.

Zo worden we op onnavolgbare wijze tegen elkaar uitgespeeld.

Er wordt ons voorgespiegeld dat hoe meer onderwijs we genieten, (alsof hier van genieten gesproken kan worden), hoe meer mogelijkheden er verder nog voor ons zijn.

De bedoelde mogelijkheden blijken dan te bestaan uit het imiteren van mannen. Het betekent dat we nu daadwerkelijk leren hun waarden op elkaar toe te passen. Zoals: het wedijveren met gelijkgeschoolde vrouwen,

het onderdrukken van mindergeschoolde vrouwen,

Dit leren we door te denken en te handelen in systemen, het ontwikkelen van theorieën, abstrakt taalgebruik, beheersing van vergadertechnieken, het najagen van promoties.

We worden zelfs met de illusie opgezadeld dat als we dit allemaal kunnen, we huns gelijken zullen zijn.

Een absurde situatie.

We leren ons dus te gedragen als gefrustreerde homoseksuele mannen.

Homoseksuele mannen zonder penis. Echter altijd op zoek naar de eens verloren penis!

Met deze vermoeiende en uitzichtloze bezigheid worden we de rest van ons geschoolde leven zoet gehouden.

We worden erin getraind om in dit onderdrukkende en tragiese sprookje te geloven.

Maar de mannen zijn pas tevreden als we elkaar dit sprookje opdringen, door dit verzinsel van moeder op dochter door te geven en te bevestigen.

De mannen krijgen hierdoor meer tijd om zich op een nog subtielere manier met elkaar bezig te gaan houden.

Zij ontwikkelen meer theorieën, nog meer vooruitgang, continuïteit, een eigen heldhaftige geschiedenis, ze breiden het socialisme uit, het marxisme, de wetenschap wordt verfijnd, de wereld wordt verpsychologiseerd.

Er worden: nieuwe methodes / nieuwe functies / nieuwe doelen / nieuwe programma's / nieuwe instituties en nieuwe onderwijsvormen uitgedacht.

Door deze subtiele verfijning van de macht worden wij verder verblind, nog meer afhankelijk.

Het onderwijs blijkt hun beste vinding te zijn, de beste garantie om ons in de waan te laten dat we huns gelijken aan het worden zijn; om ons in de waan te laten dat er iets zou veranderen. Het onderwijs is hun beste garantie om ons te houden zoals we zijn: bestaand maar onzichtbaar.

BLAUWDRUKGROEP

Ze zeggen dat feministen geen gevoel voor humor hebben, altijd maar klagen en kanken, lachen is er niet meer bij.

Zelf vinden wij onze blauwdrukgroep de meest optimistische, humoristische, creatieve, bemoedigende enz. groep die er is.

We houden ons nu eens niet bezig met déze wereld, in plaats daarvan bedenken we hoe onze ideale samenleving er nou eigenlijk uitziet.

Behalve leuk en stimulerend is het volgens ons ook nodig om je zo af en toe af te vragen waar je, als deel van de feministiese beweging, naar streeft en je niet te verliezen in korte-termijn-doelen.

De geschiedenis heeft voorbeelden te over van tendenzen en maatregelen die op korte termijn een stap in de richting van meer vrijheid voor vrouwen lèken te zijn, maar die op langere termijn juist een teruggang betekenden (de Seksuele Revolutie bijvoorbeeld).

Ook kunnen we, met een bepaald (eind)doel voor ogen, beter bekijken welke acties het waard zijn om er tijd en energie in te steken en welke niet, en kunnen we voor vrouwen gevaarlijke tendenzen hopelijk eerder onderkennen.

De afspraak binnen de groep is om eerst onze ideale wereld te bedenken en ons in dit stadium nog niet te bekommeren om de voor de hand liggende vragen of en hoe dit ooit te verwezenlijken is.

Dat komt later aan de orde.

Hoe ziet die wereld er uit, waarin we ons prettig voelen? Eén van ons had voor de eerste bijeenkomst (4 okt.) al wat ideeën op papier gezet en vanuit dit 'Utopia' zijn we verder gaan praten. Hierbij kwamen materiële zaken aan de orde als: hoe wonen we, de opvoeding van kinderen, hoe lang moet er dagelijks gewerkt worden, welke eigenschappen willen we ontwikkeld zien, wat zijn de waarden en normen in 'Utopia'.

Fundamentele vragen waar elke maatschappij zich voor gesteld ziet, zoals: hoe denken we dan over leven en dood, heeft iedereen recht op leven, geloven we in een harmoniemodel, zijn ook ter sprake gebracht.

Op het ogenblik buigen we ons over de economie van Utopia, geen kapitalistische 'vrije' economie en ook geen centraal van bovenaf geleide economie, maar hoe dan wel?

We weten in ieder geval zeker dat we kasbloemen afschaffen, wel mimosa in januari, niet in september.

Boeken om te lezen

WILHELMINA DRUCKER : De schandaalroman. *Georges David*

In 1885 verscheen dit boek voor het eerst en onder pseudoniem, geschreven door de twee zusjes Drucker. Het vertelt het grote schandaal hun familie aangedaan, dat ermee eindigt dat een broer de dood in wordt gedreven. Vooral hun halfbroer prof. mr. H.L. Drucker wordt nauwelijks verhuuld beschuldigd. Het is een idioot pamflet, soms antise-mities, nogal eens sentimenteel en zwart/wit, maar voorop blijft staan dat het een krankzinnige dappere onderneming was en ons heel wat vertelt over de jeugd van Wilhelmina Drucker. Fel realistisch worden de verhoudingen tussen het proletariaat en de betere standen in die tijd in Nederland beschreven.

Feministisch is dit boekje allerminst, o.a. door gebrek aan begrip voor wat hun moeder deed, maar het is wel een curiosum. f 7,50.

HELMA WOLF-CATZ

De boeken van Helma Wolf-Catz verschenen begin 60-tiger jaren en op een goed moment werden ze niet meer herdrukt. Ten onrechte want het zijn prachtige boeken. Bijvoorbeeld *Duizendbrand* een prima historische roman, onderdeel van een romancyclus die in deze tijd speelt, bestaande uit *Diepzee*, *Onderstroom*, *Koraalrif* en *Zeewier*. *Luchtkristal* is een los van deze cyclus staande roman. De vrouwenfiguren zijn goed beschreven en vaak erg sterk. Zowel de setting als de problematiek zijn best 50-tiger jaren-achtig maar geloofwaardig en uitstekend geschreven. Tweedehands te krijgen voor f 5,- tot f 7,50.

C. EGGINK: *De merkwaardige reizen van Henriëtte en Alexandrine Tinne*

Nog een boek over de vorige eeuw. Een nadeel van dit boek is het onvriendelijke begeleidende commentaar van Clara Eggink, die we verder zeer dankbaar kunnen zijn voor het samenstellen van dit boek. De hoofdpersoon Alexandrine is er in de vorige eeuw in geslaagd haar moeder, tante en zichzelf in Arabië om zeep te laten helpen, oppervlakkig gezien willens en wetens en ten koste van een fortuin. De waar gebeurde historie komt hier op neer dat Alexandrine Tinne, geboren in 1835 als kind uit een van de rijkere Hollandse families, een scholing krijgt die haar geschikt maakt om zich in hofkringen te bewegen en zoveel slecht Frans leert dat ze nauwelijks nog Nederlands kon schrijven. Ze trouwt niet en wil alsmaar reizen. Dat was voor rijke mannen niet ongebruikelijk, die waren toentertijd o. a. in Afrika van alles aan het ontdekken en onderwerpen. Alexandrine kon het zich financieel permitteren en omdat haar moeder tot haar dood meereisde en alles organiseerde, lag haar niets in de weg. Na de dood van haar moeder en haar tante (een zuster van haar moeder die ook eens een keertje meeding), reisde Alexandrine nog 6 jaar op eigen houtje rond, dat wil zeggen slechts met dragers en bedienden, waaronder hollandse matrozen, die door haar 'Christen honden' genoemd werden. Dan wordt ze vermoord. Haar moeder en tante kwamen door ontbering om. Alexandrine was bepaald niet stom - ze leerde vloeiend Arabisch - maar hoe slim ze was is moeilijk vast te stellen, want haar dagboekantekeningen en brieven zijn weinigzeggend. Die van haar moeder, tante en de matrozen zijn veel verhelderder. Tussen 1856 en 1869 reisde Alexandrine in Afrika, keerde slechts een paar keer terug in Den Haag, deed wezenlijke geografische ontdekkingen, hield een belangrijke plantenverzameling bij, koesterde vage ambities om ergens in Afrika te regeren maar sloeg een aanbod in die richting af, bekeerde zich tot het mohammedaanse geloof, was een fabuleus paardrijdster, smeed met geld en

bracht moeder, tante, bediendes en zichzelf geregeld in levensgevaar. Op het oog dus een dolgedraaide gewetenloze rijkwaard met ongerichte reislust. Volgens mij is er echter meer aan de hand. Het feit dat de moeder, die toen die reizen begonnen ca. 60 jaar was, zo volhardend meedeed is te opmerkelijk om af te doen met 'goed moeder hart'. Mogelijk was haar Haagse leven niet florissant en ook voor haar Holland te eng. Eventueel hebben de niet met name genoemde ziektes van Alexandrine er mee te maken. Verder dacht ik al lezend over Alexandrine dat, hoewel uit de betere standen, ze zowat niks geleerd had, ze vast heel intelligent was en hieraan, beperkt door haar opleiding en milieu geen andere vorm kon geven dan een vorm die krankzinnig veel geld kostte omdat dat respectabel en acceptabel was. Middels gigantiese sommen gelds heeft ze jarenlang ontberingen kunnen leiden in Afrika, nogal wat doden op haar geweten kunnen nemen, wat slaven vrij kunnen kopen en nu krijgt ze in boekvorm zuur commentaar. Ik had haar toch een aandachtiger biografie toegewenst. f 24,50.

ANN CORNELISSEN: *Women of the Shadows, the wives and mothers of southern Italy*

Het Zuid-Italië waar Ann Cornelissen woont is onvruchtbaar, wreed, vol droge rivierbeddinkjes en ver van elkaar verwijderde gehuchten. In de 50-er jaren een streek waar mannen, vrouwen en kinderen woonden, nu bevolkt door vrouwen, kinderen en mannen die te oud zijn voor het gastarbeiderschap. Voor de vrouwen is er van oudsher geen keus of kans geweest om weg te gaan, want, zoals Ann Cornelissen over hen zegt:

'Zij zijn voorbeschikt door de natuur, deze vrouwen van het zuiden, niet in staat om ook maar tien vierkante meter grond onbewerkt te laten. Het land is hun verzekering tegen de wisselvalligheden van de geïndustrialiseerde wereld, die zij begrijpen noch vertrouwen. Hun pessimisme werd bewaarheid, zo blijkt nu, want de fabrieken van het noorden passen zich aan aan de economische teruggang, de mannen komen terug en trachten weer land te kopen, niet uit liefde maar uit angst en zo begint alles weer opnieuw.' In het kader van een hulpprogramma voor kinderen kwam Ann Cornelissen uit Amerika naar Italië en, zoals de bewoners al wisten, zo kwam zij er achter dat er met meer geld niks beters te krijgen was aldaar. Het eten dat op de markt kwam bleef inferieur, de grond bleef onvruchtbaar, de scholen die er kwamen leverden analfabeten af, er kwam geen waterleiding, geen werk, geen verwarming en geen huizen. De vrouwen werken op het land, hebben daarnaast vaak nog een baantje en voeden de kinderen alleen op. Zij dragen de kosten en de verantwoordelijkheid voor het dagelijks leven en haten het land waarop zij moeten werken. Vijf zeer verschillende vrouwen worden in dit boek geportretteerd. Als extra hebben deze portretten dat Ann Cornelissen erg om deze vrouwen geeft en lang genoeg in het zuiden heeft gewoond om zich niet in de luren te laten leggen. f 15,25.

SHIRLEY MACLAINE: *You can get there from here*

Shirley op stap in China met een groep vrouwen die de verschillende soorten vrouwen van Amerika moeten voorstellen. Wat er gebeurt met die groep is zo gek en zo waarschijnlijk en heeft alles te maken met vrouwen, feminisme en het effect van China op westerlingen. f 8,25.

MAXINE HONG KINSTON: *The Woman Warrior*

The Woman Warrior is ook een boek over China en slaagt er in je dingen te doen geloven die je niet voor mogelijk houdt, bv. dat alle Amerikanen spoken zijn naar oud Chinees model. En passant raak je op de hoogte met de chinese legende van de vrouwelijke bendeleider en kom je wat te weten over de vroedvrouwenopleiding in China.

De Bonte Was, FEMINIST 2, Amsterdam 1977

Erg mooi vond ik de lijst van 300 dingen die de hoofdpersoon rustig en in juiste volgorde haar moeder wil vertellen. Door dit alles heen het verhaal van een Chinees meisje in California. f 10,-

MARION ENGEL: *Bear*

Eveneens een boek over een ver land nl. Canada. Hierin beschrijft Marion Engel, ik zeg het maar meteen, iets heel raars, nl. hoe een beer een rol speelt in het bewustwordingsproces van een vrouw. Na een slechte start wordt het een overtuigend verhaal, met kleine verwijzingen naar het Amerikaanse feminisme. Sinds ik dit boek gelezen heb wil ik ook een beer hebben om van te houden. f18,60

JANE GOODALL: *In the Shadow of Man*

Wat is heerlijker dan het lezen van een verhaal dat echt gebeurd is, in onze tijd speelt en gaat over een succesvolle vrouw. De schrijfster van dit boek heeft faam verworven als bioloog, een prestatie voor een vrouw die begon als secretaresse en pas in de loop van haar werkzaamheden als bioloog de officieel daarvoor staande studie ging volgen. Ze heeft voornamelijk in Afrika apen, jakhalzen, hyena's enz. geobserveerd in het veld, een bezigheid die gemeenlijk aan mannen voorbehouden is. Niet alleen lukt het haar om in deze biologenwereld voet aan de grond te krijgen ook kan ze er nog goed over schrijven. In dit geval eveneens een moeder die met haar dochter meereist en optreedt als o.a. kamp-maker. De onbevangenheid waarmee zij, geheel onbedorven door mannelijke wetenschappelijke vooroordelen, de dieren observeert maakt het voor mij een dierbaar en vermakelijk boek. f 6,70

BILLIE JEAN KING: *Billie Jean King*

Een vrouw die succesvol is maar op geheel ander terrein is Billie Jean King, wereldberoemd tennisspeelster. Er worden geregeld boekjes in elkaar geflanst over sportidolen en zo'n boekje is dit bepaald niet. Er wordt zo overtuigend over tennis geschreven dat ik onze eigen Betty Stöve met geheel andere ogen ben gaan bekijken. Billie Jean King geeft een goed en aardig verslag over haar carrière, ouders, medetennisspeelsters en vooral ook over hoe haar feministiese ontwikkeling konsekwenties had voor haar sport. f 8,25

EMMA LATHEN: *Murder without Icing, . The Longer the Thread; Come to Dust; Accounting for Murder*; e.a.

Spannende detectives die zich bezighouden met de 'haute finance' en met kennis van zaken. Een openbaring is dat in dit geheel opmerkelijk realistische beschrijvingen voorkomen van vrouwelijke kantoorbediendes, vandaar dat ik deze detectives erg aanprijs die gaan over banken, verzekeringsmaatschappijen, accountants enz. Prettig is dat sex en geweld nauwelijks een rol spelen. f 2,25 à f 6,25.

DEZE BOEKEN ZIJN VERKRIJGBAAR BIJ DE VROUWENBOEKWINKELS XANTIPPE, AMSTERDAM; DE HEKSENKELDER. UTRECHT; DE FEEKS, NIJMEGEN.

Nieuw bij de Bonte Was

I

Twee Amerikaanse vertalingen: een novelle door een feminist, en een dagboek van een vrouwelijke outcast, beide uit de vorige eeuw.

Pas toen we bezig waren met vertalen merkten we dat de boeken een prachtige aanvulling op elkaar vormden: de doktersvrouw uit de novelle zit gevangen in haar deftigheid en het stempel hysterie dat haar man haar gegeven heeft. Ze kan niet weg; voor vrouwen in die tijd was er ook al geen alternatief. Aan het andere boekje kun je zien dat de onsociale vrouw, die werkelijk buiten de vrouwenrol en dus ook buiten de maatschappij viel, ook doodongelukkig is. Dit is:

Brieven van Calamity Jane aan haar dochter. CalamityJane oftewel Rampen-Jannie is de bekendste wild west-heldin. Gekleed in mannenkleden was ze veedrijver, verkennerskok en kok. Ook was ze barjuffrouw. Bij een pokkenepidemie verpleegster, met gevaar voor eigen leven want het was een moederlijke en goeiige vrouw. De brieven, geschreven aan het kampvuur 'met mijn zadel als hoofdkussen', stuurde ze niet naar haar dochter. Het boekje waarin ze schreef mocht pas na haar dood aan haar dochter overhandigd worden. De kleine Janey werd namelijk door nette mensen opgevoed en Jane wilde niet dat zij wist wat een rare moeder ze had. Op een avond gokte ze met pokeren \$10.000 bijeen voor de opvoeding. Als revolvercrack in een cirkus zag ze haar dochter zitten. Lees bij alle sensatie dit moederleven vol schuldgevoel. Dit vrouwenleven wat toch mislukt was: 'Ik neem veel geheimen mee, Janey. Wat ik ben en wat ik had kunnen zijn.'

Het gele behang door Charlotte Perkins Gilman:

'John lacht me uit, natuurlijk, maar dat verwacht je in een huwelijk.

John is dokter en misschien, misschien is dat één reden dat ik niet sneller beter wordt.

Weet je, hij gelooft niet dat ik ziek ben!

En wat kun je daaraan doen?

Mijn broer is ook dokter en hij zegt hetzelfde.

Het is me absoluut verboden te 'werken' tot het weer goed met me gaat.

Persoonlijk ben ik het niet eens met hun ideeën.

Maar wat moet je doen?

Elk van de nieuwe uitgaven ± 50 blz., f 4,50.